

SIJAISPERHE ASIAKKAANA PERHENEUVOLASSA

EIJA PIRSKANEN

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön erikoistumiskoulutus
Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala
Lisensiaattitutkimus
Elokuu 2011

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto/ Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö/ Sosiaalityön erikoistumiskoulutus

EIJA PIRSKANEN: Sijaisperhe asiakkaana perheneuvolassa

Lisensiaattitutkimus, lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala, 129 sivua, 4 liitettä

Elokuu 2011

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää perheneuvolan asiakkaana olleiden sijaisvanhempien ja perheneuvolan työntekijöiden kokemuksia ja käsityksiä sijaisperheen elämästä ja asiakkuudesta. Näkökulmani asiakkuuteen on perheasiakkuus eli sijaisvanhempien ja perheeseen eri tavoin liittyneiden lasten asiakkuus. Perheasiakkuudessa korostuu perhekokonaisuus ja perhesuhteet. Sijaisperhe on monella tavoin erityinen perhe, koska sen perusta on juridinen ja perhesuhteet rakennetaan. Tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia ovat erilaisia perheitä tarkasteleva kriittinen perhetutkimus ja asiakkuuden tutkimus. Tutkimukseeni liittyviä toimintaympäristöjä ovat lastensuojelun sijaishuollon perhehoito ja perheneuvola.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen ja aineiston olen koonnut haastatteleamalla sijaisvanhempia yksilöhaastatteluin ja perheneuvolan psykologeja ja sosiaalityöntekijöitä fokusryhmissä. Aineiston analyysissä kuvaan sijaisvanhempien ja perheneuvola-ammattilaisten näkemyksiä sijaisperheestä ja sen asiakkuudesta. Tarkastelen myös muiden tutkijoiden näkemyksiä. Tutkimukseni metodologiset liittymäkohdat ovat fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa, käytäntötutkimuksessa ja kriittisessä reflektiossa.

Sijaisvanhemmat ja perheneuvola-ammattilaiset kuvasivat monin eri tavoin sijaisperheen elämää. Kuvaukset liikkuvat pääasiassa tietyillä samoilla aihealueilla ja näitä olivat arki ja verkostot, jaettu vanhemmuus ja perhesuhteet. Omina aihealueina nousi sijaisvanhemmilla esille ympäristön suhtautuminen ja perheneuvola-ammattilaisilla ammatillisuus ja motiivit. Perheasiakkuuden näkökulmasta kiinnostavia olivat sijaisperheen monimuotoiset perhesuhteet. Sijaisperheessä perheen rajojen määrittely voi olla vaikeaa. Biologisen perheen mukanaolo sijoitetun lapsen elämässä saa lapsen suuntautumaan kahtaalle ja se vaikuttaa sijaisperheen kiinteyteen ja perhesuhteisiin. Sijaisperheet ovat rakenteeltaan erilaisia perheitä. Sijaisperheissä tärkeää on arjen toimintojen sujuminen ja sijoitettu lapsi hyötyy selkeästä struktuurista. Sijaisperheen elämässä on paljon haastavuutta perheen sisällä ja suhteessa perheen verkostoihin. Perheen yksityisyydestä joudutaan luopumaan ja avaamaan perhettä sijoitetun lapsen biologisen suvun ja monien viranomaisten suuntaan. Perheen rajojen tulee olla joustavat. Sijoitetun lapsen kannalta merkitystä on sillä millaisen paikan hän saa perheessä ja miten hänen tarpeisiinsa vastataan.

Sijaisperheiden asema avunhakijana näyttää tutkimukseni valossa hyvältä. Apua järjestyy eri tahoilta ja sen saaminen ei ole taloudellinen kysymys. Sijaisvanhemmuus toimii suojana ja avun hakeminen on hyväksyttyä. Sijaisvanhempien asiakkuuskokemukset perheneuvolaan liittyen olivat myönteisiä. Perheneuvolan moniammatillisen tiimin kokonaisvaltainen tuki koettiin toimivana. Perheneuvolasta haettiin apua lapsen ja perheen ongelmiin ja sijaisvanhemmat kertoivat saaneensa ratkaisun avaimia ja uusia oivalluksia.

AVAINSANAT: Sijaisperhe, asiakkuus, perheneuvola

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	3
2.1 ERILAISIIIN PERHEISIIN LIITTYVÄ PERHETUTKIMUS	4
2.2 PERHEASIAKKUUS JA ASiantuntijuus	9
3 PERHEHOITO JA PERHENEUVOLA TOIMINTAYMPÄRISTÖINÄ	18
3.1 PERHEHOITO OSANA Sijaishuoltoa.....	18
3.2 PERHENEUVOLA OSANA SOSIAALIPALVELUJA	24
4 TUTKIMUSASETELMA	27
4.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	27
4.2 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET VALINNAT	28
4.3 TUTKIMUKSENI AINEISTO	32
4.3.1 Yksilöhaastattelut	36
4.3.2 Fokusryhmähaastattelut	37
4.4 TUTKIJAN POSITIO JA ETIIKKA.....	39
4.5 AINEISTON ANALYYSI	44
4.6. HAASTATELTAVIEN KUVAUSTA	46
5 ELÄMÄÄ Sijaisperheenä	46
5.1 Sijaisvanhempien kokemuksia	46
5.2 PERHENEUVOLATYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ.....	60
5.3 SUKULAISSijaisperhe – sijaisvanhempien ja perheneuvola-ammattilaisten näkemyksiä.....	73
6 Sijaisperheen asiakkuus	75
6.1. Sijaisvanhempien kokemuksia	75
6.1.1 Sijaisperheen asema avunhakijana	75
6.1.2 Asiakkuus perheneuolassa	78
6.1.3 Asiakkuuskokemuksia muista palveluista.....	86
6.2 PERHENEUVOLATYÖNTEKIJÄN NÄKÖKULMA	91
7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	108
LÄHDELUETTELO	114
LIITTEET	126

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni tutkimusaiheeseen on syntynyt erilaisten sijaisperheisiin liittyvien työroolien kautta. Perheneuvolassa olen osana työtäni erikoistunut sijaishuollon kysymyksiin. Orientaationi näihin kysymyksiin liittyi alun perin perheneuvolassa toteutettuun, sijaisvanhemmille tarkoitettuun Pride-valmennukseen ja sen edellyttämään yhteistyöverkoston luomiseen kuntien lastensuojelun sijoituksista vastaavien sosiaalityöntekijöiden kanssa. Perheneuvolassa on myös ollut sijaisvanhempien ryhmiä. Pride-ryhmävalmennus tapahtuu nykyisin seutukunnallisen perhehoitoyksikön toimesta. Perhekohtainen sukulaissijaisvanhempivalmennus on edelleen mahdollista toteuttaa perheneuvolassa. Kaikki työntekijät perheneuvolassa kohtaavat työssään sijaisperheitä. He tapaavat sijaisperheitä sijoitetun lapsen tutkimus- ja arviointijaksojen aikana, ohjaus- ja neuvonta-asioissa sekä lapsen tai perheen terapiaan liittyen. Sijaisvanhemmat hakeutuvat perheneuvolaan myös vanhemmuuskysymyksissä ja työnohjauksellisessa mielessä. Perheneuvolan työkenttä on laaja ja se palvelee kaikkia lapsiperheitä. Siellä korostuu asiantuntija-avun antaminen kasvatusta- ja perheasioissa ja tavoitteena on lapsen myönteisen kehityksen edistäminen sosiaalisen, psykologisen ja lääketieteellisen tutkimuksen ja hoidon kautta.

Minulle on työyhteisössäni muodostunut ikään kuin sijaisperheiden asianajajan positio. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoistumiskoulutukseen liittyvä tutkimukseni mahdollisti minulle ottaa reflektion kohteeksi sijaisperheyden ja asiakkuuden perheneuvolassa. Tavoitteenani on sijaisperheen perhe-elämän tarkastelun kautta lisätä ymmärrystä niistä asioista, joiden kanssa sijaisperheet joutuvat tekemisiin. Ajattelen, että sijaisvanhempien kokemukset elämästään perheenä ja perheneuvolan työntekijöiden näkemykset sijaisperheestä vaikuttavat asiakkuudessa perheneuvolassa. Sijaisvanhemmilla on kokemuksia erilaisista sosiaalipalveluista, joihin myös perheneuvola kuuluu. Siksi on tärkeää kuulla heidän asiakkuuskokemuksistaan. Perheneuvolan työntekijöillä on ammatillisen koulutuksen ja kokemuksen kautta muodostunutta tietoa sijaisperheiden asiakkuudesta. Kirsi Juhila näkee sosiaalityön kohtaustapaikkana, jossa erilaiset kulttuuriset ymmärrykset sekoittuvat toisiinsa ja muokkaavat toisiaan. Työntekijät kantavat omien kulttuuristen arvojensa lisäksi edustamansa instituution ja koko yhteiskunnan arvoja, jotka eivät välttämättä sovellu yhteen asiakkaan arvojen kanssa. Asiakkaan kannalta on merkitystä sillä minkälaiseen ongelmaan tartutaan tai miten sen kanssa työskennellään. (Juhila 2006.)

Sijaisvanhemmuudesta on tehty tutkimuksia ja opinnäytetöitä. Sijoitetut lapset ovat kiinnostaneet monia tutkijoita (Hiitola 2008; Heino 2007; Pösö 2004; Valkonen 1995). Tutkijat (esim. Leena Valkonen 2008) ovat tuoneet esille tarpeen tutkia sijaisperheen elämän kokonaisuutta.

Tutkimuksessani tavoitteena on saada kuvaa sijaisperheen elämän kokonaisuudesta. Sijaisperheet ovat osa lastensuojelujärjestelmää ja sillä on vaikutuksensa perhe-elämään ja asiakkuuteen perheneuvolassa. Sijoitettujen lasten kohdalla vanhemmuus on jaettua ja sitä määrittelee kolme tahoa eli lapsen biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat ja sosiaalityöntekijä. Kaikki nämä tahot on huomioitava perheneuvolassa sijoitetun lapsen tutkimusta ja hoitoa suunniteltaessa. Lastensuojelu on kokenut suuren muutoksen ja saanut uudenlaisen rakenteen. Perhehoidosta pyritään tulevaisuudessa saamaan laitoshoitoon nähden ensisijainen sijaishuollon muoto. Perhehoitajien asemaan ja tukeen tullaan myös kiinnittämään erityistä huomiota. Sijaisperheiden määrän voisi ajatella tulevaisuudessa lisääntyvän ja myös erilaisia tuki- ja hoitopalveluita tarvitaan enemmän. Tutkimukseni tarkoitus on myös tuoda näkyväksi perheneuvolan roolia moniammatillisena tutkimus- ja hoitopaikkana sijaisperheille.

Sijaisvanhempien rekrytointi, valmennus ja sopivan perheen saaminen lapselle tapahtuu Suomessa usein seutukunnallisen yksikön toimesta, jolle usein kuuluu myös sijoituksen jatkoseuranta. Perheneuvolani palvelualue kattaa 15 kaupunkia ja kuntaa Etelä-Suomessa ja palveluja voivat ostaa myös muut kunnat erillisellä maksusitoumuksella. Perheneuvolan palvelualueen väestömäärä on yli 200 000. Alueella toimivan seutukunnallisen perhehoitoyksikön palvelualue on sama, erona kuitenkin on se, että lapsia Päijät-Hämeen alueelta on sijoitettu muualle Suomeen ja muualta Suomesta on sijoitettu lapsia Päijät-Hämeeseen. Sijoitetuista lapsista osa on pääkaupunkiseudulta. Sijaisperheet hakeutuvat perheneuvolaan oma-aloitteisesti tai jonkun viranomaisen, esimerkiksi lastensuojelun perhehoidon sosiaalityöntekijän ohjauksesta. Hakeutumisen syitä voivat olla esimerkiksi erilaiset lapsen kehitykseen tai vointiin liittyvät asiat, perhesuhteisiin tai vanhemmuuteen liittyvät asiat.

Lapsiperheiden sosiaalityön kehittämissyksikön Päijät-Hämeessä hankkeen (2009) yksi kohde oli perhehoidon seudullinen kehittäminen. Kehittämissyksikön puitteissa tehtiin Päijät-Hämeen kuntien sijaisvanhemmille kysely heidän toiveistaan ja tarpeistaan perhehoidon kehittämisessä. Lasten ja perheiden saamien yleisimpien tukimuotojen joukossa oli mainittu perheneuvolakäynnit. (Honkanen 2009.) Perheneuvolan tehtäväkenttä on moninainen ja sijaisperheiden asioiden hoito on yksi osa tätä työtä. Yhteiskunnalliset ja organisatoriset muutokset vaikuttavat perheneuvolatyöhön ja myös muilla sosiaalityön sektoreilla kuten lastensuojelussa tapahtuvilla muutoksilla on vaikutusta perheneuvolaan.

Tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia ovat erilaisia perheitä tarkasteleva kriittinen perhetutkimus ja asiakkuuden tutkimus. Asiakkuudessa keskeistä on perheasiakkuus. Tutkimukseeni liittyviä toimintaympäristöjä ovat lastensuojelun sijaishuollon perhehoito ja perheneuvola.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen ja aineiston olen koonnut haastattelemalla sijaisvanhempia yksilöhaastatteluin ja perheneuvolan psykologeja ja sosiaalityöntekijöitä fokusryhmissä. Aineiston analyysissä kuvaan sijaisvanhempien ja perheneuvola-ammattilaisten näkemyksiä sijaisperheestä ja sen asiakkuudesta erilaisissa perheasioissa. Tarkastelen myös muiden tutkijoiden näkemyksiä. Tutkimukseni metodologiset liittymäkohdat ovat fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa, käytäntötutkimuksessa ja kriittisessä reflektiossa.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Teoreettisena lähtökohtana tutkimukselleni on erilaisiin perheisiin liittyvä kriittinen perhetutkimus. Siihen on liittynyt ajatus asettaa perhe neuvoteltavaksi, liikuteltavaksi, avattavaksi – siis avata perhekäsité kohtaamaan ja kuvaamaan perhe-elämän moninaisuutta ja purkaa auki perhekäsitteen normatiivisuutta. Kriittisen perhetutkimuksen keskuudessa on paljon pohdittu perhettä ilmiönä, että sen käsitettä. Käsitteen on katsottu kuvaavan ihannetta, mutta ei todellisuutta. Kriittinen perhetutkimus on laajentanut perheen käsitettä tarkastelemalla nykyperheiden elämäkäytäntöjen moninaisuutta ja ristiriitaa, joka vallitsee perheihanteen ja todellisten perheiden tekemien ratkaisujen välillä. (Yesilova 2009, 17 -18, 206). Tutkimukseni on myös lastensuojeluun liittyvää tutkimusta, koska sijaisperheet ovat merkittävä osa lastensuojelun sijaishuoltoa. Asiakkuuden ja asiantuntijuuden tarkastelu ovat osa teoreettista kehystäni. Perheneuvolatyö kuten sosiaalityökin on institutionaalista toimintaa, siinä toteutuvat tietyt, enemmän tai vähemmän ennalta määrätyt, yhteiskunnalliset ja ammatilliset tehtävät. Toimijat asettuvat näiden tehtävien mukaisesti tiettyihin asemiin ja toimivat näiden asemien suuntaisesti. Perheneuvolan asiantuntijat tekevät työtään esimerkiksi psykologina tai sosiaalityöntekijänä ja edustavat näin perheneuvolainstituutiota ja omaa ammattiaan. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde rakentuu aina vuorovaikutussuhteessa, joka vaihtelee eri tilanteissa ja institutionaalisissa yhteyksissä. Asiakkaiden elämässä asiakkuuden merkitys voi olla monenlainen. (ks. Juhila & Pösö 2000 ja Juhila 2006.) Tutkimukseeni liittyvinä toimintaympäristöinä kohtaavat lastensuojelun perhehoito ja perheneuvola, jonka tehtävänä on antaa tukea kasvatus- ja perheasioissa ja edistää lapsen myönteistä kehitystä. Perheneuvola on moniammatillinen tutkimus- ja hoitopaikka. Siellä on edustettuna sosiaalinen, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus.

2.1 Erilaisiin perheisiin liittyvä perhetutkimus

Perhesuhteissa tapahtuvat muutokset, vaihtuvat kokoonpanot ja monet erilaiset perheroolit ovat lyöneet leimansa suomalaiseen perhe-elämään niin, että on epäselvää, mikä on lopulta tyypillistä ja mikä epätyypillistä (Castren 2009, 9). Perheen käsitteen venyttämisen kattamaan mitä erilaisempia ihmisten elämisen tapoja, Ritala-Koskinen (2001) näkee postmodernina prosessina. Modernissa ajattelutavassa perhemuotojen moninaistumista on pidetty sosiaalisena ongelmana.

Perheelle ei löydy yksiselitteistä käsitteistöä ja perhesuhteiden sosiaalinen ja biologinen pohja on nykyään kompleksinen (Beck-Gernsheim 2002). Yhteiskunnassa on samanaikaisesti monenlaisia keskenään kilpailevia ja ristiriitaisia normeja, jotka koskevat perhesuhteita. (Forsberg & Pösö 2009, 149.) Castren viittaa Nicholsoniin (1986, 107 - 108) ja Häggmaniin (1994,21) sanoessaan, että eräässä mielessä perhettä ei ole olemassa. On vain perhesuhteita ja niiden muodostelmia, jotka erilaisissa historiallisissa ja kulttuurisissa tilanteissa järjestyvät eri tavoin. Perherakenteen muodostelmille on ominaista liike; sidoksia syntyy ja niitä raukeaa. Tällaisena suhdemuodostelmana eli konfiguraationa perhe on alituisen muuttuva: siihen liittyy ja irtoaa osasia eri syistä ja koko ajan. (Castren 2009, 108.)

Sijaisperheiden elämä on osa perhe-elämän moninaisuutta ja sitä on tutkimuksin joiltakin osin valotettu. Lastensuojelun huostaanotoissa korostuu perhesuhteiden monitasoisuus, joka on tunnusomaista myös uusperheissä eläville lapsille: sosiaalinen, psykologinen, juridinen ja biologinen vanhemmuus eivät rytmity samaan suhteeseen vaan jakaantuvat useampaan suhteeseen ja niiden kaikkien ylläpitoa pidetään toivottavana (Pösö 2003). Tutkijana jäin miettimään, ymmärretäänkö sijaisperhe omanlaisena perheenään vai onko se vain perheen sijainen tai hoitoperhe, missä perhehoitaja hoitaa lyhyemmän tai pidemmän ajan toisten vanhempien lapsia? Lapsen sijaishuoltoahan ei yleensä ole tarkoitettu pysyväksi. Viranomaisilla on velvollisuus tukea lapsen biologisia vanhempia niin, että he kykenisivät itse huolehtimaan lapsistaan. (Lastensuojelun käsikirja.) Sijaisperhe kuuluu toisaalta lastensuojelujärjestelmään ja siellä puhutaan perhehoidosta, joskin sanotaan myös, että perhehoitajia kutsutaan myös sijaisvanhemmiksi. Perhehoidon tavoitteena on antaa sijoitetulle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon, ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perheestä ei tavoitteena puhuta tai perheenjäsenten välisestä suhteesta, jos ei kodinomaisuus siihen viittaa. Vanhemmuussuhteesta ei myöskään ole mainintaa, puhutaan läheisistä ihmissuhteista. Mielenkiintoista on se, että kuitenkin käytännössä sijaisvanhemmat ja asiantuntijat puhuvat perheestä. Tarja Pösö (2003) toteaa suomalaisen lastensuojelun pyrkineen kompromissiin lasten ja

vanhempien odotusten ja oikeuksien välillä, mutta hän esittää myös kysymyksen – palveleeko linjaus vanhempia vai lapsia. Kiinnostuksen kohteena on enemmän ollut sijoitettu lapsi ja perhehoitaja kuin koko sijaisperheen monimuotoinen kuvio. Jos normaali ydinperhe on yhteiskunnan ydin ja sen luonnollisuutta perustellaan luonnolla ja biologialla, niin sijaisperhe on hyvin erilalla rakentunut perhe, joskin sen perustana voi olla usein ydinperhe.

Adoptiotakaan ei ole liitetty osaksi perhetutkimusta. Adoptiossa samoin kuin sijoituksessa perustetaan vanhemman tai vanhempien ja lapsen suhde sellaisten henkilöiden välille, joiden kesken tällaista suhdetta ei ole aikaisemmin ollut. Adoptiossa luodaan ja rakennetaan vanhemmuus- ja perhesuhteet. Niiden perusta irtaantuu biologisista suhteista, ja keskeinen määrittäminen tulee juridisesta, jonka ehtona on oletus psykologisten ja sosiaalisten siteiden synnystä. (Pösö 2003, 141 – 142.) Lastensuojelun huostaanotoissa korostetaan ajatusta syntymäperheeseen paluusta ja sijoitusta ajatellaan aina väliaikaisena ja se on voimassa toistaiseksi. Juridinen vastuu on kokonaan sosiaalityöntekijällä ja biologisilla vanhemmilla on laajat oikeudet. Sijaisperheellä ei ole päätäntä- tai toimivaltaa asioissa, vaan he ovat riippuvaisia sosiaalityöntekijästä ja myös yhteistyön sujumisesta lapsen biologisen suvun kanssa. Kuitenkin pitkäaikaisissa sijoituksissa, sijaisvanhemmat huolehtivat kaikista lapsen elämään kuuluvista asioista ja sijaisperhe voi olla lapsen ainoa perhe. Biologinen suku ei aina ole lainkaan mukana. Jotakin hyvin ristiriitaista ja kiistanalaista sisältyy sijoitettujen lasten ja sijaisperheiden oikeuksiin ja elämään.

Sijaisperheen kohdalla perheen kokoonpano vaihtelee. Usein ydinperhe laajenee sijaisperheeksi, mutta myös niin, että sijaisperheestä lähtee lapsia pois. Perheeseen sopii Morganin (1999) näkemys liikkeessä olemisesta. Muuttumattomuuden sijaan sijaisperhettäkin leimaa prosessin kaltaisuus ja sitä voi kuvailla enemmän tekemisen kuin olemisen kautta. Perhe olisikin ehkä mielekkäämpää ymmärtää pikemmin verbiksi kuin substantiiviksi.

Riitta Jallinojan (2009, 28) mukaan perhettä ei tule nähdä kahdenvälisen suhteiden verkostona, vaan kokonaisuutena, jota pitää koossa kaikkia osapuolia sitova yhteisyyden tunne. Hän tarkastelee vierasta (ulkopuolista), joka voi ilmaantua perheeseen monessa muodossa, ja perheiden tapa reagoida siihen voi vaihdella paljonkin. Vierasta voidaan hyväksyä ja sovittaa osaksi perhettä, kuten tapahtuu esimerkiksi uusperheissä. Alun vieroksunnan tai torjunnan jälkeen vieraan kanssa opitaan elämään. Sijaisperheissä keskeinen asia on miten joustava perhe on ja miten se hyväksyy vieraan eli sijoitetun lapsen ja hänen biologisen sukunsa.

Sijaisperhe kuten uusperhekin on aikuisten hanke, missä myös julkinen valta on mukana. Sen toivotaan olevan lapsen edun mukainen tilanteessa missä lapsen terveys ja kehitys ovat vakavasti

vaarassa. Lapsen ja kahden perheen, lapsen biologisen ja sijaisperheen muuttuminen ja yhteistyö eivät ole ristiriidattomia asioita. Lapsella saattaa olla kaksi perhettä elämässään. Lapsen perhe on eri kuin aikuisten perhe. Lapsella on rinnakkain eläviä vanhemmuuden sidoksia ja sukulaissuhteita. Aikuiset voivat ajatella vain toisen perheen olevan ensisijaisen. Voidaan vedota moniin tekijöihin kertoessamme jonkun ihmisen olevan perheenjäsen tai sukulainen: biogeneettiseen perimään, fysiologiseen vuorovaikutukseen, hoivaan ja huolenpitoon, oikeudelliseen sopimukseen tai tunnesiteeseen. Perheessä ja sukulaisuudessa on siis myös kysymys paitsi annetuista myös valituista elementeistä. (Castren 2001,33, 163; Thompson 2001)

Eron jälkeisiä perheitä koskevassa yhteiskunnallisessa ajattelussa vaikuttavat ristiriitaiset diskurssit. Näistä kaksi on kiteytettävissä seuraavasti: ensiksikin lapsi tarvitsee biologiset vanhemmat ja toiseksi hän tarvitsee sosiaalisen perheen. (Edwards ym. 1999.) Nämä samat diskurssit sopivat mielestäni myös sijaisperheisiin. Ydinperheessä nämä diskurssit tukevat toisiaan, mutta uusperheissä kuten sijaisperheissäkin niiden välillä on huomattavaa jännitettä. Biologisen vanhemmuuden tukeminen eron jälkeisissä perhemuodoissa murentaa uusperhekokoonpanon kiinteyttä, kun lastenkasvatuksessa on vaikuttamassa kahden aikuisen sijasta neljä aikuista, joiden välit saattavat olla lisäksi hyvin tulehtuneet. Samalla tavalla sijaisperheen kohdalla voidaan nähdä biologisen suvun vaikuttavan kielteisesti lapsen sopeutumiseen sijaisperheeseen ja sijaisperheen kiinteyteen. Diskurssien vastakkaisuus uusperhetilanteessa vaikeuttaa perheen rajojen määrittelyä. Sosiaalisen perheen toteutuminen edellyttäisi sidosten vaihdettavuutta tai korvautumista, mikä taas sotii lapsen biologisten suhteiden vaalimista vastaan. (Castren 2009, 125 – 126.) Avoimen ja tasa-arvoisen yhteistyön toteutuminen sijaisperheen, biologisen suvun ja sosiaalityöntekijän kesken voi useinkin olla ideaali tavoite, kuten jaetun vanhemmuuden onnistunut toteutuminen. Eri osapuolten välille syntyviä jännitteitä ei aina pystytä ratkaisemaan vaikka se olisi lasten hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä. Kulttuurisesti sosiaalisen vanhemman rooli ja sen erityispiirteet suhteessa biologiseen vanhemmuuteen eivät ole kiteytyneet (Castren 2009, 117).

Käsitys ydinperheen perustavuudesta ja ensisijaisuudesta jäsentää mahdollisuuksiamme ajatella ja kokea perhesuhteita. Ydinperheymmärrystä leimaa käsitys perheestä luonnollisena - perhe ei ole lain, politiikan tai sopimuksen asia, vaan sitä määrittävät biologiset, psykologiset ja sosiaaliset lainalaisuudet. Uusperheet ja adoptioerheet helposti patologisoidaan ja ne näyttäytyvät riittämättöminä ja pulmallisina. Ydinperhe oli jo synnyttyään yhteiskunnan ydinsolu ja sellaisena se oli keskinäisessä riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteessa yhteiskuntaan. Perheen emotionaalisista suhteista on tullut perustavia: perheen merkitys on painunut syvälle perheen sisäisiin suhteisiin ja perheenjäsenten normaalin kehityksen edellytyksiksi. (Yesilova 2009.)

Hannele Forsberg ja Tarja Pösö (2009) ovat tarkastelleet perhesuhteiden kiistanalaisuutta ja siihen liittyvää normikamppailua ja todenneet, että monimutkaisuutta lisää se, että perhesuhteet eivät ole vain ihmissuhteita vaan samanaikaisesti myös kulttuurisia käsityksiä ja institutionaalisia käytäntöjä. Perheitä koskevia normirakennelmia voi olla useita, ne voivat olla päällekkäisiä ja ristiriitaisia. Sijaisperheisiin liittyy erilaisia kiistanalaisia käytäntöjä kuten valvotut tapaamiset, joihin heidän ja sijoitettujen lasten on sosiaalitoimen määräyksestä osallistuttava. Mielenkiintoista on se, että valvottujen tapaamisten taustalla on samanlaisia turvallisuusriskejä kuin lapsen huostaanoton ja sijoituksen. Tällaisia riskejä ovat esimerkiksi vanhempien päihdeongelmat, vakavat mielenterveyshäiriöt ja väkivaltaisuus. Kiistanalaisiin perhekäytäntöihin ei ole olemassa yksiselitteisiä, ennalta tiedettyjä vastauksia. Näitä käytäntöjä sävyttää lähtökohtaisesti erimielisyys, epäselvyys ja monimerkityksisyys. (Forsberg & Pösö 2009, 149 – 151.)

”Lapsen etua” on tarjottu usein perhe-elämää koskevan yhteiskuntapolitiikan ohjenuoraksi ja siksi ratkaisuja pyritään konfliktitilanteissa tekemään lapsen edun näkökulmasta. Lapsen etua voi lähestyä kuitenkin myös tunteisiin vetoavana, yleisenä ja epämääräisenä kannanottona, jolle konkreettisissa tilanteissa etsitään hyvin erilaisia sisältöjä. (Meyer 2007.)

Nykyisin muualla asuvan vanhemman ja lapsen suhde on noussut lähes itseisarvoiseen asemaan ja sen ylläpitämistä suositaan laajasti. Kiistanalaisissa tilanteissa vanhemman toive ja halu ovat myös lapsen toiveita ja haluja tärkeämpiä, vaikka ”lapsen etu” muodollisesti toimintaa ohjaakin. Sijaisperheen kyseessä ollessa biologisen vanhemman toive on kaikkien muiden osapuolten toiveita vahvempi. Kiistanalaiseksi tapaaminen voi muodostua esim. tilanteissa, joissa lapsi ei halua tavata vanhempansa, koska kokee tämän pelottavaksi, vastenmieliseksi ja ahdistavaksi eli vieraaksi. Näissä tilanteissa toteutuu kuitenkin ensisijaisesti vanhemman toive, joka työntekijöiden kuvauksissa saa jopa vanhemman oikeuden aseman. Lapsen ja vanhemman siteen tavoittelu on niin vahva normi, että sillä voidaan sivuuttaa niin ammattilaisten, toisen vanhemman kuin lapsenkin näkökulma. Valvotut tapaamiset koskevat alle 12-vuotiaita lapsia, koska heillä ei ole juridista painoarvoa tai heidän sanomisillaan. Lapset käytännössä sidotaan tapaamisvelvollisuuteen vaikka tapaamisia perustellaan lapsen oikeutena turvata perhesidos etävanhempaan, sijoituksen kyseessä ollessa biologiseen vanhempaan. (Forsberg & Pösö 2009, 152 – 153.)

Tapaamisia arvioidaan tulevaisuuden näkökulmasta, ei sen hetkisen tilanteen perusteella ja ajatellaan, että perheyhteys voidaan saavuttaa ajan myötä. Lasten välittömät kokemukset kuitataan vähemmän tärkeinä parempaa tulevaisuutta odotettaessa. Tämän taustalla on käsitys vanhemmuussuhteen perustavasta merkityksestä lapselle. Lapsen ero vanhemmasta nähdään riskinä lapsen identiteetin kehitykselle. (Forsberg & Pösö 2009, 154 – 158.) Tutkimukset muuttuvissa

perhetilanteissa elävistä lapsista tukevat sitä näkökulmaa, että nuoret pyrkivät itse sääntelemään suhteitaan vanhempiinsa. Perhesuhteiden monimerkityksisyys on tullut niissä vahvasti esille (esim. Ritala-Koskinen 2001). Oleellista ei ole tällöin vanhemman ja lapsen suhde itseisarvona, vaan suhteen laatu sekä sosiaalisten ja biologisten vanhempien suhteen laatu. Lapsen ja vanhemman suhdetta perheyhteisyyden muotona pidetään suomalaisessa kulttuurissa niin pyhänä, että sen ylläpitoa ollaan valmiita tukemaan monin keinoin ja yhteiskunnallisten instituutioiden myötävaikutuksella. Perheyhteisyyttä tarkastellaan selvästi aikuisten toiveiden näkökulmasta. Ristiriitoja on niin yhteiskunnallisten instituutioiden kuin perheenkin sisällä sekä näiden molempien välillä. (Forsberg & Pösö 2009, 160 – 161.)

Lasten huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevien riita-asioiden määrä on lisääntynyt tuomioistuimissa. Lastensuojeluun kuuluvien huostaanottopäätösten ja sijaishuollossa elävien lasten määrän lisääntyminen voi ennakoida uudenlaista keskustelua etävanhemman ja lapsen suhteesta (Forsberg & Pösö 2009, 148).

Perhe-elämän kokonaisuudessa ja kahdenvälisten henkilökohtaisten suhteiden rakentumisessa erityisesti sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus ovat keskeisiä (ks. Gamache 1997) : ketkä ovat lapselle merkityksellisiä ihmisiä arjen käytännöllisissä asioissa ja keihin lapset tunnetasolla ovat kiintyneitä ja tuntevat läheisikseen. Näihin ulottuvuuksiin kuitenkin kietoutuvat hyvin usein kysymykset suhteen biologisesta perustasta sekä juridisesti määritellyistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Perhesuhteiden pätevyys tulee eri lailla punnittavaksi kuin ydinperheessä. Kulttuurissamme biologisia vanhempia pidetään lähtökohtaisesti lapsen oikeina vanhempina, ja vanhempien oikeudet kuin velvollisuudetkin liitetään kyseenalaistamattomalla tavalla biologiseen vanhempaan. Sosiaalisen vanhemman oikeudet tulevat monin tavoin arvioiduiksi arjen käytännöissä (Ritala-Koskinen 2003, 124.)

Individualismi ja yksilöllisyys luonnehtivat nyky-yhteiskuntaa vahvasti, joskin perhe on yhä olemassa. Naisten ja lasten yksilöityminen miesten tavoin on kuitenkin eräänlainen näköharha, sillä monet modernin perheihanteen syntyessä luodut perusrakenteet (esimerkiksi yksityisen ja julkisen erottelu) vallitsevat edelleen. Purkautumisen ja hajoamisen sijasta voidaankin puhua tietoisesti tulemisesta ja refleksiivisyydestä, jolloin perheeseen liitetyt prosessit eivät ole luonnollisia, vaan alituisesti muotoiltavia. Luonnollisen ”olemisen” sijasta perhettä ”tehdään”, se muotoillaan aina uudestaan. (Nätkin 2003, 21 – 22.)

2.2 Perheasiakkuus ja asiantuntijuus

Asiakkuudella tarkoitetaan asiakkaan ja palveluntarjoajan välistä vuorovaikutussuhdetta.

Perheasiakkuudella tarkoitetaan sosiaalialan asiakastietojärjestelmässä ryhmäasiakkuutta, jossa asiakkaana on perhe tai sen osan muodostama henkilöryhmä vastakohtana henkilöasiakkuudelle, jossa asiakkaana on vain yksittäinen henkilö. (Lehmuskoski & Kuusisto 2007, 79.) Kasvatus- ja perheneuvonnan asiakkaana on pääsääntöisesti perhe eikä yksittäinen henkilö (Kärki 2009, 44).

Tässä tutkimuksessa perheasiakkuus tarkoittaa sijaisperheen asiakkuutta eli sijaisvanhempien ja eri tavoin perheeseen liittyneiden lasten asiakkuutta. Sijaisperhe on sosiaalialan sanastossa määritelty perheeksi, joka antaa kodissa sijaiskotihoitoa (Lehmuskoski & Kuusisto 2007, 85). Kyseessä on perhe, missä vanhempien ja lapsen suhde rakennetaan ja perusta irtaantuu biologisista suhteista ja määritetään juridisesti. Perhe merkitsee sen jäsenille eri asioita ja siksi siitä puhuminen on haastavaa. Sosiaalihuoltolain (710/82) tultua voimaan perheneuvoloiden toimintaan tuli perheongelmien käsittely yleisesti vanhempien ja lapsen välisen kasvatussuhteen lisäksi. Lapsen kasvatuksen tuki tapahtui perhekasvatuksen ja vanhempainneuvonnan yhteydessä. Tarkoituksena oli, että myös ydinperhettä laajemmat elämänmuodot huomioitaisiin ja yhdessä elävät henkilöt muodostavat toisilleen perhettä vastaavan pienryhmän. Perhepuheen piiriin haluttiin sulkea kaikenlaiset tavat elää. Perhekasvatuksen ytimenä voitiin nähdä perheterapeuttinen ymmärrys. Siinä yksilöllisen pahoinvoinnin lähtökohdaksi otettiin perhekokonaisuus. Muutosvoimaa haettiin sosiaalista suhteista ja huomio kiinnitettiin vuorovaikutukseen ja perheen sisäisiin suhteisiin. Perhe nähtiin toiminnallisena kokonaisuutena, joka oli enemmän kuin osiensa summa. (Yesilova 2009, 100 – 101.)

Perheasiakkuus sisältyy perheneuvoloiden toiminta-ajatukseen siis lähtökohtaisesti ja merkitsee lapsen hyvinvoinnin ja tukemisen kiinnittymistä perhekokonaisuuteen ja vanhempiin.

Perheterapeuttinen näkemys vaikuttaa voimakkaana perheneuvolassa jo sitäkin kautta, että lähes kaikilla haastatelluista työntekijöistä oli perheterapeutin pätevyys. Perheterapia on ammatillinen, tietoinen pyrkimys ja menetelmä tulkita, ymmärtää ja hoitaa perheen sisäisessä vuorovaikutuksessa ja yksittäisillä perheenjäsenillä esiintyviä häiriöitä ja niiden aiheuttamaa kärsimystä. Perheterapialla pyritään siihen, että ne ajankohtaisen vuorovaikutusverkoston rakenteet, jotka ylläpitävät yksilöllistä mielenterveyden häiriötä ja estävät kehityksellisesti rakentavia ratkaisuja muuttuisivat. Tämä tapahtuu erityisesti tavoittelemalla perheen vuorovaikutuksessa olevia myönteisiä voimavaroja ja mahdollisuuksia. Perheterapian kannalta usein sopivaksi on muodostunut perheen määritelmä, jossa perheeksi käsitetään ensisijaisesti se perheenkaltainen vuorovaikutusyksikkö, jota

yhdistää samasta ongelmasta tai asiasta puhuminen. Tällä tavoin käsitettynä perhe on itse asiassa yksikkö, jonka kokoonpano voi muuttua terapian aikana. (Aaltonen 2009.) Sijaisperheen ja sijoitetun lapsen kohdalla tällainen määrittely on paikallaan, koska terapiassa voi olla tarpeen kohdata perheenjäseniä erilaisissa kokoonpanoissa.

Perheen käsite voidaan pilkkoa sukupuolisuhteiksi, sukupolvisuhteiksi, sukulaisuudeksi, osapuolten väliseksi asumisjärjestelyiksi ja kotitaloudeksi (Forsberg 2003, 11- 12). Perhe- ja vanhemmuussuhteita voidaan järjestellä eri tavoin. Lastensuojelun huostaanotoissa perhe- ja vanhemmuussuhteita järjestellään uudelleen ja suhteiden perustana on juridinen määrittely (Pösö 2003, 142). Sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus ovat tulleet keskeisiksi kahdenvälisen henkilökohtaisten suhteiden rakentumisessa. Ydinperheissä perhesuhteiden erilaiset ulottuvuudet asettuvat päällekkäin (Ritala-Koskinen 2003). Hoiva, huolenpito, läheisyys ja erilaisten resurssien jakaminen näyttävät muutoksista huolimatta sitovan ihmisiä yhteen. Lasten ja aikuisten suhteissa edellytetään sensitiivisyyttä ja ymmärrystä puolin ja toisin. Sukupolvisuhteetkin ovat tulleet aiempaa enemmän neuvoteltaviksi. Vanhemmuussuhteet ja niihin liittyvät velvoitteet ja oikeudet perustuvat aiempaa enemmän sopimuksille, eivät aina vain biologialle ja siihen liittyvälle itsestänselvyydelle. (Giddens 1992, 96 – 98.)

Psykososiaalinen perspektiivi ja kumppanuuteen perustuva asiakassuhde kuvaavat mielestäni asiakkuutta perheneuvolassa. Asiakkuuteen perheneuvolassa vaikuttaa myös sijaisperheiden asema sosiaalitoimen organisaatiossa. Perheneuvolaan hakeudutaan erilaisissa perheasioissa, sijaisperheen kyseessä ollessa usein sijoitetun lapsen asiassa. Kyösti Raunio (2004, 147) kuvaa sosiaalityön toiminnallisia perspektiivejä Malcom Paynen esittämän tyypittelyn avulla. Perspektiivien avulla tarkastellaan ammatillisen toiminnan perustoja. Terapeuttisessa perspektiivissä sosiaalityöntekijä auttaa yksilöitä (ryhmiä, yhteisöjä) käyttämään itsellä olevia mahdollisuuksia henkilökohtaiseen kasvuun, itsensä toteuttamiseen ja elämänhallintaan. Sosiaalityön tehtävänä on lisätä asiakkaan ymmärrystä niistä persoonallisista voimavaroista, joilla ongelmia voidaan ratkaista. Työssä korostuu persoonalliset ja vuorovaikutteiset auttamissuhteet sekä kunnioittamisen ja tukemisen arvot. Terapeuttisessa perspektiivissä korostuva vuorovaikutus edellyttää tasa-arvoista suhdetta työntekijän ja asiakkaan välillä. Vuorovaikutus toiminnallisena perustana sopii ennen muuta psykososiaaliseen työhön. Se asettaa työntekijälle erityisiä vaatimuksia: hänen tulee tuntea ja osata kasvokkaiseen vuorovaikutukseen perustuvia auttamistyön menetelmiä (Toikko 1997, 180 – 181).

Psykososiaalista työtä tehdään ”terapeuttisissa organisaatioissa” kuten kasvatus- ja perheneuvoloissa. Terapeuttinen ulottuvuus liittyy psykososiaaliseen työhön sitä kautta, että työn tavoitteissa korostetaan psyykkistä selviytymistä. Tämän aikaansaaminen edellyttää ihmisen

toiminta- ja ajattelutapojen muuttamista. (Sipilä 1989, 224.) Psykososiaalisessa työssä pyritään luomaan asiakkaalle uutta ymmärrystä tilanteestaan ja ongelmistaan ja tätä kautta pyritään avaamaan hänelle mahdollisuuksia muuttaa tilannetta. Psykososiaaliselle työlle ominaista on asiakasta kokonaisuutena ymmärtävä hermeneuttinen työtapo. Työskentelylle on olennaista asiakkaan ja työntekijän välinen kommunikaatio tai dialogi. (Sipilän 1989.) Työ ei kiinnity vain asiakassuhteeseen, vaan työntekijä voi käyttää hyvinvointipalveluja, resurssien välittämistä ja sosiaalisiin suhteisiin vaikuttamista. Psykososiaalisessa työssä ei pyritä muutokseen vain asiakkaan ajattelu- ja toimintatavoissa, vaan myös sosiaalisissa suhteissa ja sosiaalisissa tilanteissa (Granfelt 1993, 196 – 197).

Jaana Vuori (2003, 45) nimittää uudenlaista kulttuurista hahmotustapaa psykososiaaliseksi näkemykseksi perheestä ja ymmärtää sen laajemmin kuin miten se on tapana ymmärtää puhuttaessa ammattilaisten työstä psykososiaalisena työnä. Psykososiaalinen näkemys luonnehtii koko sotien jälkeisen ajan käsitystä perheestä ja vanhemmuudesta, ja se on nykyisenkin ajattelun vahva pohjavirta. Psykososiaalinen näkemys alkoi äidin ja lapsen tiiviin psyykkisen sidoksen pohdinnalla, mutta sen piiri on koko ajan laajentunut. Äidin jälkeen alettiin miettiä isän merkitystä lapsen psyykkiselle ja sosiaaliselle kehitykselle, ja toisaalta lasta alettiin hahmottaa yhä enemmän yksilönä. Nykyään yhä useammin lapsen kanssa työskentelevien ammattilaisten keskeiset tehtävät määritellään psykososiaalisen suhteen kautta. Kasvatus- ja perheneuvolat liittyvät tähän ajatteluun ja koulun psykososiaalinen työ. Nykyisin niiden rinnalle tai niitä korvaten toimii jatkuvasti muotoaan muuttava joukko erilaisia perhetyön projekteja. Lapsen kehitystä koskevasta psykologisesta, psykiatrisesta ja psykoanalyttisestä tietämyksestä on tullut olennainen osa opettajien, lastentarhanopettajien, lääkärien ja erilaisten sosiaalialan toimijoiden työtä. Se on astunut vanhemmille jaettavan tiedon ja valistuksen keskiöön. ”Psykososiaalinen” on lapsia ja vanhempia koskevan ymmärryksen ja toiminnan nimitykseksi Vuoren mielestä osuvampi kuin suppeampi käsite ”psykologinen”. Näyttää siltä, että se, mikä on sosiaalista, saa tulkintansa suhteessa psykologiseen. Se, mikä on ihmisten välistä, tulkitaan yksilöstä käsin eikä yksilöllinen ihmisten välisestä käsin. ”Sosiaalinen” puolestaan viittaa läheisiin vuorovaikutussuhteisiin ja aivan erityisesti perhesuhteisiin. Se, mikä on välittömän vuorovaikutuksen ylittävää, kulttuurista ja yhteiskunnallista laajemmassa mielessä, jää psykososiaalisessa näkemyksessä julkilausumatta tai käsittelemättä. Tämänkaltainen näkemys perheestä hallitsee yhä monin tavoin sitä, mitä äideistä, isistä ja lapsista ajatellaan. Se jäsentää esimerkiksi kasvatusta, terveydenhuoltoa ja sosiaalityötä harjoittavien instituutioiden ja ammattilaisten toimintaa. (Vuori 2003, 45 – 46.)

Nykyisin ei ole mahdollista puhua perheestä puhumatta samalla psykologisin käsittein tai ajattelumallein. Se jättää muut selitysmallit varjoonsa. Puhutaan psykologisen tiedon valtakauden alkamisesta ja terapeuttisen ajattelun efektiivisyydestä. Psykologia tieteenä on vaikuttanut voimakkaimmin siihen, miten lapsen kehitystä ja perhettä on käsitteellistetty ja miten ne on sidottu toisiinsa. Juuri psykologian piirissä on luotu nykyiset yhteydet lapsuuden, äitiyden, isyyden ja perhe-elämän välillä ja tuotu esimerkiksi lapsen ja äidin suhde uudenlaisen problematisoinnin, ohjauksen ja sääntelyn piiriin. (Yesilova 2009, 42 – 43.)

Kirsi Juhila (2006) on jäsentänyt asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden suhteista käydyt ammatilliset, yhteiskunnalliset ja tutkimukselliset keskustelut neljään eri tehtävään ja paikkaan. Liittämisen- ja kontrollisuhteessa sosiaalityöntekijän roolina on liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloida niitä, joiden liittämisen on vaikeuksia. Asiakkaiden rooliin kuuluu asettuminen näiden toimenpiteiden kohteeksi. Kumppanuussuhteessa sosiaalityöntekijä ja asiakas jäsentävät yhdessä asiakkaiden elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita. Kumppanuusrooliin kuuluu kumppanina toimiminen. Huolenpitosuhde tulee kyseeseen silloin, kun asiakkaat eivät selviä omillaan, vaan tarvitsevat apua ja tukea. Sosiaalityöntekijän kuuluu pitää huolta näistä asiakkaista tai huolehtia siitä, että he saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde rakentuu aina vuorovaikutussuhteessa, joka vaihtelee eri tilanteissa ja institutionaalisissa yhteyksissä. Roolit voivat pitää sisällään kaikkien edellä mainittujen suhteiden elementtejä. Sosiaalityöntekijät ja asiakkaat toimivat aina myös jossakin yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa sosiaalityölle hahmottuu tietynlaisia tehtäviä ja paikkoja. Erilaiset tehtävät määrittävät toimijoiden suhteen sisältöjä. (Juhila 2006, 112 – 114.)

Juhila (2006) katsoo marginaalisuuden käsitteen ja toisen tiedon liittyvän kumppanuussuhteeseen. Sosiaalityössä korostetaan asiakaslähtöisyyttä ja silloin työn lähtökohta tulisi olla se tieto, joka syntyy asiakkaiden olemisen ja elämisen paikoissa. Juhila korostaa eroihin perustuvaa sosiaalityötä. Siinä kunnioitetaan moninaisuutta ihmisten välillä ja ihmisissä. Sensitiivisyys on sosiaalityössä tärkeää. Sosiaalityö on kohtauspaikka, jossa erilaiset kulttuuriset ymmärrykset sekoittuvat toisiinsa ja muokkaavat toisiaan. Sosiaalityöntekijä kantaa omien kulttuuristen arvojensa lisäksi edustamansa instituution ja koko yhteiskunnan arvoja, jotka eivät välttämättä sovellu yhteen asiakkaan arvojen kanssa.

Kumppanuussuhteeseen perustuvassa sosiaalityössä asiantuntijuus on horisontaalista. Kyse on kahdenlaisten tietojen dialogista tai neuvottelusta; työntekijän ammatillinen tietämys ja asiakkaan arjen asiantuntijuus. Asiantuntijuuden raja on hämärtyneenä, tarvitaan kykyä asettua dialogiin erilaisten tietojen kanssa. (Juhila, 2006.) Sosiaalityössä ihmisiä kategorisoidaan ja ne tuottavat

sosiaalisia identiteettejä. Sosiaalityön peruskategoriat ovat asiakkaan ja sosiaalityöntekijän ja niihin liittyy tiettyjä ominaisuuksia. Sosiaalityöntekijät tuottavat ammatillisen asiantuntemuksensa kautta sosiaalisten ongelmien kategorioita yhdistämällä kulttuurisia määrittelyjä asiakkaiden arkielämän puoliin. Ongelman nimeäminen sulkee yleensä sisälleen sekä käsityksen ongelman syystä tai luonteesta että sen ratkaisemisen tavoista. Asiakkaan kannalta on merkitystä sillä minkälaiseen ongelmaan tartutaan tai miten sen kanssa työskennellään. Instituutio määrittää sitä millaisia identiteettejä asiakkaille ja työntekijöille on keskinäisissä kohtaamisissa tarjolla, millaisia rooleja heillä on mahdollisuus ottaa suhteessa toisiinsa. Sosiaalilainsäädäntö tuottaa perustaa ongelmatyölle. Instituutioilla on olemassa erilaisia tulkintakehyksiä ja niiden määrittelyvalta asiakkaiden suhteen vaihtelee. Ammateilla on keskeinen rooli kulttuuristen diskurssien tuottamisessa. Valta liittyy monin tavoin neuvotteluihin identiteetistä ja ongelmista. Kun jokin määrittely saa vahvan aseman, se rakentuu usein toimenpiteiden pohjaksi ja johtaa vaihtoehtojen tulkintojen marginalisoitumiseen. Eettiset ohjeistukset, ammatilliset menetelmät ja teoriat sekä työkokemus ovat olennaisessa roolissa, mutta ne tulevat tilanteittaisesti uudelleen tulkituiksi. Sosiaalityön vuorovaikutuksessa rakentuvan suhteen olennaisina menetelminä Kirsi Juhila näkee identiteettien ja narratiivien rakentamisen ja sosiaalisten ongelmien tulkintatyön. Reflektiivisyyteen kuuluu sen ymmärtäminen, millaisia aineksia institutionaaliset ehdot ja vallitsevat kulttuuriset diskurssit tuovat asiakassuhteeseen. Samoin siihen kuuluu tilanteittainen etiikka eli tehtyjen valintojen seurausten puntarointi (Juhila 2006.)

Kun mietitään sijaisperheen asiakkuutta perheneuvolassa, on syytä pohtia sijaisperheiden asemaa sosiaalitoimen organisaatiossa, koska sillä on vaikutuksensa työn tekemiseen perheneuvolassa. Sijoittajataho hallitsee sijaisperheeseen sijoitetun lapsen prosessin. Sijoittajataholla on päätösvalta sijoitetun lapsen asioissa, se määrää perhehoitotoiminnan reunaehdot, toisin sanoen käyttää valtaa suhteessa sijaisperheeseen ja lapseen. Sosiaalityö joutuu tekemään yhteistyötä useiden sijaishuoltoon sijoitetun lapsen verkostossa olevien henkilöiden kanssa, joilla on usein vastakkaisiakin intressejä sijoitetun lapsen asioissa. Lisäksi usein sama sosiaalityöntekijä joutuu toimimaan suhteessa perhehoitajaan useassa keskenään ristiriitaisessa roolissa. Tasavertainen kumppanuus voi tällaisessa tilanteessa olla vaikeaa. Sijaisperheiksi aikoville annettavassa Pride-valmennuksessa korostetaan, että kunnan sosiaalityö ja sijaisvanhemmat hoitavat lapsen asioita tiimityönä. Tiimityön sisältöä ei ole kuitenkaan tarkemmin määritelty ja sitä toteutetaan vaihtelevasti. Harriet Rabb tuo esille huolensa sosiaalitoimen hallinnollisesta ja toimintakulttuurisesta rationaalistumiskehityksestä ja sen heijastumisesta edelleen sosiaalitoimen yhteistyökumppaneiden ja asiakkaiden piiriin. (Rabb 2008, 146 – 152.)

Sijaisperhe hakeutuu usein perheneuvolaan sijoitetun lapsen asiassa. Sijoitetun lapsen oirehdinta luo perheelle ja lapselle moniasiakkuuksia ja sijaisvanhempien ammattimaistuminen ja oma asiantuntijuus lisääntyy. Isomäki (2002) perustelee perhehoidon professionaalisia piirteitä sillä, että perhehoitajat valmentautuvat ja kouluttautuvat tehtäväänsä, heillä on oma asiantuntija-alueensa ja –kokemuksensa ja he tekevät laaja-alaista yhteistyötä asiantuntijaverkostossa (Isomäki 2002, 625). Sijaisvanhempien ja ammattilaisten suhteisiin vaikuttaa organisaatio ja sen kulttuuri. Siihen vaikuttaa myös organisaation ja heidän oma näkemyksensä sijaisvanhemmuudesta. Perhehoitajana eli sijaisvanhempana toimimisessa on paljon professionaalisia piirteitä ja monet tukimuodot kuten työnohjaus ja palkkiot ovat työhön kuuluvia. Kun mietitään sijoitettua lasta ja hänen tukemistaan, keskeiseksi nousee lapsen saaman yksilöllisen tuen ohella vanhemmuus- ja perhesuhteet. Vanhemmuudesta käydään neuvotteluja lapsen biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän kesken ja sitä arvioidaan ulkoapäin, kyse ei ole itsenäisestä vanhemmuudesta. Sijaisperheiksi etsitään tavallisia perheitä, joille asetetaan erityisiä vaatimuksia. Näillä kaikilla seikoilla on vaikutusta sijaisvanhempien asiakkuuteen.

Sosiaalityössä kohdataan lapsia monenlaisissa tilanteissa. Erilaisissa sosiaalityön tekemisen organisaatioissa ammattilaisten ja lasten suhteet painottuvat eri tavoin työtehtävien luonteen ja työskentelykulttuurin vuoksi. Asiakastyön kohtaamisissa lapset ovat työskentelyn osapuolena hetkittäin yksilöinä, mutta tavallisemmin laajemman kontekstin, kuten vanhempien, perheen, koulun tai kunnan välityksellä. Lapsiin liittyvät asiakastyön käytännöt nojaavat tyypillisesti elektiiviselle teoreettiselle tiedolle kehityspsykologisen, perhetyön tai verkostotyön teoreettisen tiedon toimiessa tietoisena tai vähemmän tietoisena toiminnan viitekehystenä.

Lastensuojelulapset ovat usein monien eri lastensuojeluinstituutioiden asiakkaina lapsuutensa ja nuoruutensa aikana. Toisinaan lasten asiakkuudet kestävät pitkiäkin aikoja. Lastensuojelullisissa kohtaamisissa ei voi välttyä kysymyksiltä vallasta, kontrollista ja lapsen sekä asiantuntijatiedon suhteesta. Ammattilaisten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa rakennetaan merkityksiä lastensuojelun kannalta tärkeitä asioista ja ammattilaisten ja lasten vuorovaikutus on aina kontekstisidonnaista. Institutionaaliseen vuorovaikutukseen liittyvät tehtävät määrittävät kohtaamisen reunaehdot, suuntaa ja seuraamuksia. Institutionaalisissa kohtaamistilanteissa on merkityksellistä, miten lapsi voi osallistua, mitä hän kertoo ja miten lapsen puhe tulee tulkituksi. Niin lapset kuin aikuisetkin muodostavat puhuja-asemansa suhteessa instituution kontekstiin ja tehtävään. (Eskonen ym. 2006, 21 – 22.)

Institutionaalisissa kohtaamisissa ammattilaisille aktivoituu ja mahdollistuu eri tavoin määrittäviä asemia. Lapset voivat olla myös monenlaisissa asemissa, kuten asiansa informantteina, kasvatuksen

ja terapeuttisen intervention kohteina, ryhmäläisiä, osallistujia, kuuntelijoita ja vertaisia toisilleen. Tavat, joilla lapset ovat läsnä, ovat muotoutuneet ajan ja toisinaan tietoisien kehittämistyön tuloksena. (Eskonen ym. 2006, 25 – 26.)

Aikuisten ja lasten välisiin suhteisiin liittyvät valtakysymykset ovat monitasoisia. Institutionaalisissa käytännöissä aikuis-asiantuntijoilla on mahdollisuus rajata keskustelun teemoja sekä ratkaista, milloin ja mikä lapsen puheessa on olennaista ja mikä tilannetulkinta on se, jonka pohjalta päätöksiä ja toimenpiteitä tehdään. Valtaa on toimijalla, jolle rakentuu vuorovaikutuksessa niin vahva asema, että hän voi sanoa tietävänsä, mikä on lapsen tosiasiallinen tilanne ja mikä kulloinkin on lapsen edun mukaista toimintaa. Ymmärrys aikuis-asiantuntijoiden keskinäisestä työnjaosta rajaa myös sitä, millaisia ilmiöitä kukin aikuisasiantuntija on oikeutettu lapsen tilanteesta tulkitsemaan ja arvioimaan. Tilannekohtaisesti aikuis-asiantuntijat tulkitsevat lapsen puhetta totuudenmukaisena tosiasiana, selontekona ja kokemuspuheena. Kohtaamisissa ammattilaiset argumentoivat omasta näkökulmastaan, institutionaalisen aseman ja ammattikielen turvin. Vuorovaikutuksen asetelmassa lapsi voi olla asianosainen, kasvatettava tai autettava. Lapsen osallisuus vaihtelee siten, että kokemusten jakamisessa lapsi on aina läsnä kun taas asianosaisena lapsi voi olla harvoin läsnä. Lasten ja nuorten kannalta olisi hyvä, jos he tietäisivät, mitä heiltä kussakin tilanteessa odotetaan ja mitä vaikutuksia heidän sanomisillaan on. Lapsen kerronta nousee esiin vahvasti hänen arkensa yksityiskohdista ja omakohtaisista kokemuksista. Aikuisten osoittama kiinnostus lapsen tulkintoihin arjen episodeista kasvattaa lapsen ja nuoren luottamusta siihen, että aikuiset ja asiantuntijat ovat huomanneet hänet ilman ongelmanmäärittäviä ja ylhäältä käsin asetettuja tavoitteita. (Eskonen ym. 2006, 40 – 43.)

Kaikki lapset, etenkin haavoittuvissa ja vaikeissa kasvuoloissa varttuneet, tarvitsevat monimuotoisia kuulluksi ja nähdyksi tulemisen tapoja, jotta he pääsisivät kosketuksiin tunteidensa kanssa. Vaikka rakenteita, ympäristöä tai omaa elämää ei joiltakin osin voisikaan muuttaa haluamallaan tavalla, on tärkeää, että lapsella säilyy tunne siitä, että hän kykenee jollakin tavalla tunnistamaan omaan elämäänsä liittyvät tarpeet ja toiveet ja siten vaikuttamaan elämänsä kulkuun. (Känkänen ym. 2006, 147 – 148.)

Lapsilla on perhesuhteiden lisäksi oikeus tulla kohdatuksi yksilönä sekä oikeus osallisuuteen omassa asiassaan (Hurtig 2006, 191). Lasten oma kokemus asioista tässä ja nyt on tärkeä. Lapsilla on ajatuksia ja näkemyksiä omasta, isän tai äidin ja koko perheen tilanteesta. He pystyvät ilmaisemaan toiveitaan, odotuksiaan ja pelkojaan, kun siihen annetaan mahdollisuus. Lapsella on myös tarve ymmärtää asioita, joita hänelle tapahtuu. Ammattilaisia kohdatessaan lapset aistivat,

kestääkö aikuinen kuulla asioita. Jos turvallisuutta on riittävästi, lapset lähtevät työskentelyyn ja kertovat itsestään ja asioistaan. (Hurtig 2006, 183; Oranen 2001,87.)

Lastensuojelun rankimman toimenpiteen, huostaanoton, kokeneilla lapsilla ja nuorilla on usein paljon kokemuksia sosiaalityön ammattilaisista ja moniulotteinen näköala sosiaalityöhön. Lasten elämää, asumista ja hyvinvointia on pohdittu monissa yhteyksissä, ja heille ja vanhemmille on järjestetty erityyppistä apua. Sen tuloksellisuutta ja riittävyttä ja lasten hyvin - tai pahoinvointia on arvioitu vuosien mittaan erilaisissa kokoonpanoissa, lasten kanssa ja ilman heitä. Sijoitetuilta lapsilta onkin paljon kysyttävää. Tutkijoita ovat kiinnostaneet kiintymyssuhteen ja vuorovaikutuksen toteutuminen, lasten kokemukset biologisista ja sijaisvanhemmista sekä lasten kokemus arjesta, huolenaiheista, elämässä tapahtuneista positiivisista muutoksista ja ammattilaisten toiminnasta (esim. Valkonen 1995; Bardy ym. 2000; Pulju 2004; Niemi 2003; Pösö 2004)

Asiantuntijuus on muuttunut. Perheneuvolassa asiantuntijuus on moniammatillista. Sillä tarkoitetaan eri ammattiryhmiin kuuluvien asiantuntijoiden yhteistyötä ja yhdessä työskentelyä työryhmissä. Kysymys on yhteistyöstä, jossa valta, tieto sekä osaaminen jaetaan ja jota voidaan käyttää hyvin erilaisissa tilanteissa. Yhteistyö tarkoittaa sitä, että ihmisillä on yhteinen työ tai tehtävä suoritettavanaan tai ongelma ratkaistavanaan. Moniammatillisen työn lähtökohta on asiakas, joka pyritään huomioimaan kokonaisvaltaisesti. (Karila & Nummenmaa 2003, 134 – 135; Isoherranen 2004, 13 – 14.)

Postmodernismi on muuttanut asiantuntijuutta. Siihen liittyvät muutokset olivat haaste ammatilliselle asiantuntijuudelle ja sen on katsottu muuttaneen käsityksiä asiantuntijuuden olemuksesta. Professionaalisen varmuuden tavoittelu ja oikeassa olemisen oikeutus kyseenalaistuivat ja tilalle astuivat merkityksistä neuvotteleva asiantuntijuus ja tietämisen tapojen moninaisuus sekä tiedontuotannollinen kumppanuus, asiakasnäkökulman vahvistuminen. Kaiken kaikkiaan oli kysymys käytäntösuhteen uudelleen jäsentymisestä ja kriittisen reflektion keskeisestä merkityksestä sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa. (Karvinen-Niinikoski 2009, 132 – 133.) Postmodernin myötä on tultu tietoiseksi kaiken muuttuvuudesta, monimutkaisuudesta ja ei-jatkuvuudesta, erilaisuudesta, eroista ja tietämisen tulkinnallisuudesta sekä erilaisten perspektiivien tärkeydestä ja oikeutuksesta. Postmodernismi on haastanut perinteisen professionalismin uuteen refleksiiviseen asiantuntemukseen ja reflektiiviseen käytäntöön. (Mt.139.) Karvinen-Niinikosken (2009, 139) mukaan refleksiivinen ja kontekstuaalinen eli tilanteittainen asiantuntijuus ja siihen kuuluva kriittinen reflektio ovatkin käsitteitä, joissa monet postmodernistiseen sosiaalityöhön

liittyvät ideat tiivistyvät. Kehittämistarpeet ja käytäntöyhteys ja käytännöstä nousevan kokemuksen merkitys alettiin nähdä uudella tavalla.

Hakkarainen ym. (2004) puhuvat dynaamisesta ja verkostoituvasta asiantuntijuudesta, joka kietoutuu tietoyhteiskunnan luonteeseen ja sen sosiaalisiin ja taloudellisiin ehtoihin. Tähän asiantuntijuuteen kuuluu uuden tiedon ja osaamisen rakentelu ja luominen sekä vallitsevan osaamisen ylittäminen. Toimija joutuu jatkuvasti kohtaamaan yhä haastavampia ongelmia, syventämään tietoaan ja toimimaan osaamisen rajoilla. Vallitsevia toimintakäytäntöjä ylitetään työyhteisöllisen, verkostoituvan ja luovan ongelmanratkaisun prosesseissa. Toiminta on itseohjautuvaa ja reflektiivaa. Tiedonmuodostuksen ja asiantuntijuuden kehittymisen prosessit sekä dynaaminen asiantuntijuus ovat 1) mielensisäistä, yksilöllistä tiedonhankintaa, 2) osallistuvaa, yhteisöllistä oppimista ja 3) innovatiivista ja kehittävää uuden tiedon luomista ja laajenevaa oppimista.

Kyösti Raunion (2008) mukaan postmodernissa näkemyksessä asiantuntijuus ei ole kenenkään hallussa, vaan se luodaan jatkuvasti muuttuvissa yhteistyösuhteissa. Asiantuntijuutta ei määritellä etukäteen joidenkin ammattien tai asemien ominaisuudeksi. Vuorovaikutteisessa tiedonmuodostuksessa asiakkaan tieto nostetaan tasavertaiseen asemaan työntekijän tiedon kanssa ja niiden välillä on dialoginen suhde. Asiantuntijuutta ei enää kuvata tiettyjen tietojen osaamisena tai pysyvänä ominaisuutena, vaan se on muuttuva, aikaan ja paikkaan sidoksissa oleva asia, jonka kehittyminen on prosessinomaista. Asiantuntijuuden voidaan katsoa koostuvan erilaisista tiedon ja taidon lajeista. Asiantuntijuus ei enää ole pysyvä ominaisuus, joka kerran on saavutettu koulutuksen ja työkokemuksen kautta, vaan se liitetään pikemminkin toimintatapaan: asiantuntijuus on jatkuvaa itsereflektiota ja oppimista eri tilanteissa. (Tynjälä 1999, 160 – 172.) Refleksiivisen asiantuntijuuden katsotaan sijoittuvan yksilön sijaan ammattilaisten ja muiden asianosaisten, myös asiakkaiden verkostoon (Arnkil ym. 2001,100). Asiantuntijuus on verkostoitunutta, moniammatillista, avointa ja rajoja ylittävää. Uusimpien asiantuntijuuskäsitysten mukaan asiantuntijuus ja taitava toiminta eivät ole vain yksilön kognitiivisia ominaisuuksia, vaan ne liittyvät työyhteisön kulttuurisiin rakenteisiin. (Yliruka 2005,127).

3 PERHEHOITO JA PERHENEUVOLA TOIMINTAYMPÄRISTÖINÄ

3.1 Perhehoito osana sijaishuoltoa

Huostaanottoon ja sijaishuoltoon turvaudutaan vain, jos kodin olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen uhkaavat vaarantaa vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Lisäksi huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole olleet mahdollisia, sopivia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. On myös arvioitava, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Huostaanoton edellytykset on arvioitava sekä lapsen että vanhempien kannalta. Lapsen kannalta on varmistuttava siitä, että huostaanotto on se vaihtoehto, joka parhaiten turvaa lapsen kehityksen. Sijaishuoltoa järjestettäessä ei voida tyytyä lapsen ”säilyttävään” hoitoon. Sen on oltava lapsen nykytilanteeseen nähden parempi vaihtoehto ja vastattava lapsen edun mukaisella tavalla hänen yksilölliseen hoidon ja huollon tarpeeseensa. Lapsen arkisesta kasvatuksesta ja tuesta vastaavat perhehoitajat tai laitoksen työntekijät sekä lapsen asioista vastaava lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Sijaishuollon onnistumisen kannalta tärkeää on sijoituspaikan ja sosiaalityöntekijän yhteistyö lapsen biologisten vanhempien kanssa. (LSL 417/2007.)

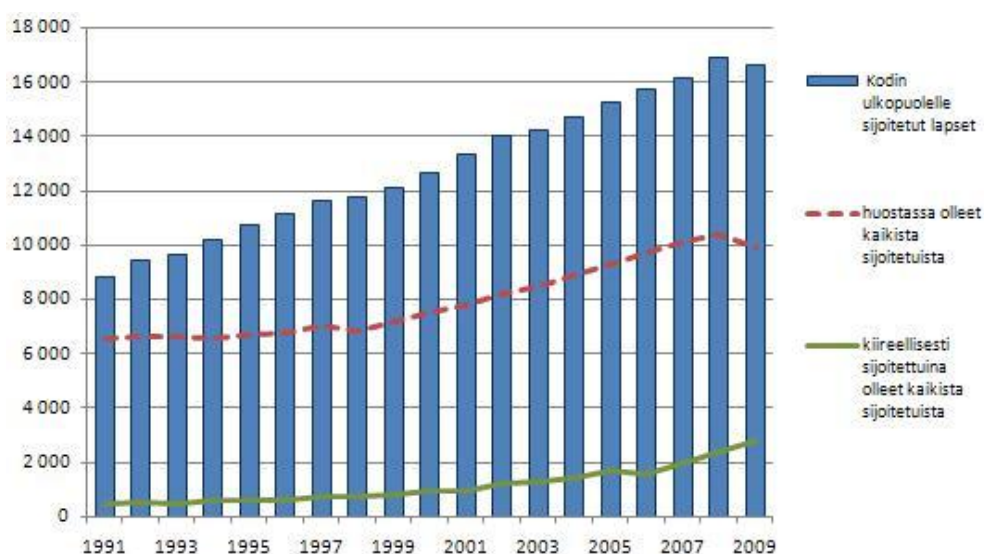
Lastensuojelulaissa (LSL 2007,45§) sanotaan, että sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta. Huostaanoton myötä lapsen huoltajille kuuluvista tehtävistä valtaosa siirtyy sosiaalihuollon toimielimen päätettäväksi. Huostaanotto on voimassa toistaiseksi. Sitä ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua.

Kun lapset sijoitetaan perhehoitoon, heillä on taustalla elämäolosuhteita, jotka ovat vaarantaneet heidän kehitystään. Hiitolan (2008) selvityksessä suurin yksittäinen huostaanoton syy oli ”riittämätön vanhemmuus” ja seuraavaksi käytetyin syy oli ”vanhempien päihteiden käyttö”. Vanhempien jaksamattomuus oli vahvasti läsnä joka kolmannen lapsen tilanteessa. Perheristiriidat, riittämätön vanhemmuus, avuttomuus ja osaamattomuus sekä vanhempien mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö olivat myös sijoituksen taustalla. Silloin kun asiaa tarkasteltiin lapseen ja nuoreen liittyvinä tekijöinä niin lastensuojelun asiakkuudessa oli keskeisimmin esillä ristiriidat vanhempien kanssa ja kouluun liittyvät vaikeudet. Toiseksi erottui lapsen ja nuoren huono psyykinen terveys. Tämä tutkimus on alueellinen, mutta ajattelen, että sen tulokset kertovat laajemminkin sijoitetuista lapsista.

Pitkään jatkunut sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten määrä on kääntynyt lievään laskuun. Kiireellisten sijoitusten määrä on kuitenkin lisääntynyt edelleen. Vuoden 2009 aikana huostassa olevien lasten määrä väheni neljä prosenttia. Kiireellisten sijoitusten määrä kasvoi 17 prosenttia. Huostaanotto alkoi useimmiten kiireellisenä sijoituksena. Uusista huostaanotoista oli kiireellisten sijoitusten osuus kolme neljäsosaa. Huostassa olevista lapsista vajaa viidesosa oli tahdonvastaisesti huostaan otettuna. Vastaavaan väestöön suhteutettuna oli 16 vuotta täyttäneiden, huostassa olleiden lasten osuus muita ikäryhmiä selvästi suurempi, kaksi ja puoli prosenttia. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli yli 16 000 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta on sijoitettujen kokonaismäärä vähentynyt puolitoista prosenttia. Sijoitettujen lasten määrässä kirjattiin laskua nyt ensimmäisen kerran sitten vuoden 1991 jälkeen, jolloin valtakunnallinen, vuosittainen lastensuojelutietojen keruu aloitettiin.

Lähes puolet huostassa olevista lapsista on sijoitettuna perheisiin. Laitoshuollon osuus on suurin silloin, kun tarkastellaan kaikkia kodin ulkopuolelle, myös lyhyempiä aikoja sijoitettuina olleita lapsia sekä nuoria. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista on poikia enemmän kuin tyttöjä. Kodin ulkopuolisia sijoituksia ei ollut lainkaan 15 kunnassa.

Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä jatkoi edelleen kasvuaan vuonna 2009. Asiakasmäärissä oli nousua noin viisi prosenttia verrattuna edelliseen vuoteen. Lastensuojelun sosiaalityön asiakkaana ja avohuollollisten tukitoimien piirissä oli yhteensä yli 70 700 lasta ja nuorta. (Lastensuojelu 2009.)

Kuva 1 Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1991–2009
(Lastensuojelu, tilastoraportti 2009)

Tampereen seudulla v. 2006 tehdyssä tutkimuksessa huostaanotetuista lapsista 36 % asui lastensuojelulaitoksessa ja 31 % sijaisperheessä, osa oli palannut vanhempiensa luo tai asuivat muualla. Yli puolella tutkimuksessa mukana olleista lapsista sijoituspaikkoja oli enemmän kuin yksi. Syitä sijaishuoltopaikan vaihtumiseen olivat mm. sijaisperheen väsyminen, lapsen vaikeahoitoisuus ja siirtyminen pidempiaikaiseen sijoitukseen. (Hiitola 2008.)

Sijaisvanhemmuus ja sitä edeltävä huostaanotto prosessi ovat vahvasti juridisesti säänneltyä ja neuvoteltua vanhemmuutta. Lait heijastavat oman aikansa, kulttuurinsa ja yhteiskuntansa vallitsevaa ajattelua ja muuttuessaan luovat uudenlaisia arjen käytäntöjä ja perhesuhteita. Lakien soveltaminen yksittäisiin perhetilanteisiin puolestaan sisältää paljon neuvotteluvaraa. Carol Smart ja Bren Neale (1999) korostavat, että vanhemmuuden käytännöt ovat ihmisten arkielämässä ajallisesti muuttuvia ja neuvoteltavia. (Kuronen 2003, 19.)

Sijaishuoltopaikkaa valittaessa lähtökohtana pidetään lapsen tarpeita ja sen kartoittamista, mikä sijaishuollon muoto parhaiten vastaa lapsen tarpeeseen. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin, lapsen yksilölliseen tarpeeseen sekä sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. (LSL 2007, 50 §.) Sijaishuolto on erityinen osa lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa yhteiskuntapolitiikkaa. Huostaanotto tarkoittaa lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämistä niin, että julkinen valta päättää missä lapsi asuu, ja sijaishuolto tarkoittaa, että lapsi ei enää asu huoltajiensa kanssa vaan perhehoidossa tai laitoshuollossa. Sijaishuoltomuotoa valittaessa tulee miettiä, onko lapsella jo olemassa merkittävä kiintymyssuhde vai tarvitseeko lapsi sijaishuollolta pysyvän ja korjaavan ihmissuhteen. Toisaalta jos lapsella on läheisiä ja tärkeitä ihmisiä, niin painottuuko hänen hoitamisensa tällöin erityistä ammattitaitoa vaativiin toimiin. Mahdollista on myös, että lapsi tarvitsee sijoituspaikan, joka pystyy vastaamaan näihin molempiin tarpeisiin. Sijaishuoltomuotoja tulee tarkastella siitä näkökulmasta, mitä ne tarjoavat lapselle ja miten ne tukevat perhettä ja lasta hoitavia aikuisia tehtävässään. (Lastensuojelun käsikirja.)

Tarja Pösö (2004) pohtii sijaishuollon tehtävää. Sijaishuollolle on ominaista lasten arjen mahdollistaminen. Sen rinnalla sijaishuollossa pyritään tukemaan lapsen tai nuoren läheisten ihmisten suhdeverkoston rakentumista tai toimintaa. Sijaishuollon tehtäväksi voidaan esittää myös hoitamista, kuntouttamista ja kasvattamista. Hoitamiseen liittyvät odotukset ovat nousseet tärkeiksi arjen mahdollistamisen rinnalle viime aikoina, kun on korostettu sijaishuoltoon sijoitettujen lasten psykososiaalisia ongelmia.

1980-luvulla uudistetuissa lapsilaeissa lapsen autonomia ja lapsen etu korostuivat. Isästä oli tullut äidin rinnalla merkittävä henkilö lapsen elämässä. Samalla uskomus, jonka mukaan lapsi voi kuulua vain yhteen perheeseen, on kumoutunut. Paitsi avioerotilanteessa, myös huostaanottotilanteessa lapsen suhteiden säilyttäminen alkuperäisvanhempiin nähdään tärkeänä lapsen kehityksen kannalta niissäkin tapauksissa, joissa lapsi on sijoitettu pysyvästi kotinsa ulkopuoliseen hoitoon. Uusi lastensuojelulaki, joka tuli voimaan vuoden 2008 alussa, korostaa lapsen äänen kuulemistä ja lapsen mielipiteen selvittämistä enemmän irrallaan vanhemmista. Tärkeä kysymys on aikuis- ja perhenäkökulman suhde lapsinäkökulmaan ja miten ne voitaisiin yhdistää (Forsberg 1998).

Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa eli sijaisperheessä. Lasten ja nuorten perhehoitajia kutsutaan myös sijaisvanhemmiksi. Perhehoitajalla tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka hoidon järjestämisestä vastaavan kunnan tai kuntainliiton kanssa tekemänsä toimeksiantosopimuksen perusteella antaa kodissaan sosiaalihuoltolain PHL (1992) 25 §:ssä tarkoitettua perhehoitoa.

Perhehoitoa annetaan lapselle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita hyväksi käyttäen, ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa. Lastensuojelun perhehoitoa määrittäviä keskeisiä lakeja ovat Lastensuojelulaki (2007), Sosiaalihuoltolaki (1984) ja Perhehoitajalaki (1992). Vuoden 2012 alusta perhehoidosta tulee laitoshoitona nähden ensisijainen sijaishuollon muoto. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää laitoshoitona vain, jos sitä ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla muualla. Samalla perhehoitajien ennakkovalmennus tulee pakolliseksi ja perhehoitajille turvataan riittävä tuki sijoituksen aikana. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2011). Kunta voi järjestää perhehoitajan vapaan tai muun poissaolon ajaksi tarvittavan sijaishoidon tekemällä toimeksiantosopimuksen sellaisen henkilön kanssa, joka täyttää perhehoitajalta vaadittavat edellytykset. Sijaishoitaja voi tulla perhehoitajan kotiin hoitamaan tämän hoidossa olevia henkilöitä, jos perhehoitaja suostuu siihen ja se on hoidettavien etujen mukaista.

Perhehoitoa käytetään lastensuojelussa sekä sijaishuollon muotona huostaan otetulle lapselle että avohuollon tukitoimenpiteenä. Huostaan otettujen lasten sijoitukset ovat usein pitkäaikaisia sijoituksia, vaikka huostaan otto on voimassa lain mukaan toistaiseksi. Tukiperheiden ja lyhytaikaista perhehoitoa tarjoavien perheiden tarve on voimakkaasti kasvanut viime vuosina.

Lastensuojelun perhehoidossa sijoitetun lapsen huolto ja holhoisuus säilyvät hänen vanhemmillaan, ellei toisin päätetä. Sijoituksesta päätettäessä lapsen biologisten vanhempien neuvottelukumppanina ovat sosiaaliviranomaiset ja asiat pyritään ratkaisemaan neuvotteluteitse. Sijoituksen jälkeen neuvottelupöytään tulee kolmas osapuoli, sijaisvanhemmat ja silloin vanhemmuuden jakautumista tarkastellaan näiden kolmen osapuolen kesken.

Onnistunut perhehoito perustuu mahdollisimman avoimeen ja tasa-arvoiseen yhteistyöhön, jossa sekä sijoittajan että perhehoitajan asiantuntemus huomioidaan asiakassuunnitelmia ja päätöksiä tehtäessä. Perhehoitoa sijaishuoltomuotona käytettäessä on huolehdittava siitä, etteivät sijoitettavat lapset ole sijoitusvaiheessa liian vaurioituneita tullaan hoidetuksi sijaisperheessä. On syytä arvioida sitä, ovatko lapset ehtineet elää vaurioittavissa olosuhteissa niin kauan, ettei sijoittaminen perheisiin ole enää tarkoituksenmukaista. Sijaisperheet ovat vaarassa uupua voimakkaasti oirehtivien lasten kanssa

Sijoittavan kunnan sosiaalityöntekijän on erityisesti huolehdittava siitä, että luodaan edellytykset rakentavalle yhteistyölle biologisen perheen ja sijaisvanhempien välillä. Tämä on edellytyksenä sijoituksen onnistumiselle ja sille, että lapsi antaa itselleen luvan kiinnittyä sijaisperheeseen. Hyvä yhteistyö tukee kaikkien osapuolten kuntoutumista ja hyvinvointia. (Perhehoitajalaki 1992, Lastensuojelun käsikirja.) Lastensuojelulaissa (2007) puhutaan jatkuvuuden turvaamisesta (52§). Sosiaalityöntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan työntekijän tulee olla yhteistyössä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen ja hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä sijaishuoltopaikan edustajan kanssa. Lapselle on myös selvitettävä hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla sijaishuollon perusteet ja toimet, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai aiotaan ryhtyä. Lapselle on myös järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää. Jatkuvuutta pyritään laissa takaamaan hyvillä yhteistyösuhteilla, mutta mitä sitten pitäisi tehdä jos sellaisia ei syystä tai toisesta synny?

Sijaishuollossa olevalle lapselle on myös turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä. Sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa (Lastensuojelulaki 2007, 54 §.) Lakien soveltaminen yksittäisiin perhetilanteisiin sisältää paljon neuvotteluvaraa. Lakia on käytännössä usein tulkittu niin, että tapaamiset pyritään aina järjestämään, vaikka lapsi ei sitä haluaisi ja turvallisuusnäkökohdatkaan eivät aina toteudu. Jos lapsi reagoi voimakkaasti kielteisesti tapaamisiin, niin helposti ajatellaan sijaisvanhempien vaikuttaneen asiaan.

Lastensuojelulaissa puhutaan jatkuvuudesta. Pysyvien suhteiden korostaminen on myös noussut esille lastensuojelupoliittisissa kannanotoissa. Isossa Britanniassa yhteiskunta velvoitetaan takaamaan lapselle pysyvyyttä ja tasapainoisuutta ja sitä haetaan adoption kautta. Siellä niissä tapauksissa, joissa lastensuojelun sijoituksissa ei puolen vuoden aikana saada aikaan lapsen kotiinpaluuta mahdollistavia muutoksia, on ryhdyttävä valmistelemaan adoptiota. Tämä on vahva kannanotto pysyvyyden puolesta. Suomessakin on otettu kantaa pysyvyyden puolesta. Esko Varilon (1993) väitöskirjan vahvat kannanotot pysyvyyden puolesta saanevat tukea vahvistuvasta kiintymyssuhteiden syntyä ja keskeisyyttä korostavasta keskustelusta ja teorianmuodostuksesta (ks esim. Hautamäki 2000). Kiintymyssuhdeteoriasta voi tulla tärkeä lastensuojelupuuttumista ohjaava tekijä. Silloin arvioidaan aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen luonnetta. Mikäli lapsen ja vanhemman välille ei ole rakentunut kiintymyssuhdetta, tulee lapsen ja vanhemman suhteeseen puuttua tai se tulee korvata lapsen kehityksen turvaamiseksi. (Pösö 2003, 152 -155.)

Bardyn (2001) mukaan pirstaleiset lastensuojeluasiakkuudet ovat ongelma ja saattavat johtaa heikkoihin kiintymyssuhteisiin ja ennakoida identiteettipulmia, jotka koskevat kuulumista, osallisuutta ja turvallisuutta. Mirjam Kalland (2002, 231) esittää, että jos lapsella ei ole kokemuksia hyvästä hoivasta, hänet tulisi sijoittaa tai adoptoida mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta niitä ehtisi vielä syntyä.

Seudullinen perhehoito Päijät-Hämeessä on käynnistynyt v. 2010 ja sen tehtäviin kuuluvat sijaisperheiden rekrytointi ja valmennus sekä täydennyskoulutus. Yksikkö pitää sijaisperhepankkia ja etsii lapselle sopivan sijaisperheen yhdessä lapsen sosiaalityöntekijän kanssa. Seudullinen perhehoito tarjoaa myös alkuvaiheen tukea ja kriisitukea sijaisperheille. Seudullisessa perhehoidossa on sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia, he tekevät yhteistyötä lapsen sosiaalityöntekijän kanssa. Keskustelussa seudullisen perhehoidon työntekijöiden kanssa (17.2.2011) nousee esille tilanteita, missä perheneuvolan toiminta nähdään merkityksellisenä. Tällaisia ovat mm. lapsen edun miettiminen, kun on kyse sijoituksen jatkumisesta tai purkautumisesta. Tapaamisjärjestelyjen miettimisessä toivotaan perheneuvolan tukea silloin kun on eriäviä mielipiteitä ja lapsi oireilee. Yksi työntekijöistä nostaa esille sijoitetun lapsen aikuisverkoston kokoamisen ja tilanteen miettimisen yhdessä ilman että vaihdetaan sijoituspaikkaa tai tehdään muita erityisjärjestelyjä. Tähän liittyen olisi tärkeää lapsen tutkimus ja sen arviointi mistä lapsi hyötyy. Molemmat seutukunnalliset yksiköt eli seutukunnallinen perheneuvola ja perhehoito ovat vielä kehittämässä työmuotojaan ja yhteistyötään.

3.2 Perheneuvola osana sosiaalipalveluja

Sosiaalihuoltolain (710/82) 19 §:n mukaan kasvatus- ja perheneuvonnalla tarkoitetaan asiantuntija-avun antamista kasvatus- ja perheasioissa sekä lapsen myönteistä kehitystä edistävää sosiaalista, psykologista ja lääketieteellistä tutkimusta ja hoitoa.

Sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaan kunnan on huolehdittava muun muassa kasvatus- ja perheneuvonnan järjestämisestä. Sosiaalihuoltoasetuksen (607/83) 8 §:n mukaan kasvatus- ja perheneuvonnan tehtävänä on tukea ja edistää lasten ja nuorten myönteistä kehitystä järjestämällä:

1) Ohjausta ja neuvontaa ja muuta asiantuntija-apua ihmissuhteisiin, perhe-elämään ja lasten kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä ja 2) Tutkimusta ja hoitoa lasten kasvatukseen ja perhe-elämään liittyvissä ongelmissa.

Perheneuvonnan tavoitteena on luoda edellytykset lasten turvallisille kasvuoloille, lisätä perheiden ja perheenjäsenten toimintakykyä ja psykososiaalista hyvinvointia sekä poistaa niitä haittaavia esteitä. Tässä tarkoituksessa pyritään edistämään parisuhteen sekä vanhempien ja lapsen välisen suhteen toimivuutta, perheenjäsenten roolien joustavuutta sekä molempien puolisoiden tasa-arvoisia mahdollisuuksia osallistua perhe-elämään ja lasten kasvatukseen (Kauppinen ym. 2003).

Kasvatus- ja perheneuvoloiden päätehtäviä ovat: 1) Asiakastyö (ennaltaehkäisevä asiakastyö sekä lapsen kehitykseen ja kasvatukseen, puolisoiden välisiin ongelmiin tai perheen rakenne- ja toimintahäiriöihin liittyvät tutkimukset ja erilaiset terapiat) 2) Yhteistyö ja asiantuntija-avun antaminen kasvatus- ja perheasioissa 3) Perheneuvonnan alueen tiedotus- ja vaikuttamistoiminta 4) Tutkimus- ja kehittämistoiminta. Perheneuvoloiden työhön voi kuulua myös perheasiain sovittelua ja koulun psykososiaalista oppilashuoltoa.

Tutkimusjakson aikana kasvatus- ja perheneuvolan ammattilaiset voivat muun muassa tavata perhettä, tehdä psykologisia tutkimuksia, arvioida perheen sisäistä vuorovaikutusta, tehdä verkostoyhteistyötä ja tutustua lapsen tai perheen aikaisempiin hoito- ja tutkimustietoihin.

Arvioinnin ja tutkimuksen toteuttamisessa pyritään moniammatilliseen työskentelyyn. Tutkimusjaksosta laaditaan yhteenveto tai laaditaan pyydetty lausunto. Yhteenvetoon liitetään hoito- ja jatkosuosituksen. Asiakkaalle järjestetään palautekeskustelutilaisuus.

Ohjauksen ja neuvonnan tavoitteena on edellytysten luominen perheen kehitystehtävien hoitamiseksi, myönteisen tunneilmaston tukeminen ja perheenjäsenten psykososiaalisen hyvinvoinnin edistäminen. Näihin päämääriin pyritään lähinnä antamalla tietoa perheen ihmissuhteista, lasten kasvatuksesta ja kehityksestä sekä vaikuttamalla asenteisiin. Ohjausta ja

neuvontaa tarvitsevat myös perheet, joilla on odotettavissa tai meneillään joku muutos- tai riskitilanne. Ohjauksella ja neuvonnalla pyritään luomaan edellytyksiä ja lisäämään valmiuksia selvitä muutostilanteissa.

Kasvatus- ja perheneuvontapalvelussa tarjottavaa hoitoa ja tukea ovat erilaiset terapiat, kuntoutus, tukikäynnit ja verkostotyö. Terapiaa tarjotaan esimerkiksi yksilö-, perhe-, pari- ja ryhmäterapiana sekä puheterapiana. Terapiaa saatetaan hankkia myös ostopalveluna muilta palveluntarjoajilta. Työmuotoina käytetään paljon moniammatillista työtä sekä yksilö-, verkosto- ja ryhmätyöskentelyä.

Perheneuvolapalvelut ovat luonteltaan moniammatillisia. Niissä työskentelee psykologeja, sosiaalityöntekijöitä, puheterapeutteja ja lastenpsykiatreja. Monilla perheneuvolan työntekijöillä on psykoterapeutin pätevyys. Perheneurolassa työtä tekevät sosiaalihuollon ammattilaiset ja terveydenhuollon ammattihenkilöt. Perheneurolatyö on moniammatillista tiimityötä.

Moniammatillinen tiimi on ryhmä, joka työskentelee yhdessä saavuttaakseen saman päämäärän. Moniammatillinen tiimityö tähtää kokonaisvaltaiseen hoitoon ja tarjoaa mahdollisuuden tehdä työtä yhdessä ja hyödyntää eri alojen asiantuntijuutta. Asiantuntijoiden tulisi oppia toisiltaan ja ylittää ammatillisia rajoja tarpeen mukaan. Tiimit toimivat hyvin kun yhteistyössä on selkeä fokus, yhteiset tavoitteet, keskinäinen arvostus ja roolien vastuiden selkeys. (Newbigging 2004 146 – 153.) Asiantuntijuutta yhdistelemällä ja yhdessä kehittämällä on mahdollista löytää uusia ratkaisuja (Launis 1997, 126).

Terapia- ja sosiaalityössä verkostotyö on tuttua, se on kuitenkin jatkuvasti muuttuvaa, sillä ihmisten tilanteet, läheis- ja asiantuntijaverkostot muuttuvat. Myös eri alojen ammattilaisten työnjaot ja toimintatavat ovat muutoksessa. Yhteistyön tarve korostuu useissa tilanteissa. Moniammatillisuuden ja verkostotyön tarpeen on nähty nousevan mm. ihmisten ongelmien monimutkaistumisesta ja palvelujärjestelmän pirstoutumisesta. Monimutkaiset ongelmat kaipaavat monimuotoisia ratkaisuja, joihin eri ammattialat ja organisaatiot eivät kykene yksin. (Seikkula & Arnkill 2005, 9 – 10.) Eri organisaatiot ja ammattilaiset tulkitsevat ongelmia omista lähtökohdistaan ja antavat asiakkaan ongelmille merkityksiä. Verkostotyö tarjoaa mahdollisuuden avata näitä tulkintoja yhteisesti ja rakentaa uusia tulkintoja. (Jokinen ym. 1995, 13 – 17.) Eri alojen ammattilaiset tarkastelevat asioita eri näkökulmista tehtäviensä mukaan ja asiakas tarkastelee asioita omasta näkökulmastaan. Näkökulmia voidaan kuitenkin jakaa ja oppia uusia näkemyksiä (Seikkula & Arnkill 2005, 32 – 34). Lähtökohtaisesti perheneurolatoimintaan sovelletaan sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/00) annetun lain mukaisia säännöksiä.

Vuonna 2007 Suomessa perheneuvoloita oli kaikkiaan 126 ja palvelupisteitä 188. Asiakkaita kävi vuoden aikana yhteensä noin 77 000. Perheitä palvelujen piirissä oli yhteensä 32 000. Perheistä 90 prosenttia oli lapsiperheitä. Yleisin syy hakeutua kasvatus- ja perheneuvolaan oli lasten ongelmat (53 % tapauksista) ja seuraavaksi yleisin syy oli perheongelmat (21 % tapauksista). (Kauppinen & Forss 2008).

Tutkimuksessa kuvatussa perheneuvolassa myös yleisin syy hakeutua perheneuvolaan v. 2009 oli lapsen ongelmat ja seuraavaksi yleisin syy oli perheongelmat. Lasten ongelmissa painottuivat sopeutumisongelmat, joihin kuuluu melko yleiset käytöshäiriöt. Lasten ongelmiin kuuluvat tunne-elämän ongelmat, sopeutumisongelmat, psykosomaattiset ongelmat ja oppimiseen ja kehitykseen liittyvät ongelmat sekä lapsen puheen kehityksen ongelmat. Perheneuvolan asiakkaiden perhesuhteissa yleisin perhetyyppi oli aviopari, jolla oli yhteisiä lapsia ja seuraavaksi eniten oli yksinhuoltajaperheitä. Mielenkiintoista asiakkuustilastoissa oli se, että sijoitettujen lasten kohdalla perhenäytöllä oli vain kodin ulkopuolelle sijoitettu lapsi tai nuori, muiden perheiden kohdalla siihen on merkity lapsen perhetiedot. Sijaisvanhemmat, biologiset vanhemmat ja muut perheenjäsenet oli merkitty viitehenkilöiksi. Tämä ehkä kuvastaa vaikeutta määritellä sijoitetun lapsen perhe. Perheneuvolan asiakkaana oli v. 2009 1058 perhettä.

Kasvatus- ja perheneuvolan asiakkaaksi perhe voi hakeutua itse tai palvelu voi tulla vireille myös muun viranomaisen ohjauksesta, kirjallisesta lähetteestä tai lausuntopyynnöstä. Kasvatus- ja perheneuvonnan yleisimpiä yhteistyökumppaneita ovat lastensuojelu, päivähoito, lasten neuvolat, koulutoimi ja erikoissairaanhoidon lastenpsykiatrian ja lastenneurologian yksiköt. (Käki 2010,165).

Uusi lastensuojelulaki (417/2007) sisältää monia liittymäkohtia perheneuvoloiden toimintaan. Lastensuojelulaissa lastensuojelu on käsitetty laajasti lasten suojeluksi, joka koskee muitakin viranomaisia kuin sosiaaliviranomaisia ja kaikkia kansalaisia. Lasten kehityksen edistämiseksi tarvitaan laajoja yhteiskunnallisia toimia. Lasten suojelu edellyttää palvelujärjestelmän kehittämistä lasten ja lapsiperheiden perus- ja erityispalveluiden eri sektoreilla sekä sektorirajat ylittäviä yhteispalvelumuotoja. Lisäksi tarvitaan palvelujen sisällöllistä kehittämistä kasvatuksen tukemiseksi ja lapsen kehityksen turvaamiseksi. Tässä on perheneuvoloilla erittäin tärkeä kehittämishaaste, johon ne siis saavat tukea myös uudesta lastensuojelulaista.

Kasvuoloihin vaikuttaminen sekä lasten ja huoltajien tukeminen peruspalveluissa on ennaltaehkäisevää lastensuojelua. Lastensuojelulain tavoitteena on siirtää toimenpiteiden painopistettä ennaltaehkäisyyn, varhaiseen tukeen ja avohuoltoon. Lapsen mielipiteen selvittämistä on korostettu ja lähiverkoston huomioimista. Lapsen ihmissuhteiden jatkuvuutta pidetään tärkeänä.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tueksi kuntaa tai useampia kuntia yhdessä on velvoitettu perustamaan moniammatillinen asiantuntijaryhmä, jossa usein on edustaja myös perheneuvolasta. Perheneuvolat kuten koko sosiaalipalvelujärjestelmä ovat keskellä uudelleenorganisointia ja kehitys näyttää kulkevan kohti suurempia seutukunnallisia yksiköitä. Perheneuvolat joutuvat koko ajan yhteiskunnan muutoksen myötä jäsentämään työtään ja sen kohdetta uudelleen. Laatu- ja kustannustehokkuusvaatimukset vaikuttavat työn tekemisen luonteeseen. Julkisjohtamisen trendit edellyttävät tulosvastuullisuutta. Työn tekemisen ehdot ovat muuttumassa ja työntekijöihin kohdistuu kasvavia vaatimuksia osaamisen suhteen. Ammatillisesta asiantuntijuudesta käydään jatkuvia neuvotteluja eri yhteistyötahojen kanssa. Näitä yhteistyötahoja ovat erityisesti asiakkaat, muut ammattiryhmät ja päätöksentekijät.

Lapsiperheille palveluja tuottavat useat julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin tahot, joilla tutkimusten mukaan on vähän tai ei lainkaan keskinäistä yhteistyötä eikä vastuista ole sovittu. Perheiden palvelujen tarve sekä palveluiden toimintaympäristöt ovat myös muuttuneet viime vuosien aikana. Perheellä on käytettävissään enemmän tietoa ja odotukset palveluita kohtaan ovat kasvaneet voimakkaasti (Coulter & Magee 2003). Terveyttä ja hyvinvointia edistävien palveluiden kehittämisen välttämätön edellytys on palveluntuottajien välinen moniammatillinen ja laaja-alainen yhteistyö, jonka tulisi olla hyvin suunniteltua, organisoitua ja johdettua. Lapset ja perheet saattavat olla useiden palvelujen käyttäjiä yhtäaikaaisesti. Palvelujen hajanaisuuden ja työntekijöiden vaihtuvuuden on todettu vaikeuttavan lapsen ja hänen perheensä avun hakemista sekä eri järjestelmistä saatujen tukien keskinäistä joustavuutta ja jatkuvuutta. (Halme ym. 2010, 25 – 26.)

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksessani tavoitteena on tutkia perheneuvolan asiakkaana olleiden sijaisvanhempien ja perheneuvolan työntekijöiden kokemuksia ja käsityksiä sijaisperheen elämästä ja asiakkuudesta. Näkökulmani asiakkuuteen on sijaisperheen perheasiakkuus eli sijaisvanhempien ja perheeseen eri tavoin liittyneiden lasten asiakkuus. Sijaisperhe on monella tavoin erityinen perhe, koska sen perusta on juridinen ja perhesuhteet rakennetaan. Lähestyn tutkimusaiheeni asiakkaiden eli sijaisvanhempien ja perheneuvolan työntekijöiden näkökulmasta. Sijaisperheisiin liittyvä tutkimus on merkityksellistä koska monet lapset, niin sijoitetut kuin biologiset elävät koko lapsuutensa sijaisperheissä ja perhesuhteet niissä ovat haasteellisia. Sijaisvanhempiin ja lapsiin erillään liittyviä

tutkimuksia on tehty melko paljon, mutta perhekokonaisuutta tai perheasiakkuuteen liittyviä tutkimuksia on tehty vähän.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millainen perhe on sijaisperhe?
2. Millaista on sijaisperheen asiakkuus perheneuvolassa?

4.2 Tutkimuksen metodologiset valinnat

Tutkimuksellani on liittymäkohtia fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimukseen ja käytäntötutkimukseen sekä reflektiiviseen käytäntöön.

Aineistolähtöistä tutkimusta tehtäessä tutkimuksen pääpaino on aineistossa. Tällöin voidaan puhua induktiivisuudesta, joka tarkoittaa etenemistä yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin (Eskola & Suoranta 1998, 2). Tutkimuksessani voidaan puhua aineistotriangulaatiosta, koska aineisto on koottu kahdesta eri kohteesta eli sijaisvanhemmilta ja perheneuvola-ammattilaisilta ja myös menetelmätriangulaatiosta, koska tiedonhankintamenetelmänä on käytetty erilaisia haastatteluja eli yksilö- ja fokusryhmähaastattelua. Triangulaatio tarkoittaa moninäkökulmaisuutta tai –paradigmaisuutta eli yhdistetään useita menetelmiä ja lähestymistapoja. Tällä tavoin on mahdollista lisätä tutkimuksen luotettavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 141 – 142.)

Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä ovat tutkimuksen teon kannalta keskeisiä kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet. Tietokysymyksistä nousevat esiin esimerkiksi ymmärtäminen ja tulkinta. Fenomenologiassa tutkitaan siis ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa. Ihmistä ei voida ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Eksistentiaalisen fenomenologian kannalta kokemus on suhdekäsite: se on elämäntilanteen tajuavaa ymmärtämistä, sitä että elämäntilanne tarkoittaa ihmiselle jotakin. Kokemukset muodostuvat siten merkityksistä, joita tapahtumat ja ilmiöt saavat ihmisen tajunnassa. Näin elämäntilanne merkityksellistyy ihmisille kokemuksina (Lehtomaa 2008,166). Kokemus siis muotoutuu merkitysten mukaan. Nuo merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen varsinainen kohde. Fenomenologinen tutkimus ei pyri löytämään universaaleja yleistyksiä, vaan ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. Tutkijan tavoite on ymmärtää kokemuksellinen ilmiö sellaisena kuin se on ja kuvata se niin, että se säilyttää oman merkitysyhteytensä muuttumatta tutkijan merkitysyhteydeksi (Lehtomaa 2008, 163). Merkitykset, joiden valossa todellisuus meille avautuu, eivät ole meissä synnynnäisesti, vaan niiden lähde on yhteisö, johon jokainen kasvaa ja kasvatetaan. Ihminen on

kulttuuriolento. Yhteisön jäsenenä meillä on yhteisiä piirteitä, yhteisiä merkityksiä. Tutkittavat ihmiset, kuten tutkija itsekin, ovat osa jonkin yhteisön merkitysten perinnettä. Tämän vuoksi jokaisen yksilön kokemusten tutkimus paljastaa myös jotain yleistä. (Laine 2010, 28 – 31.)

Fenomenologisessa tutkimuksessa ei käytetä ns. teoreettisia viitekehyksiä siinä merkityksessä, että tutkimusta ohjaamaan asetettaisiin tietoisesti jokin kohdetta ennalta määrittävä teoreettinen malli. Fenomenologi joutuu hyväksymään tutkimukselleen joitakin teoreettisia lähtökohtia, jotka koskevat tutkimuskohdetta. (Laine 2010, 35.)

Hermeneutiikalla tarkoitetaan yleisesti teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Fenomenologiseen tutkimukseen hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan tulkinnan tarpeen myötä. Yleensä tutkimusaineisto kootaan haastattelemalla toisia ihmisiä. Hermeneuttinen tutkimus kohdistuu ihmisten välisen kommunikaation maailmaan. Wilhelm Dilthey määritteli hermeneuttisen tulkinnan kohteeksi ihmisen ilmaisut. Kenties hallitsevin ilmaisujen luokka ovat kielelliset ilmaisut. Ilmaisut kantavat merkityksiä ja niitä voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Tutkimuksen tarkoituksen voisi määrittellä siten, että siinä pyritään tekemään jo tunnettua tiedetyksi. Siinä yritetään nostaa tietoiseksi ja näkyväksi se, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi ja itsestään selväksi. Ilmaisut ja niiden ymmärtäminen ovat yhteisöllisen elämän perusilmiö. Merkitysten ymmärtämisen lähtökohta on siinä, mikä on yhteistä ja tuttua tulkitsijalle ja tulkittavalle. Tutkittavan merkitysmaailma on jo entuudestaan jollain tavalla tuttu, siksi, että elämme samassa kulttuuripiirissä. Jonkinlainen esituttuus on merkitysten ymmärtämisen edellytys. Metodi tarkoittaa ajattelutapaa ja tutkimusotetta. Kriittinen asenne ja refleksiivisyys auttavat tutkimuksessa etsiessämme ”toisen omaa”, erityislaatuista suhdetta johonkin asiaan. (Laine 2010, 31 – 34.)

Tutkija kohtaa jokaisessa tutkimuksen vaiheessa hermeneuttisen kehän ongelman. Kehällä tarkoitetaan tutkimuksellista dialogia tutkimusaineiston kanssa. Tutkija ryhtyy aineistonsa kanssa eräänlaiseen vuoropuheluun, jonka tavoitteena on toisen toiseuden ymmärtäminen. Tieto syntyy vasta tuossa dialogissa.

Tutkimusaiheittani olen lähestynyt tiettyjen teemojen kautta. Teemat ovat olleet hyvin väljiä, esimerkiksi ”Miten kuvailisitte elämääne sijaisperheenä” tai ”Millaisia ovat kokemuksenne avun ja tuen saamisesta”. Fenomenologiassa haastattelukysymysten tulisi olla mahdollisimman avoimia ja haastattelun tulisi olla keskustelunomainen (Laine, 2010, 37). Haastattelutilanteessa tärkeintä on tutkijan herkkyys. Tutkijan kyky tai kyvyttömyys rakentaa kontakti toiseen ihmiseen on perustavanlaatuaista koko fenomenologiselle tutkimukselle (Lehtomaa 2008,178).

Sijaisperheiden haastatteluissa liikutaan omakohtaisten kokemusten maailmassa. Perheneuvola-ammattilaisten fokusryhmissä käsityksiä ja kokemuksia tuotetaan kollektiivisesti. Timo Laine näkee kokemusten ja käsitysten välillä ongelmallisen suhteen. Tätä hän perustelee sillä, että käsitykset eivät läheskään aina ole syntyneet omien kokemusten reflektiossa, vaan suurin osa yksilön käsityksistä on kotoisin yhteisöstä, ne ovat muotoutuneet hänessä kaikenlaisen informaation, kasvatuksen, opetuksen ja sosialisoinnin kautta. Kokemus on aina omakohtainen, mutta käsitys ei välttämättä ole. Käsitykset voivat olla kiinnostavia, jos niillä on side tutkittavan henkilön toimintaan tai jos tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat tietyn yhteisön jäsenten yleiset käsitykset ja ajattelutavat. (Laine, 2010, 38.) Tutkimuksessani kiinnostavia ovat perheneuvola-ammattilaisten käsitykset ja työn kautta syntyneet kokemukset sijaisperheistä ja heidän asiakkuudestaan perheneuvolassa.

Käytäntötutkimuksessa ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalialan käytäntöihin. Tutkimukseni aihe on perheneuvolatyön käytännöistä nouseva ja käytäntöä kehittämään pyrkivä. Tarkoituksena on ymmärtää asiakkaina olevia sijaisperheitä ja heidän asiakkuuttaan perheneuvolassa. Fokusryhmissä tapahtuvat työntekijöiden dialogiset kohtaamiset jäsentävät sijaisperheiden kohtaamiseen liittyviä asioita kulttuurisesti ymmärrettäväksi. Tutkimuksessani korostuu myös hiljaisen tiedon merkitys ja toimijoiden ja tutkijan intuitio. (Satka ym. 2005, 12.) Tutkijana olen osa tutkittavaa käytäntöä ja olen osallisena myös tiedontuottamisessa.

Sosiaalityön käytäntötutkimuksessa olennaista on löytää tavat tehdä ammattikäytännöt näkyviksi niin, että ne avautuvat asiakkaille ja yhteistyökumppaneille sekä työntekijöille itselleen kriittisen reflektion kohteeksi. Tarvitaan itse- ja vertaisarvioinnin käytäntöjä sekä toimintakontekstin huomioonottavia malleja (Satka ym. 2005, 16.)

Satkan ym. (2005) mukaan käytäntötutkimuksen keskeinen haaste on luoda elävä vuoropuhelu ammattikäytäntöjen ja tutkimuksen välille sekä rakentaa sosiaalityön kriittistä itseymmärrystä. Käytäntösuhteisen sosiaalityön tietoperusta rakentuu asiakkaiden eletystä tiedosta, työntekijöiden työn kautta muodostuneesta kokemustiedosta ja tutkijan teoreettisesta ymmärryksestä. Olennaista on näiden eri tiedonlajien vuoropuhelu. Tutkimuksessani yhdistyy näiden erilaisten tiedonlajien vuoropuhelu eli sijaisvanhempien kokemustieto, perheneuvola-ammattilaisten teoreettinen tieto ja työn tekemisen kautta syntynyt kokemustieto sekä tutkijana mukaan tuomani tieto. Käytäntötutkimuksesta puhuessaan Satka ym. (2005) tuovat esille, että kysymys on toimintakäytännöissä elävien puhetapojen, diskursiivisten muodostelmien sisällä muodostuvan tiedon ja vallan hallinnasta. Tavoitteena on sosiaalityön arvolähtökohtien näkyväksi tekeminen sen

omissa käytännöissä niitä avaamalla ja käsitteellistämällä. Itsestään selvää ja arkista tehdään näkyväksi ja käsitteellistetään.

Kriittisen reflektion näkökulma liittyy fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen eri vaiheisiin, mutta tutkimuksessani se on myös metodologista viitekehystä perheneuvola-ammattilaisten yhteisille pohdinnoille sijaisperheiden elämään ja asiakkuuteen liittyen. Reflektiivinen käytäntö ja kriittinen reflektio viittaavat jatkuvaan käytännön toiminnan tarkasteluun, jonka tarkoituksena on tunnistaa toiminnan taustalla olevat oletukset. Reflektiivisen käytännön idea on peräisin lähinnä Donald Schönin teoksista (esim. 1983 & 1987), joissa on tuotu tietoisuuteen virallisen teorian ja käytännön toiminnan välisen kuilun ongelmallisuus. Schönin ajattelussa reflektiivinen käytäntö on tapa kaventaa tätä kuilua paljastamalla teoria, joka sisältyy siihen, mitä ammattilaiset tekevät eikä niinkään siihen, mitä he sanovat tekevänsä. Tunnistetut taustaoletukset voivat vaihdella sen suhteen, mihin mielenkiinto niissä kohdistuu. Tämä voi paljolti riippua tietyn ammatti- tai tieteenalan tieteellisistä viitekehysistä.

Reflektio voidaan nähdä ”kriittisenä” esimerkiksi sen perusteella, että sen pyrkimyksenä on paljastaa syvemmällä olevia oletuksia tai ”esioletuksia” (Mezirow, 1991, 12). Brookfield (1995, 8) painottaa, että reflektiosta tekee kriittistä nimenomaan se, että huomio kiinnitetään valtaan. Kyse on myös kyvystä transformatiivisuuteen eli perspektiivin muutokseen. Transformatiivista reflektio on siinä mielessä, että se kohdistuu vallitseviin tai hegemonisiin oletuksiin, jotka tiedostamattomalla tasolla voivat vaikuttaa käytäntöön. Kriittinen reflektio on pohdintaa, joka tekee mahdolliseksi ymmärtää, miten toiminnan taustaoletukset voivat olla sosiaalisesti rajoittavia, ja näin sen avulla voidaan löytää uusia, valtaistavampia ajatustapoja ja käytäntöjä. Yksilölliseltä kannalta kriittinen reflektio voitaisiin rinnastaa prosessiin, jossa yksilöt hankkivat tietoa sosiaalisesta ympäristöstään ja jatkuvasti luovat ja uudistavat sosiaalista identiteettiään tämän tiedon mukaisesti. (Fook 2005, 5 – 6).

Reflektiivisen käytännön prosessia voidaan käyttää apuna käytännön kehittämisessä, koska se auttaa artikuloimaan ja kehittämään käytännön teoriaa. Reflektiivinen käytäntö voi olla myös prosessi, jonka myötä ammatin harjoittajat osallistuvat oman teoriansa luomiseen yhdistelemällä kokemusta ja muista lähteistä hankittua teoriaa. Fookin kehittämä reflektiivinen lähestymistapa lähtee ammattikäytännön intuitiivisten, taidollisten ja luovien puolien tunnistamisesta. Usein korostetaan myös tunteiden merkitystä. (Fook 2005, 6 – 7).

Refleksiivisyys, ”itseään kohti kääntyminen” (Steier 1991) on määritelty monin eri tavoin. Whiten (2001, 10) näkemyksessä refleksiivisyydestä korostuu kyky katsoa sisäänpäin ja ulospäin siten, että on mahdollista tunnistaa yhteyksiä sosiaalisiin ja kulttuurisiin tulkintoihin. Fookin tulkinnan mukaan

refleksiivisyyteen liittyy kyky oivaltaa, että oman itsen ja omien toimintayhteyksien kaikki puolet vaikuttavat tapaan tutkia maailmaa (eli tuottaa tietoa). Tieto on luonteeltaan rakenteisiin sisältyvää ja sosiaalista – se välittyy sen kautta, keitä me olemme fyysisesti ja sosiaalisesti, koska juuri näin muodostuneita linssejä käytetään maailmaa tarkastellessa ja tulkittaessa. Subjektiviteetti määrittelee, millaista tietoa tuotetaan – oma persoonallisuus, kokemukset ja sosiaalinen asema vaikuttavat siihen, mitä ilmiöitä nähdään ja kuinka ne nähdään. Tiedon tuottamisessa käytetyt välineet ja prosessit määräävät ainakin osittain, millaista tietoa voidaan hankkia. Tieto on vuorovaikutuksellista – se on historiallisten ja rakenteellisten kontekstien muovaamaa. Ajattelutavat ja käytännöt muuttuvat ajan kuluessa. Reflektiivisyyden käsitettä käyttäen kriittinen reflektio voidaan nähdä tapana tutkia omia käytäntöjä tai kokemuksia siten, että oma itse on mahdollista nähdä tietäjänä tai tiedon tuottajana (Fook 2005, 7 – 8.)

Työn jatkuva arvioiminen kuuluu olennaisena osana reflektiiviseen ammattikäytäntöön, jolloin automatisoituneiden käytäntöjen tutkiskeleminen mahdollistuu. Työntekijän ymmärrys tiedon eri muodoista mahdollistaa kokemuksellisen ja tieteellisen tiedon yhdistämisen sekä käytettävän tiedon tulkitsemisen uudelleen vaihtuvissa tilanteissa. (Fook 2002, 146.) Sosiaalityössä refleksiivisyys on Synnöve Karvinen-Niinikosken (2005, 20 – 21) mukaan ammatillisen toiminnan osana prosessi, jossa toiminnan ja rakenteen välinen suhde jäsentyy uudelleen. Reflektiivisen toiminnan voi hänen mukaansa katsoa edistävän muutosta ja toimivan myös yhtenä työn kehittämisen perustana. Jan Fookin (2005) mukaan on tärkeä arvioida sitä, ketä varten ja kenen näkökulmasta tietoa tuotetaan, sosiaalityössä tarvitaan erityisesti käytännön sosiaalityössä tuotettua tietoa.

4.3 Tutkimukseni aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu perheneuvolan asiakkuudessa olleiden sijaisvanhempien ja perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden sekä psykologien haastatteluista. Käytän tässä tutkimuksessani sosiaalityöntekijöistä ja psykologeista nimitystä perheneuvola-ammattilaiset.

Haastattelut on toteutettu kahta erilaista haastattelumenetelmää käyttäen. Sijaisvanhempia on haastateltu yksilöhaastatteluin. Olen haastatellut 16 sijaisvanhempaa, jotka ovat 14 perheestä eli kahdessa haastattelussa on ollut paikalla molemmat perheen sijaisvanhemmat.

Perheneuvolan työntekijöitä olen haastatellut kolmena fokusryhmänä siten, että kussakin ryhmässä on ollut kaksi psykologia ja kaksi sosiaalityöntekijää eli yhteensä 12 perheneuvolan työntekijää. Perheneuvoloiden henkilökuntarakenne on sellainen, että siellä työskentelee määrällisesti

ammattiryhmistä eniten psykologeja ja sosiaalityöntekijöitä ja siksi on perusteltua kuulla heidän näkemyksiään. Henkilökuntaan kuuluu myös puheterapeutteja ja lastenpsykiatri.

Haastateltavat sijaisvanhemmat sain syksyllä 2009 ja keväällä 2010 seutukunnallisen perheneuvolan kahdessa toimipisteessä asiakkuudessa olleista sijaisvanhemmista. Osaa sijaisvanhemmista lähestyin kirjeitse kertoen tutkimuksestani (liite 1) ja pyysin heitä ottamaan minuun yhteyttä puhelimitse tai sähköpostitse, mikäli he halusivat osallistua tutkimukseeni. Osalle sijaisvanhemmista perheneuvolan sosiaalityöntekijät kertoivat tutkimuksestani ja antoivat yhteystietoni, mihin sijaisvanhemmat voisivat ottaa yhteyttä, jos halusivat osallistua tutkimukseeni. Ensimmäinen yhteydenotto on luontevaa lähettää asiakkaan jo tunteman työntekijän kautta. Ratkaisevaa on tällöin, millainen suhde asiakkaalla ja työntekijällä on (Eskola & Vastamäki 2010, 39). Tutkimuksessani tämä oli hyvä tapa saada haastateltavia. Ennen haastattelua lähetin sijaisvanhemmille sähköpostitse haastattelun teemat, ja osa sijaisvanhemmista oli katsonut niitä etukäteen. Haastattelut tehtiin perheneuvolassa työhuoneessani.

Perheneuvolan sosiaalityöntekijät ja psykologit kutsuin haastatteluun henkilökohtaisesti ja sähköpostitse (liite 2). Yhteisten aikojen sovittelu oli suurin ongelma ryhmien kokoamisessa. Työntekijät suhtautuivat myönteisesti haastatteluun ja tutkimusteemojen pohdinta ryhmissä oli monipuolista ja rikasta. Ryhmähaastattelut olivat mielenkiintoinen kokemus. Ryhmät olivat sikäli erilaisia, että osan ryhmäläisistä tunsin työtovereina ja osa oli minulle vieraampia. Tämä johtuu siitä, että seutukunnallisella perheneuvolalla on kaksi erillistä toimipistettä ja työskentelen itse toisessa. Olin itse ryhmissä paitsi haastattelija, niin myös osallistuja. Tutkijana kuitenkin kuuntelin ryhmäläisten keskustelua eri tavalla ja minusta tuntui, että myös kollegat syventyivät todella miettimään asioita. Yhteinen toteamus haastattelujen jälkeen olikin, että tällaisia keskusteluja tulisi olla enemmän. Lähetin haastatteluteemat tiedoksi muutamaa päivää ennen haastattelua ja osa kollegoista oli niihin tutustunut.

Taulukko 1 Tutkimusaineisto- sijaisvanhemmat

Sijaisvanhemmat		Sijoitetut lapset	Biologiset lapset
S1	Sijaisäiti	3	5
S2	Sijaisäiti	6	0
S3	Sijaisäiti	3	3
S4	Sijaisäiti	3	2
S5	Sijaisisä	1	2
S6	Sijaisäiti	3	3
S7	Sijaisisä		
S8	Sijaisäiti	1	0
S9	Sijaisäiti	3	3
S10	Sijaisäiti	6	3
S11	Sijaisäiti	1	2
S12	Sijaisäiti	2	3
S13	Sijaisäiti	2	3
S14	Sijaisäiti		
S15	Sijaisisä	2	1
S16	Sijaisäiti	1	0
Summa	16	37	30

Taulukko 2 Tutkimusaineisto – ammattilaiset

Fokusryhmät	Perheneuvolakokemus [v]
<i>Ryhmä A</i>	
A1	37
A2	22
A3	9
A4	7
<i>Ryhmä B</i>	
B1	30
B2	1
B3	22
B4	8
<i>Ryhmä C</i>	
C1	40
C2	7
C3	10
C4	17
Summa	12
	210

Sijaisvanhemmat on koodattu S-kirjaimella ja sen perässä olevalla numerolla. Fokusryhmät on koodattu kirjaimilla A, B ja C ja niihin osallistuneet psykologit ja sosiaalityöntekijät niiden perässä olevilla numerolla. Haastattelijasta käytän aineistoreferaateissa kirjainlyhennelmää Ha.

Tutkimukseni aineisto koostuu kahdesta erilaisesta haastattelusta. Tutkimushaastattelu on ammatillinen keskustelu ja siinä tieto rakentuu vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä. (Kvale & Brinkmann 2009, 2 – 3.) Työssäni käytän paljon terapeutista haastattelua ja koska osa haastateltavistani oli perheneuvolan asiakkaita, niin oli tärkeä miettiä näiden kahden haastattelumuodon eroa. Tutkimushaastattelu ja terapeutin haastattelu voivat molemmat johtaa lisääntyneeseen ymmärrykseen ja muutokseen, mutta tutkimushaastattelussa paino on tiedon tuottamisessa ja terapeutisessa haastattelussa asiakkaan henkilökohtaisessa muutoksessa (Kvale & Brinkmann 2009, 41).

4.3.1 Yksilöhaastattelut

Sijaisvanhempien haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina ja tiedon keruun muodoksi valitsin teemahaastattelun, koska sen avulla on mahdollisuus antaa tutkittaville itselleen tilaisuus kertoa itseään koskevista asioista. Haastattelun pohjana olivat tietyt etukäteen pohditut teemat, joiden pohjalta keskustelu eteni (liite 3). Haastattelu kulkee tiettyjen keskeisten teemojen varassa ja ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Teemahaastattelu lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä. Teema-alueiden tulisi olla niin väljiä, että se moninainen rikkaus, joka tulkittavaan ilmiöön todellisuudessa sisältyy, paljastuu mahdollisimman hyvin. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48 – 67.)

Tutkimuksessani pyrin tällaiseen väljyyteen ja pyrin nimenomaan huomioimaan haastateltavien sijaisvanhempien teemoihin liittyviä kiinnostuksen kohteita ja syventämään heidän esille nostamia asioita. Toisaalta tutkijana minulla oli mahdollisuus huomioida tutkimusintressejä ja johdatella keskustelua niiden suuntaan. Tutkijana minua auttoi se, että olin työssäni niin Pride-kouluttajana kuin perheneuvolan sijaishuoltoon erikoistuneena sosiaalityöntekijänä perehtynyt aihealueeseen. Haastatteluiden kulkuun vaikutti sekä sijaisvanhempien, että oma asiantuntemukseni. Kvalen (1996, 132) mukaan teemahaastattelun kysymyksillä voi olla kaksi tehtävää: temaattisesti kysymykset ohjaavat haastattelun pääaiheeseen ja tutkimuksen teoreettisiin käsitteisiin ja dynaamisesti niiden pitäisi ylläpitää keskustelua ja motivoida haastateltavia puhumaan kokemuksistaan ja tunteistaan. Teemahaastattelu auttoi minua tutkijana pysymään aiheessa. Valitsemalla teemoja etukäteen, tein valintoja. Olin kiinnostunut sijaisvanhempien perhe-elämän kokemuksista ja haasteista sekä sijaisperheiden avun ja tuen saamisen kokemuksista, erityisesti perheneuvolakokemuksista. Haastattelin kahta sijaisvanhempipariskuntaa ja yksilöhaastattelujenkin takana oli useissa tapauksissa sijaisvanhempien yhteiset pohdinnat, joista toinen vanhemmista kertoi haastattelutilanteessa. Näissä haastatteluissa oli mukana terapeutista kohtaamista, mikä on sosiaalityön orientaatio perheneuvolatyössä. John McLeod (2006) on todennut, että monet laadullisen tutkimuksen tekniikat ja taidot ovat samanlaisia kuin terapiassa toteutetut eli sensitiivinen kuuntelu ja ymmärryksen rakentaminen muun muassa ja myös holistinen, henkilökohtainen, kontekstuaalinen ja epätäydellinen tieto on tuttua terapeutisesta työstä. Osittain yksilöhaastattelut lähenivät syvähaastattelua, koska pyrin antamaan haastateltaville mahdollisuuden puhua siitä, mikä heille oli tärkeää. Tällaisen haastattelun tehtävänä on auttaa osallistujia

paljastamaan omia merkitysperspektiivejään ja samalla kunnioittaa haastateltavien tapaa rajata ja rakentaa vastauksia. Pidän tärkeänä sitä, että ilmiöstä paljastuisi tutkittavan näkemys. (Siekinen 2010, 45.) Se mitä ihmiset tekevät ja mitä he sanovat tekevänsä ja mitä ihmiset ajattelevat ja kuinka he reflektoivat tapaansa ajatella, ei välttämättä ole sama asia. Kuilusta kuvausten ja käytännön välillä on paljon näyttöä ja erilaiset tutkimusstrategiat paljastavat eri asioita todellisuudesta. Asiakkaiden konstruktioit sosiaalityöntekijöistä paljastavat vakiintuneita käsityksiä sosiaalityöntekijöistä ja suoria reflektioita omista kokemuksista (Scourfield 2001, 65 – 66.)

Tutkimukseni on perhetutkimusta ja aihe koskettaa molempia vanhempia ja koko perhettä. Äidit olivat tutkimuksessani näkyvämmässä roolissa ja tämä kuvastaa kokemustani siitä, että ainakin perheneuvolan asiakkaina sijaisäidit ovat näkyvämpiä kuin isät. Sama asia koskee myös muita perheitä, vaikka isät ovat selvästi tulleet näkyvimmiksi ja enemmän mukaan. Haastattelut tein perheneuvolassa työhuoneessani ja ne kestivät 45 – 70 minuuttia.

4.3.2 Fokusryhmähaastattelut

Ryhmähaastattelun alalajeja ovat mm. parihaastattelu ja fokusryhmähaastattelu, mistä käytetään myös nimitystä täsmäryhmähaastattelu. Parihaastattelua on käytetty mm. perhetutkimuksessa, kun aviopareja on haastateltu jostakin molempia osapuolia koskevasta asiasta. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61.) Tutkimuksessani kaksi sijaisvanhempien haastatteluista oli parihaastatteluja.

Ryhmähaastattelua voidaan pitää keskusteluna, jonka tavoite on verraten vapaamuotoinen. Siinä osanottajat kommentoivat asiasta melko spontaanisti, tekevät huomioita ja tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Haastattelijä puhuu useille haastateltaville yhtä aikaa ja suuntaa väliin kysymyksiä myös yksittäisille jäsenille. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61.) Sulkusen (1990, 264) mukaan tutkija voi ryhmähaastattelun avulla tavoittaa kollektiivisesti tuotetut ja jaetut merkitykset. Haastattelijan kuuluu ryhmähaastattelussa huolehtia siitä, että keskustelu pysyy valituissa teemoissa ja että kaikilla osanottajilla on mahdollisuus osallistua keskusteluun (Hirsjärvi & Hurme 2000, 61). Fokusryhmässä tutkijan tulisi luoda salliva ympäristö ja rohkaista osallistujia jakamaan käsityksiään ja näkemyksiään. Tavoitteena ei ole konsensuksen saavuttaminen, vaan saada esille erilaisia näkemyksiä tutkimusaiheeseen liittyen. Ryhmän jäsenet vaikuttavat toisiinsa vastaamalla toistensa kommentteihin. (Krueger & Casey 2000; Kvale & Brinkmann 2009.) Fokusryhmän vetäjällä tulee olla riittävästi taustatietoa keskustelun aiheesta. Ryhmän vetäjältä vaaditaan kykyä kuunnella ja kontrolloida omia näkemysten esittämistä. Tutkimushaastatteluni eteni etukäteen suunniteltujen teemojen pohjalta (liite 4), jotka olin sähköpostitse laittanut osallistujille tiedoksi muutamaa päivää

ennen haastatteluja. Osa haastateltavista oli niihin ehtinyt tutustua ennen fokusryhmien kokoontumista. Kun fokusryhmää käytetään tietyn olemassa olevan organisaation työntekijöiden haastattelussa, niin osallistujat eivät vain tunne toisiaan, vaan tuntevat myös arvot, tavat ja kollegoiden kiinnostuksen kohteet. Organisaatioilmastolla on vaikutusta siihen kuinka halukkaita työntekijät ovat jakamaan näkemyksiään. Joskus organisaation ilmasto voi rajoittaa avointa kommunikaatiota tai vaihtoehtoisia näkemyksiä ei hyväksytä. Luottamuksellisuus on tärkeä asia ja se hyväksyykö organisaatio erilaisia näkemyksiä. Fokusryhmät ovat kuitenkin tehokkaita olemassa olevissa organisaatioissa. Osallistuminen edellyttää osallistujien tasavertaista asemaa. Organisaation sisältä oleva ryhmän vetäjä tuntee organisaation, ulkopuolisen vetäjän etu on neutraaluis, mutta organisaatiokulttuuri on vieras. (Morgan 1997.)

Snäll (1997,46) on todennut, että vaikka menetelmä ei anna samanlaista painoarvoa jokaisen jäsenen mielipiteelle, se jäljittelee todellista elämää sikäli, että ihmiset elävät arkeaan ryhmissä, joissa toisten mielipiteet vaikuttavat omiin ja ryhmän yhteinen näkemys muodostuu vuorovaikutuksessa. Perheneuvolassa työtä tehdään tiiminä ja näkemykset muodostuvat työntekijöiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa. Tutkimuksessani kyse on nimenomaan fokusryhmästä. Ryhmän jäsenet on tarkkaan valittu ja he ovat alansa asiantuntijoita tai henkilöitä, joiden mielipiteillä tai asenteilla on vaikutusta tarkasteltavana olevaan ilmiöön ja he voivat saada aikaan muutoksia. Ryhmällä on tarkoin määritelty tavoite ja se on ilmoitettu myös ryhmän jäsenille. Haastattelijan tehtävä on selvittää ryhmäistunnon tarkoitus ja helpottaa ideoiden vaihtoa ryhmässä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 62.) Tutkimuksessani haastattelin perheneuvolan työntekijöitä ja asiakkaita. Palveluorganisaatioissa on tärkeää kuulla juuri näitä ihmisryhmiä (Krueger & Casey 2000, 28).

Tutkimuksessani, kutsuessani sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja haastatteluun, kerroin heille tutkimukseni aiheen ja pääasialliset teemat. Asiantuntijoiden yhteisillä keskusteluilla pyrkimykseni oli saada näkyväksi perheneuvolan asiantuntijoiden näkemyksiä sijaisperheistä ja perheiden asiakkuudesta sekä kokemuksia ja ajatuksia sijaisperheiden kohtaamisesta perheneuvolassa. Ryhmähaastattelussa saadaan nopeasti tietoa samanaikaisesti usealta vastaajalta. Haittana voi olla se, että ryhmädynamiikka ja valtahierarkia vaikuttavat siihen, kuka puhuu ryhmässä ja mitä sanotaan (Hirsjärvi & Hurme 2000, 62.) Ryhmähaastattelu on hyvä keino tuoda tutkija tutkittavien maailmaan. Haastateltavat voivat innostaa toinen toistaan puhumaan, jolloin esille nousee aiheen kannalta olennaisia asioita. Kolmessa fokusryhmässä oli yhteensä 12 osallistujaa, kussakin ryhmässä neljä eli kaksi psykologia ja kaksi sosiaalityöntekijää. Fokusryhmähaastattelut kestivät 80 - 90 minuuttia. Tällaisessa ryhmässä voidaan ajatella kysymyksessä olevan jaettu asiantuntijuus,

mikä tarkoittaa, että ihmiset pystyvät yhdessä jakamalla ratkaisemaan monimutkaisempia ongelmia, kuin heille muuten olisi mahdollista. Toisten antama palaute toimii uusien ajatusten testaamisen välineenä.

4.4 Tutkijan positio ja etiikka

Lähtökohtaisesti on tärkeää ymmärtää, että tutkijan positioon vaikuttaa oma identiteetti. Lofland & Lofland (1995) tunnistavat elämäkerran merkityksen laadullisessa tutkimuksessa ja he uskovat, että ”aloittaminen siitä missä olet” osoittaa merkittävät yhteydet henkilökohtaisten, emotionaalisten ja intellektuaalisten vaatimusten välille kenttätutkimuksessa. Me emme tule tutkimusympäristöön ilman identiteettiä, joka on muotoutunut kompleksisissa sosiaalisissa prosesseissa. Tuomme mukamme tieteellistä tietoa ja teoreettisia kehyksiä, mutta tuomme myös itsemme (sukupuoli, ammatillisuus mm.) Tällä on merkitystä siihen miten ymmärrämme keräämämme tiedon ja analyysin (Coffey 1999, 6; 158.) Refleksiivisen kvalitatiivisen tutkimuksen tekijän tulisi tunnistaa, että on itse linssit, joiden läpi näkee maailmaa. Linsseistä tulee tärkeä osa tutkimusta, instrumentti, mutta myös osa aineistoa. Ne voivat olla kokemuksia, joita käytännön tutkijalla on tai ne voivat sisältää tutkimattomia oletuksia ja kokemuksia liittyen työntekijän sosiaaliseen ja kulttuuriseen positioon (Lincoln & Guba 1985, 195 – 198.) Tutkija on aina oman kulttuurinsa ja koulutuksensa tuote. Hänellä on omat näkemyksensä ja tulkintansa tutkimastaan ilmiöstä. Tutkija vaikuttaa tutkimukseen sen eri vaiheissa. Tutkijan subjektiiviset näkemykset vaikuttavat tutkimusprosessissa (Ruusuvaara & Tiittula 2005, 95).

Tutkimuksessani olen osa tutkimuskenttää eli olen yksi työyhteisön työntekijöistä ja edustan sosiaalityöntekijöiden ammattiryhmää ja orientaationi on sosiaalitieteellinen. Toisaalta olen osa moniammatillista tiimiä ja minuun on vaikuttanut vuorovaikutus erityisesti psykologien kanssa, joiden kanssa usein teen työtä työparina. Perheneuvolalla kulttuurisena kontekstina on ollut monenlaisia vaikutuksia minuun ja kokemuksiini ja omat kokemukseni ovat vaikuttaneet orientaatiooni perheneuvolassa. Työssäni on painottunut sosiaalityön psykososiaalinen orientaatio ja siihen liittyvä terapeutin työ.

Pohtiessani omaa tutkijan positiota siltä osin, että teen tutkimusta omassa työyhteisössäni eli omalla työkentälläni ja osa haastateltavista työntekijöistä ja sijaisvanhempiasiakkaista on minulle työn kautta tuttuja, minun on tärkeää miettiä joitakin asioita tähän orientaatioon liittyen. Amanda Coffey (1999) keskittyy kirjassaan ”The Ethnographic Self” tarkastelemaan minän ja etnografisen kenttätutkimuksen suhdetta. Ian Shaw ja Nick Gouldin toimittamasta teoksesta ”Qualitative

Research in Social Work” voi myös löytää näitä näkökulmia. Etnografisessa tutkimuksessa ollaan selkeämmin kentällä, tutkimuksessani teen tutkimustyötä omalla työkentällä ja siksi etnografinen tutkimuksen pohdinnat tutkijan positiosta sopivat myös tutkimukseeni.

Ian Shaw (2001, 130) valottaa eri tutkijoiden näkemyksiä siitä, ovatko käytännön työntekijät itse parhaita oman työn tukijoita, vai tulisiko sitä tehdä tutkijoiden. Keskustelua on myös käyty siitä, missä käytäntötutkimuksen painopiste tulisi olla; ammattilaisissa, käytännöissä vai asiakastyössä. Sue Whiten mukaan ammattilaiset saattavat siirtyä ilman kritiikkiä ratkaisupainotteiseen tutkimukseen. Padgett (1998 a, 1998 b) on sitä mieltä, että on merkittäviä eroja laadullisen tutkimuksen menetelmien ja sosiaalityön käytännön välillä (paradigmaattiset oletukset ja tieteellinen tausta) siten, että ammattilaiset ovat huonosti varustautuneet ollakseen tutkijoita. Gilgun (1994) on sitä mieltä, että laadullisen tutkimuksen ja suoran käytännön välillä on yhteyttä.

Sue White on tehnyt auto-etnografista tutkimusta tutussa ympäristössä ja on todennut, että tutkijana tällainen ote voi auttaa tutkimaan analyttisemmin kuin mitä teemme käytännön työssä. Tavoitteena ei aina ole muutos, vaan tavoite voi olla keskustella tai vain tuntee ylpeyttä. Edellytyksenä tutkimuksen tekemiselle tutussa ympäristössä hän näkee tietynlaisen refleksiivisyyden liittyen rutineihin ja käytäntöihin. Refleksiivisyys pitää määritellä, koska käsitettä on tulkittu eri tavoin. White miettii sitä sisäänpäin katsomisen prosessina ja sen miettimisenä kuinka omat elämäkokemukset ja merkittävät tapahtumat vaikuttavat ajatteluamme. White soveltaa refleksiivisyyden käsitettä problematisoimalla itsestään selvänä pidettyä tietoa ja päivittäistä järkeilyä. Tällä tavalla ymmärrettynä refleksiivisyys tulee sisäänpäin ja ulospäin katsomisen prosessiksi. Jos joku on itsestään selvää, emme ole tietoisia siitä ja sitä ei ole helppo problematisoida. Kysymys on siitä, kuinka paljon voimme tietää itsestämme. Whiten mukaan on mahdollista kehittää kriittistä tai henkilökohtaista analyttistä orientaatiota henkilökohtaisen ja ammatillisen kokemuksen ja tiedon organisoimisen kautta. Analyttiset ja meta-analyttiset viitekehykset voi lisätä todennäköisyyttä ymmärtää käytäntöjä uudella tavalla. (White 2001, 104 – 106.)

Vaarana White tuo esille, että tutkija tai ammattilainen voi rakentaa nykyisiä tulkintoja ja käytäntöjä uutena ja parannettuna, ikään kuin uudelleensyntyneenä totuutena ja sulkea pois erilaiset näkemykset ja hedelmällisen keskustelun. Käytännön tutkijat myös joskus liian nopeasti siirtyvät tutkimasta mitä on ja tutkivat miten pitäisi olla.

Sue White (2001, 106 – 107) tuo esille seikkoja liittyen tutkimiseen omien joukossa. Omien joukossa tutkimisen etu on tuttuus ja tavallisuus. Law (1994, 4) on sanonut, ettei voi kysyä jostakin

jos ei tiedä sen olevan olemassa. White huomasi omaa tutkimusta tehdessään, että suhde työntekijöihin ja johtajiin helpotti sensitiivisen aineiston saamista ja sisäpiiritieto auttoi identifioimaan tärkeitä asioita. Pulmana hän näki etäännyttämisen vaikeuden ja refleksiivisyyden tarpeen tutkijan puolelta. White tuo myös esille kuinka jokapäiväiset selitys- ja syy-seurausmallit näyttävät aluksi ainoalta tavalta ajatella tapauksia ja tutkija voi olla kykenemätön näkemään, että jotkut asiat pitäisi olla toisin. Sosiaalityön käytäntöjen rakenteiden analyysi on pitkä prosessi. Sosiaalityössä ratkaisujen perusteet ovat harvoin täysin tiedostettuja. Niihin vaikuttaa itsestään selvänä pidetyt ennako-olettamukset, mitkä ovat sosiaalisesti ja historiallisesti muodostuneet ja itsessään moraalisia. Sosiaalityö on käytännöllistä, moraalista toimintaa ja siksi sen ratkaisut ja perustelut tarvitsevat tutkimista ja keskustelua.

Oman työn tutkimiseen liittyviä sosiaalityieteellisiä näkemyksiä voidaan löytää sosiaaliantropologiasta ja etnografisesta tutkimuksesta. Kun tekee tutkimusta omassa ympäristössä, niin voi olla vaikea saavuttaa ” antropologista vierautta”. Antropologit ovat väitelleet erilaisista dikotomioista kuten sisällä/ulkona, vieras/syntyperäinen ja tuttu/tuntematon. Whiten mukaan tutkija täytyy nähdä riippuvaisena informanteista. (White 2001, 103.)

Vuorovaikutuksen tutkimiseen liittyy institutionaalisen etnografian käsite. Siinä keskeistä on paikalliskulttuuri. Sillä tarkoitetaan sellaisia merkityssisältöjä, joita joissakin ympäristöissä toimivat käyttävät tulkintaresursseinaan jäsentäessään erilaisia tapahtumia ja asioita. Paikalliskulttuuri on toimijoiden yhteisesti jakama ja näkyy esimerkiksi tavoissa, joilla he keskustelevat keskenään. Sitä käytetään joustavasti tulkintojen tekemisessä ja samalla sitä muokataan koko ajan.

Institutionaalisisissa yhteyksissä paikalliskulttuurit liittyvät usein asiantuntijatietoon. Nämä paikalliskulttuurit sisältävät erilaisia tulkintoja ja tätä kautta myös niiden institutionaaliset käytännöt poikkeavat toisistaan. Ongelmatyö tarkoittaa auttamistyön instituutioissa rakentuvaa ja yhteisesti jaettua ymmärrystä instituution kohdeongelmista sekä niihin kytkeytyvistä asiakkuuksista, tarvittavista muutoksista ja toimintatavoista. (Juhila 2004, 176 viittaa Hostein & Miller 1993; Jokinen ym. 1995.)

Tuttuus ja vieraus ovat tutkijan positioon vaikuttavia asioita tutkimuksessani ja näitä käsitteitä on tarkasteltu etnografisessa kirjallisuudessa. Kenttätöön edut tutussa ympäristössä on liitetty etnografiseen väittelyyn etäisyydestä, marginaalisuudesta ja vieraannuttamisesta. Metoditekstit painottavat tarvetta ylläpitää ja jos tarpeellista uudelleen luoda vierauden tunnetta kenttätöön aikana. Vieraannuttaminen on sekä vaikeaa saavuttaa, että mahdollisesti tärkeämpää tutun ja tavanomaisen tutkimisessa. Tätä näkökulmaa etnografisissa ponnistelussa on käytetty tärkeänä välineenä kenttätöön käytännöllisessä toteuttamisessa. Tuttuuden ja vierauden käsitteellistäminen on

osoittautunut vaikeaksi (Coffey 1999, 71.) Kulttuurit eivät ole itsessään homogeenisia. Niinpä se, kuka on vieras tai jäsen, ulkopuolinen tai sisäpuolella, tietäjä tai tietämätön ovat kaikki suhteellisia ja epäselviä. Ei ole selvää, että kenttätutkijat jotka tekevät tutkimusta omassa kulttuurissa todella onnistuvat vieraannuttamaan itsensä. Coffey pohtii, mahdollistaako etäisyys tavanomaiseen, elettyyn tietoon relevantit tutkimuskysymykset? On väärin kieltää oma paikantuminen osaksi kulttuuriympäristöä. Etnografisessa tutkimuksessa tulee ottaa huomioon tutkijan roolit ja kenttätutkimus tuo esille sosiaalisia rooleja ja suhteita (Coffey 1999, 22 – 23.) Tärkeää on olla tietoinen itsestä suhteessa tutkimuskenttään ja informantteihin ja ymmärtää yli-identifikaation seuraukset. Tutkijan rooli voi kadota jos liiaksi liittyy tutkittaviin. Tällainen vaara on tietysti suurempi etnografisessa kenttätutkimuksessa kuin laadullisessa haastattelututkimuksessa. Tutkimuksessani tällainen riski liittyy lähinnä fokusryhmiin, missä haastattelin perheneuvolan muita työntekijöitä. Haastatteluissa pyrin ennalta valittujen teemojen ja tutkimushaastattelijan roolin kautta etäännyttämään itseäni ja antamaan äänen haastateltaville.

Omien joukossa tutkimiseen liittyy paljon seikkoja, joista on oltava tietoinen ja oleellista on Whiten esille nostama refleksiivisyys, jonka hän määrittelee sisäänpäin ja ulospäin katsomisen prosessiksi. Kun on itse mukana niin voi olla, että jotain oleellista jää huomaamatta ja ajattelu on voinut urautua. Toisaalta kun tekee tutkimusta omassa työympäristössään, niin on helpompi tietää mitä kysyä ja voi keskittyä oleellisiin asioihin ja on mahdollisuus saada sellaista aineistoa, mikä muuten ei olisi mahdollista. Tutkimuksessani fokus on tarkastella työntekijöiden ja asiakkaiden käsityksiä tai selitysmalleja eli tehdä työkäytäntöjä ja käsityksiä asiakkaista ja työntekijöistä näkyväksi ja silloin esiyymmärrys asioista voi olla avuksi tutkimuksen tekemisessä.

Tutkimuksessani käytin kahta erilaista haastattelua ja niissäkin positioni oli erilainen. Haastattelu on aina vuorovaikutusta, jossa keskustelijat asemoivat paitsi itseään myös toisiaan. Sijaisvanhempien yksilöhaastatteluissa kyse oli kahdenkeskisestä vuorovaikutuksesta asiakkaan kanssa, osan heistä olin tavannut aikaisemmin. Tällaiset haastattelut voivat olla terapeuttisia vaikka kyseessä on tutkimus ja keskustelut etenevät tiettyjen teemojen kautta.

Haastateltavat osallistuivat tutkimukseeni vapaaehtoisesti ja jotkut sijaisvanhemmat toivat esille, että halusivat osallistua tutkimukseeni, koska kokivat aiheen tärkeäksi. Ian Shaw (2001, 160) tuo esille, että ongelmia voi tulla, jos asiakkaat eivät ymmärrä käytäntötutkimuksen roolia ja he voivat tulla haastatteluun uskoen terapeuttiseen prosessiin. Suostumuksen periaate sisältää oletuksen vapaaehtoisesta osallistumisesta, mutta se voi olla myös vaikeaa, jos asiakas pelkää sen vaikutusta hoidon laatuun. Kun haastattelijana kysyin elämästä sijaisperheenä, niin se johdatti monet sijaisvanhemmat miettimään koko historiaansa sijaisperheenä. Haastattelijana ja

sosiaalityöntekijänä pääsin osalliseksi rikkaista elämäntarinoista, joista vain osaa käytän tässä tutkimuksessani. Luottamus on tutkimushaastattelun avainkysymys. Haastattelusuhte pitää rakentaa haastattelijan kyvyille tuntee empatiaa ja ymmärrystä ilman tuomitsemista. (Siekkinen 2010, 53.)

Koska olen itse tehnyt kaikki haastattelut, valinta- ja tutkimusprosessissa on mukana myös sellaista tietoa, joka ei näy litteroidussa tekstissä. Kun tutkijana tuottaa tietynlaisen konstruktion tutkimastaan ilmiöstä niin käyttää tulkintaresursseja, jotka perustuvat kulttuuriseen ympäristöön, kokemuksiin ja tietoon. (Juhila 1999, 201 – 201; Andersen 1993.)

Kirsi Juhila (1999) on luokitellut kolme erilaista tutkijapositionia: analyttikko, asianajaja ja tulkitsija. Analyttikko viittaa sellaiseen tutkijapositioniin, jossa tutkijan osallisuus suhteessa analysoitavaan aineistoon pyritään pitämään mahdollisimman pienenä. Asianajaja pyrkii tutkimuksellaan ajamaan tai edesauttamaan jotakin asiaa ja on sitoutunut muutokseen. Tulkitsija näkee puheet ja tekstit monenlaisten mahdollisuuksien maailmana. Keskeistä on tutkijan ja tutkittavan, siis analyysin ja aineiston välinen vuorovaikutuksellinen suhde. Omassa tutkimuksessani olen liikkunut tulkitsijan ja asianajajan positioissa. Olen pyrkinyt tuomaan aineistosta esiin eri puolia ja erilaisia tulkintoja. Tämän tutkimuksen tavoite on tuottaa tietoa ja ymmärrystä sijaisperheestä perheneuvolan asiakkaana ja sitä kautta vaikuttaa heidän saamiinsa palveluihin.

Tutkimuksen etiikkaa on mietittävä sen eri vaiheissa. Haastattelututkimuksen tarkoitus on tieteellisen tiedon etsimisen lisäksi huomioida tutkittavien tilanteiden parantaminen.

Luottamuksellisuus ja tutkimuksen seuraukset tutkittaville on mietittävä. Lähtökohtaisesti tutkimukseni tarkoitus on avata ja saada keskusteltavaksi sijaisperhe ja sen tuen tarve ja erityisesti perheneuvolan mahdollisuudet olla tukipaikkana. Tutkimusaiheeni olen lähestynyt keskeisten henkilöiden eli sijaisvanhempien ja perheneuvola-ammattilaisten näkökulmasta. Tutkimukseeni osallistuminen on ollut vapaaehtoista ja sijaisvanhempien halukkuus osallistua tutkimukseeni on kertonut asian merkittävydestä heille. Haastatteluissa olen kuunnellut tarkasti heidän esille nostamia näkökulmia vaikka tutkimusaiheessa pysyäkseen olen käyttänyt apunani teemarunkoa. Perheneuvola-ammattilaisten motiivin osallistua tutkimukseeni näen liittyvän työn kehittämiseen ja perheneuvolan kannalta yhden tärkeän asiakasryhmän tilanteen yhteiseen pohdintaan. Olen itse tehnyt haastattelut ja litteroinut ne. Tulokinnassani olen antanut tutkittaville sanavaltaa ja analyysissäni olen pyrkinyt sekä sijaisperheiden että perheneuvolan työntekijöiden kannalta oleellisten asioiden esille nostamiseen. Luottamuksellisuuteen olen kiinnittänyt huomiota koko tutkimukseni ajan, muun muassa huolehtimalla siitä, että tutkittavien henkilöllisyyttä ei ole mahdollisuus saada selville ja heidän kertomuksissaan olevia henkilöitä on tunnistettavien tietojen osalta muutettu.

McLeod (1999, 13) kuvaa käytäntötutkimukseen liittyviä keskeisiä asioita, joilla on merkitystä tutkijan positioon. Käytäntötutkimus syntyy henkilökohtaisista kokemuksista ja tietämisen tarpeesta ja se pyrkii tuottamaan käytäntöä erilaiseksi tekevää tietoa. Siinä tarvitaan refleksiivistä itsetiedostusta ja moraalisten ja eettisten seikkojen huomioimista tutkijan ja käytännön työntekijän roolien yhdistämisessä.

4.5 Aineiston analyysi

Tutkimustani kuvaa Kari Kiviniemen (2010, 70) näkemys laadullisesta tutkimuksesta prosessina. Kun laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruun väline on inhimillinen eli tutkija itse, voi aineistoon liittyvien näkökulmien ja tulkintojen katsoa kehittyvän tutkijan tietoisuudessa vähitellen tutkimusprosessin edetessä. Tutkimustoiminta on eräänlainen oppimistapahtuma. Tutkijan pyrkimys on tavoittaa tutkittavien näkemys tutkittavana olevasta ilmiöstä tai ymmärtää ihmisten toimintaa tietyssä ympäristössä. Tutkittavaan ilmiöön liittyvä arvoitus avautuu vähitellen ja tutkimusmenetelmälliset ratkaisut täsmentyvät.

Laadullinen aineisto ei sellaisenaan kuvaa todellisuutta, vaan todellisuus välittyy meille tarkasteluperspektiivien välittämänä. Aineistoa kerätessään tutkija rajaa tutkittavaa kenttää tutkimuksellisten perspektiivien välityksellä. Tutkimuskohteenani ovat kokemukset ja käsitykset. Käsitykset ovat tutkimuskohteenä pysyvämpiä ja kielellisempiä, mutta myös osittain tiedostamattomia (Moilanen & Rähä 2010, 54).

Tutkimukseni noudattelee fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen rakennetta. Tutkimuksessa tärkeää on oman esiymmärryksen kriittinen reflektio ja sen jatkuminen koko tutkimuksen ajan. Kokonaisuus hahmottuu vasta kun koko aineisto on koottu. Tutkimuksessani on kaksi erilaista aineistoa eli sijaisvanhempien yksilöhaastatteluin koottu aineisto ja perheneuvola-ammattilaisten fokusryhmissä koottu aineisto. Molempien aineistojen kautta oli tarkoitus saada ymmärrystä kysymyksiin: ”millaisena perheenä sijaisperhe nähdään” ja ”millaista on sen asiakkuus”. Tutkimuksessani on kaksi tutkimuskohdetta eli sijaisperhe ja asiakkuus ja molempiin kaksi tarkastelukulmaa eli sijaisvanhempien ja perheneuvola-ammattilaisten. Kyseessä oli teemahaastatteluaineisto ja järjestin aineistoa ensin teemoittain. Luin aineistoa monta kertaa ja katsoin millaiset asiat haastatteluteemojen alta nousivat esille. Alleviivasin haastattelukohtia ja tein muistiinpanoja. Analyysin tehtävä on tiivistää aineistoa ja jäsentää se sellaisella tavalla, että mitään olennaista ei jää pois, vaan sen informaatioarvo kasvaa. Teemoittelussa aineisto ryhmitellään teemoittain ja nostetaan tutkimusongelmaa valaisevia sitaatteja tulkittavaksi. Aineistolähtöisessä

lähestymistavassa aineistosta etsitään teemoja, joista tutkittavat puhuvat. Teemat ovat osittain itsenäisiä ja osittain suhteessa toisiinsa. Tarkoituksena olisi löytää merkitysverkosto. (Moilanen & Rähä 2010, 55.)

Kuvasin tutkimuskysymysteni kannalta oleellisia asioita omin sanoin eli tein omaa tulkintaani ja toin esille haastateltavien kuvauksia asioista heidän omalla kielellään. Elämä sijaisperheenä sijaisvanhempien kokemana esimerkiksi kuvautui tutkimuksessani viiden keskeisen aihealueen kautta. Tutkijana ryhmittelin haastateltavien esille tuomia teemoja. Jotkut teemat toistuivat tutkittavien kuvauksissa mutta pyrin tuomaan esille myös erilaisia ja tulkintani mukaan merkittäviä yksittäisiä näkökulmia. Aihealueet olivat arki ja verkostot, ympäristön suhtautuminen, jaettu vanhemmuus ja perhesuhteet. Perheneuvola-ammattilaiset pohtivat sijaisperheiden elämää resurssien ja haasteiden kautta ja fokusryhmäkeskusteluista poimin esille nousseita teemoja, jotka ryhmittelin neljään pääaihealueeseen. Nämä olivat ammatillisuus ja sijaisvanhemmuuden motiivit, arki ja verkostot, jaettu vanhemmuus ja perhesuhteet. Sijaisvanhempien kokemukset perhe-elämästä ovat henkilökohtaisempia ja erilaisia verrattuna työntekijöiden asiakkuuskokemusten kautta muodostuneisiin näkemyksiin sijaisperheiden elämästä.

Toinen keskeinen tutkimuskysymykseni liittyi sijaisperheen asiakkuuteen perheneuvolassa ja tämänkin kysymyksen kohdalla pyrin kuvaamaan sijaisvanhempien esille nostamia keskeisiä kokemuksia ja perheneuvola-ammattilaisten näkemyksiä sijaisperheiden asiakkuudesta.

Analyysissä aineisto jaotellaan erilaisiin merkityskokonaisuuksiin. Tutkimuksen viimeisenä vaiheena on luoda kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä. Fenomenologia tarkoittaa ilmiön olemuksellisen merkitysrakenteen selvittämistä. Merkityskokonaisuuksien välisillä suhteilla on merkitystä. Fenomenologisen tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystämme jostain inhimillisen elämän ilmiöstä. Toiminnan tietoinen kehittäminen edellyttää olemassa olevien toimintatapojen merkityskehyksen ymmärtämistä. (Laine 2010, 40 – 44.)

Jos perheneuvolassa haluamme kehittää sijaisperheiden kanssa tehtävää työtä, tulee olla käsitys siitä millaisena perheenä sijaisperhe nähdään ja millaisten merkitysten varassa perheneuvolassa toimitaan ja mistä perheneuvolatyö ja asiakkuus siellä rakentuvat. Tutkimuksessani sijaisvanhemmat ja perheneuvola-ammattilaiset toivat esille kehittämisideoita ja tutkijana nostin esille joitakin muissa tutkimuksissa hyväksi koettuja työmuotoja sijaisperheiden kohtaamisissa.

4.6. Haastateltavien kuvausta

Haastateltavat valitsin tarkoituksenmukaisesti tutkimusongelmaan liittyen. Haastattelin yhtätoista sijaisäitiä, yhtä sijaisisää ja kahta sijaisvanhempipariskuntaa, äitejä oli tutkimuksessani siis kolmetoista ja isiä kolme. Vaikka haastatteluun osallistuneet olivat enimmäkseen sijaisäitejä, he olivat useimmissa tapauksissa miettineet tutkimusteemoja yhdessä puolisonsa kanssa. Sijaisvanhemmat olivat perheneuvolan asiakkuudessa olevia henkilöitä ja joillakin sijaisvanhemmillä oli kontakti ollut perheneuvolaan useamman sijoitetun lapsen kohdalla. Haastateltavilla oli kokemuksia monista eri tukimuodoista.

Sijaisvanhemmat olivat iältään 34 – 68-vuotiaita ja he olivat olleet sijaisvanhempina neljästä vuodesta 26 vuoteen. Lasten lukumäärä sijaisvanhemmillä vaihteli, useimmissa perheissä sijoittuja lapsia oli 1-3. Joukossa oli neljä sijaisperhettä, joissa oli vain yksi sijoitettu lapsi ja kaksi sijaisperhettä, joilla oli kuusi sijoitettua lasta. Näissä perheissä molemmat vanhemmat olivat perhehoitajia ja toinen perhe oli ollut vähän aikaa perhekotina. Kolmessa perheessä oli vain sijoitettuja lapsia. 11 perheessä oli sekä sijoitettuja että biologisia lapsia. Kolme oli sukulaissijaisperhettä.

Perheneuvolan työntekijät olivat iältään 41 – 62 -vuotiaita ja kaikki kokeneita työntekijöitä, psykologeja oli kolmessa fokusryhmässä kuusi ja sosiaalityöntekijöitä kuusi, siten että kussakin ryhmässä oli kaksi psykologia ja kaksi sosiaalityöntekijää. Perheneuvolakokemus vaihteli vuodesta lähes neljäänkymmeneen vuoteen. Kokemusta oli perheneuvolatyön lisäksi mm. lastensuojelusta, nuorisopsykiatriasta, aikuispsykiatriasta ja koulun psykologi- ja kuraattoritoiminnasta.

Ryhmähaastatteluihin osallistujilla oli yhtä lukuun ottamatta psykoterapeutin koulutus ja lisäksi monia muita erikoistumiskoulutuksia. Perheneuvoloissa työskenteleviltä on vaadittu kasvatus- ja perheneuvonnan erikoistumiskoulutusta tai psykoterapeutin pätevyyttä. Keskimäärin työntekijöillä oli asiakkuudessa kerrallaan neljä – viisi sijaisperhettä. Yhteinen työkokemuksen määrä vuosina laskettuna oli 210 vuotta.

5 ELÄMÄÄ SIJAISPERHEENÄ

5.1 Sijaisvanhempien kokemuksia

Sijaisvanhempien yksilöhaastatteluissa pyysin heitä kuvaamaan elämäänsä sijaisperheenä. Teema oli väljä ja niinpä he toivatkin esille monenlaisia asioita perhe-elämästä. Kuvauksissa tuli usein esille

toteamus siitä, että elämä on tavallista lapsiperheen elämää arjen rutiineineen ja sijoitettujen lasten todettiin usein rikastuttaneen perheen elämää ja avanneen aivan uudenlaista maailmaa.

Sijaisvanhemmat vertasivat elämää sijaisperheenä ydinperheen elämään eli perheeseen, missä on vanhemmat ja heidän biologisia lapsiaan. Aineistossani yksitoista perhettä oli kokenut myös tämän perhemuodon ennen sijaisperheeksi ryhtymistä. Yesilovan (2009) käsitys ydinperheen perustavuudesta ja ensisijaisuudesta sekä sen vaikutuksesta mahdollisuuksiimme jäsentää perhesuhteita tuli näkyviin tässä vertailussa. Sijaisvanhemmat näkivät vanhemmuuden osalta yhtymäkohtia uusperheeseen tai eroperheeseen. Luin näitä sijaisvanhempien rikkaita kuvauksia ja alleviivasin heidän esille nostamia asioita.

Sijaisvanhemmat kertoivat haastatteluissa eri tavoin esimerkiksi yhteydestä biologisiin vanhempiin ja eri viranomaisiin tai he kuvasivat sitä, mitä arjen pyörittäminen heiltä vaatii. Kokosin näitä kuvauksia yhteen ja yritin ymmärtää, mistä he puhuvat. Tällä tavoin muodostin pääteeman ”Arki ja verkostot”. Sijaisvanhemmat kuvasivat paljon vanhemman oikeuksiaan ja vertasivat niitä biologisten vanhempien oikeuksiin ja sosiaalityöntekijän tiiviiseen mukanaoloon sijaisperheen elämässä. Lapsen asemaa pohdittiin tässä jaetun vanhemmuuden kuviossa. Nämä kuvaukset muodostivat toisen pääteeman ”Jaettu vanhemmuus”. Kolmas kokoava teema on ”Perhesuhteet” ja sen alle laitoin kuvaukset, jotka liittyivät lapsen ja vanhemman välisiin suhteisiin, sijoitetun lapsen paikkaan perheessä ja sisarusuhteisiin. Lapsesta luopumisen liitin myös perhesuhteisiin, koska voi ajatella tällä asialla olevan jo lähtökohtaisestikin vaikutuksia siihen, millaiseksi perhesuhteet muodostuvat. Perhesuhteet on perheneuvolatyön näkökulmasta kiinnostava teema. Aineistossa oli mielenkiintoisia kuvauksia sijaisperheen suvun ja lähipiirin sekä eri instituutioiden kuten esimerkiksi koulun ja päiväkodin suhtautumisesta sijaisperheeseen. Näistä kuvauksista muodostin teeman ”Ympäristön suhtautuminen”. Pääteemojen alla tuon esille myös aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta.

Arki ja verkostot

Tutkimusaineistossani oli kiinnostavaa sijaisvanhempien kuvaus siitä, mitä tapahtuu perheelle, kun siitä tulee sijaisperhe. Usein yksityiseksi mielletyn perhe-elämän alue muuttuu julkisemmaksi. Perheen täytyy olla valmis avautumaan moneen suuntaan, jopa niin, että tulee kokemus läpinäkyvyydestä. Elämä sijaisperheenä kuvautuu haastateltavien kokemuksissa vaativana ja mielenkiintoisena, uudenlaisen maailman avautumisena. Tutkijana ajattelen, että kyseessä on hyvin erityinen perhekuvio, mihin liittyy paljon vaatavuutta perheen sisällä ja kodin ulkopuolella. Sijaisperheeltä vaaditaan joustavuutta ja sopeutumista liittyen lapsiin ja yhteistyötahoihin. Toisaalta

tutkimukseni valossa näyttää siltä, että sijaisperheiden elämää voisi kuvata myös mielenkiintoiseksi haasteeksi tai rikkaaksi matkaksi.

Seuraava sijaisäidin kuvaus kertoo siitä, miten sijoitettu lapsi tuo perheeseen mukanaan surun ja pettymyksen kokemuksia, esimerkiksi liittyen biologisen perheen tilanteisiin. Perhe on yhteisö, missä sen jäsenten surut ja ilot koskettavat kaikkia sen jäseniä. Oleellista perheen kannalta on, miten surut ja pettymykset siellä kohdataan. Sijaisvanhemmille asettuu tärkeä tehtävä näiden tunteiden kohtaamisessa.

S1: Elämä on vauhdikasta ja haaroittuvaa, mukavaa, ylläpitää elämää.

Kaltoinkohdeltuja ja traumatisoituneita lapsia, kyllähän se näkyy, perhe-elämä hajautuu.

Normaalissa perheessä on suljetumpaa, tämä on paljon avonaisempaa. Perheessä asiat koskevat kaikkia, kun eletään yhdessä. Surut ja pettymykset vaikuttavat perheen arkeen, kyllä ne tulevat kaikkien tietoon, kaikkien näkyville. Sijaisperhe on sellainen läpinäkyvä talo.

S3: Mielenkiintoista hommaa, on ollut haastavaa. On joutunut avaamaan ovensa ihan vieraille ihmisille, erilainen maailma.

Sijoitetut lapset voivat merkitä joillekin perheille mahdollisuutta elää lapsiperheen elämää. Lapsesta luopuminen koskettaa tällaisia perheitä usein voimakkaammin kuin sellaisia perheitä, missä on myös biologisia lapsia, koska unelma perhe-elämän jatkuvuudesta ei silloin toteudu.

S2: Eletään sellaista hirveän lapsipainotteista elämää, sellaista elämää, mistä me haaveiltiin. Mä luulen, että me ollaan aika lähellä sitä meidän unelmaa.

Sijaisperheen arjen pyörittäminen vaatii hyvää organisointikykyä ja tukiverkostoa. Arjen perustoiminnot ovat samanlaisia kuin muissakin perheissä, mutta monimutkaisemmaksi sen tekee asioiden sopiminen ja järjestely lapsen sukulaisverkoston ja viranomaisverkoston kanssa.

Sijaisperheen verkostot usein muuttuvat, osa ihmisistä jää pois ja uusia tulee tilalle. Perheissä joudutaan rajoittamaan joitain asioita, joita aikaisemmin on voitu tehdä ja joudutaan eri tavalla miettimään oman venymisen rajoja ja eri tavoin perheeseen liittyneitä lapsia.

Vanhempien vastuu korostuu sijaisperheessä ja kun he jakavat vanhemmuutta, niin he joutuvat arjen vastuunkantajina muiden osapuolten, kuten biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän arvioimiksi. Toisaalta sijaisvanhempana joutuu enemmän miettimään vanhemmuutta ja siinä voi aina kasvaa ja saada hyötyä kaikkien perheessä elävien lasten kannalta. Valmentautuminen ja

koulutusmahdollisuudet myös lisäävät tietoa. Vertaistuki ja muiden sijaisvanhempien kokemukset myös rikastuttavat omaa vanhemmuutta.

S3: Vastuuta on näistä sijoitetuista lapsista huomattavasti enemmän. Olet vastuussa moneen eri suuntaan lapsesta, biologiselle suvulle ja sosiaaliviranomaisille. Eväitä tämä on tuonut omienkin lasten hoitoon.

S1: Ollaan tekemisissä sosiaalitoimiston, keskussairaalan ja perheneuvolan kanssa. Biologisten vanhempien kanssa tekemiset tulee kuvioihin ja monitahoiseksi tulee homma. Kyllä se näkyy perhe-elämässä.

Sijaisperheen lisäksi on muita perhemuotoja kuten ero- ja uusperheet, missä kohdataan samanlaisia vanhemmuuden haasteita. Yhteistyön onnistuminen vanhempien kesken nousee silloin tärkeäksi asiaksi. Yhteisen päätöksenteon ja keskustelun taustalla täytyy olla toisen osapuolen hyväksyminen.

S7: Tietyllä tavalla voi olla samanlaista kuin avioeroperhe tai uusioperhe. Entiset puoliset joutuvat keskenään tekemään niitä päätöksiä ja keskustelemaan asioista sekä sovittelemaan aikatauluja.

Sijaisvanhemmillä on iso vastuu arjen toimintojen organisoinnista ja vastuu on sitä suurempi, mitä enemmän on perheenjäseniä. Sijoitetuilla lapsilla on usein viikonloppuihin liittyvät erilaiset biologisen suvun tapaamiskuviot ja ne tulee sovittaa yhteen perheen muiden menojen kanssa. Monet sijaisvanhemmat ovat myös työelämässä ja se asettaa omia haasteitaan ajankäytölle. Jos sijaisperheellä on isovanhempia tai muuta läheisverkostoa, niin se helpottaa esimerkiksi lasten kuljettamisessa harrastuksiin tai terapioihin. Arjen organisoinnin lisäksi sijaisvanhempana joutuu eri tavoin miettimään ja tiedostamaan omia toimintatapojaan ja suhtautumistaan lapsiin ja heidän välisiin suhteisiin.

S9: Seinäkalenteri on, missä on jokaisen menot ja liikkeet. Sitten ne on omassa kalenterissa päässä ja organisoitu ja kytketty vielä sukuun. Tukiverkon merkitys on ehdoton, muuten ei kyllä pärjäisi.

S10: On se elämä vähän erilaista kuin biologisena perheenä, kun ne lapset menee ja tulee ja on ne biologiset vanhemmat.

S1: Sijaisperheeksi tulon myötä arki muuttui täydemmäksi. Sijaisvanhempana kiinnittää enemmän huomiota siihen perheen dynamiikkaan, lasten kesken ja myös

siihen, miten me vanhempina toimitaan. Arjesta pitää löytää enemmän tilaa ongelmien ratkaisuille ja asioiden pohtimiselle.

Funktionaalinen, perheen toimivuutta korostava näkökulma näkee perheyhteisöllisyyden korostuvan ennen kaikkea yhteisistä rutiineista ja vuorokausirytmistä sekä perheenjäsenten järkevästä rooleista, erityisesti lapsen ja aikuisen roolien erottamisesta. Tällainen ajattelu lähtee lapsen edun turvaamisesta (Nätkin 2009, 77.) Sijaisperheissä tällainen näkökulma on perheen toimivuuden kannalta merkityksellinen. Rajojen ja rakenteiden tulee sijaisperheissä olla hyvin selviä ja vahvoja, koska sijoitetun lapsen omat rajat itsen ja ulkomaailman välillä voivat olla heiveröiset ja lapsi pyrkii levittämään omaa sisäistä kaoottisuutta myös ympäristöönsä. (Tuovila 2008, 42).

Jaettu vanhemmuus

Biologisen suvun mukanaolo sijaisperheen ja sijoitetun lapsen elämässä vaihtelee. Lapsen sukuverkosto voi olla laaja ja yhteyksiä olla moneen suuntaan. Jos perheessä on useampia sijoitettuja lapsia, niin yhteyksien ylläpito vie aikaa. Samasta perheestä lapset on voitu sijoittaa eri sijaisperheisiin ja tällöin eri sijaisperheiden välille voi syntyä verkosto. On lapsia, joilla ei ole mitään yhteyttä biologiseen sukuun ja syyt tähän voivat olla hyvin erilaisia. Ominaista sijoitettujen lasten sukulaisverkostolle on, että se on lapsen elämässä mukana vaihtelevasti, joskus yhteys toimii ja joskus se voi katketa kokonaan. Lapsille kahden perheen mukanaolo heidän elämässään ei ole aina helppoa ja he saattavat reagoida tilanteisiin oireilemalla eri tavoin.

Sijaisperhettä verrataan usein eroperheeseen ja niissä on samankaltaisia asioita, kuten vanhempien roolien ja suhteiden uudelleenmäärittely. Erona näiden kahden perheen välillä on kuitenkin se, että toisilla vanhemmilla eli sijaisvanhemmilla ei ole olemassa suhdetta lapseen ja se täytyy luoda.

Lapsen sijoituksen tapahtuessa biologinen ja sijaisperhe muuttuu ja perheiden vanhemmilta edellytetään yhteistyötä. Lapsi on näitä kahta taloutta yhdistävä side kuten eroperheessäkin: hän vaikuttaa ja häneen vaikutetaan molemmista kodeista. Lapsi toimii tahallisen ja tahattoman kommunikaatiolinkkinä sijaisperheen ja biologisen perheen välillä (Jacobson 1987, 260.)

Erotilanteessa lasten sopeutumiselle ensiarvoisen tärkeää on isän ja äidin kyky yhteistyöhön vanhempina sekä lapsen suhteen laatu vanhempiin ja uusvanhempiin. (Hetherington & Stanley-Hagan 2002). Sijoitetun lapsen kohdalla tärkeää on sijais- ja biologisen perheen vanhempien yhteistyö vanhempina sekä sijoitetun lapsen suhteen laatu sijaisvanhempiin ja biologisiin vanhempiin

S7: Erilaista on jaettu vanhemmuus, päätöksenteko ja kaikki tällainen. Tavallisessa perheessä vanhemmat tekevät päätökset ja se on siinä. Meidän on huomioitava se biologinen äiti ja sosiaalityöntekijä, kysyttävä hänen mielipidettään. Tapaamisten ja aikataulujen sovittelua on. Niitä menoja suunnitellaan, että minä viikonloppuna voidaan lähteä lapsen kanssa, minä viikonloppuna lapsi on pois. Sellaista järjestelyä ja yhteensovittamista.

Tutkimuksessani nousi esille vanhempien oikeuksien pohdinta ja lapsen edun toteutuminen. Sijaisvanhempien kannalta tilanne näyttäytyy usein niin, että on paljon erilaisia velvollisuuksia ja vaatimuksia, mutta vähemmän oikeuksia. Lähtökohtaisesti lapset ovat huostassa ja sijoitettuja, koska vanhemmat eivät ole heistä pystyneet huolehtimaan. Kun lapsi sijoitetaan, vanhemmat tiedostavat oikeutensa ja ovat usein vaativia. Sijaisvanhemmat voivat joutua kokemaan, että he eivät tule kuuluiksi tai heidän mielipiteillään ei ole merkitystä ja tätä perustellaan lainsäädännöllä. Sosiaalityöntekijät näkevät usein selkeämmin tämän biologisten vanhempien oikeuksien puolen kuin lapsen edun. Tämä johtunee myös siitä, että lapsen etu on vaikea tulkita ja määritellä. Sijaisvanhempien kertomille lapsen reaktioille voidaan antaa mitä erilaisempia tulkintoja.

Lapsen etu on epämääräinen käsite, se elää ja muuttuu ajan myötä (Neale 2002). Lapsen kuuleminen, lapsen tahto ja lapsen etu ovat eri käsitteitä. Vaikka lapsen mielipide on riitatilanteissa selvitetävä ja hänen tarpeitaan ja toiveitaan kunnioitetaan, on lapselle korostettava sitä, että asian ratkaisevat aikuiset.

S12: Tietynlainen ristiriita on siinä, että biologiset vanhemmat eivät ole kykeneviä huoltajiksi, mutta silti säilyy ne vanhemman oikeudet. Aikuisten oikeudet ovat valtavat tässä lastensuojelulainsäädännössä. Lapsen edun mukaista olisi, että sijaisvanhemmilla olisi enemmän oikeuksia, varsinkin jos ei ole sujuvaa yhteistyötä sosiaalityöntekijän kanssa.

Biologisen suvun läsnäololla ja sen tiiviydellä lapsen elämässä voidaan nähdä monia merkityksiä. Tässä kohden mielestäni tärkeää olisi miettiä sijoituksen tavoite ja onko kyseessä lyhyt vai pitkä sijoitus. Sijoitetulla lapsella pitäisi olla vanhemman lupa olla ja elää sijaisperheessä. Biologisten vanhempien tuskaa pitäisi voida hoitaa muutoin kuin siten, että lapsi alkaa hoitaa vanhempaansa. Sijoitetun lapsen kiinnittyminen ja kiintymyssuhteen syntyminen sijaisvanhempiin on hmerkityksellinen asia ainakin silloin, kun lapsi on pitkäaikaisessa sijoituksessa.

S6: Meillä on koko ajan biologinen suku siinä mukana. Tuttavilta olen kuullut, että helpompaa on kun ei ole mukana. Muksut pystyy kiinnittymään, ei ole koko ajan

sellaista repimistä, mitä meillä on ollut. Ei ne lapset ole meille saaneet kotiutua. Vanhemmilla oli sellaista mustasukkaisuutta. Äiti itki kun lapset tulivat luokseni. Lapset olivat kuin patsaita ja lapsista tuli äidin lohduttajia.

Sijaisvanhempien etiikkaan kuuluu ymmärtää, että biologisten vanhempien tapaamisesta on lapselle hyötyä. Työssäni olen joutunut kohtaamaan tilanteita, missä tapaamiset eivät ole olleet lapsen edun mukaisia, vaan sosiaalityöntekijä on toteuttanut biologisen vanhemman oikeutta miettimättä lapsen etua. Tapaamisten suhteen tulisi huomioida myös riskejä, mitä tapaamiseen saattaa lapsen iän ja voimien huomioon ottaen liittyä. Tärkeää olisi, että lapsi ei altistuisi samoille asioille, joiden vuoksi huostaanotto esimerkiksi on toteutettu. Jos tapaamisiin liittyy huolta, niin olisi tärkeää, että sijaisvanhempia ja lasta kuultaisiin.

S12: Biologisten vanhempien tapaaminen on monimutkainen juttu; lapsi voi huonosti, mutta silti pitää tukea häntä sinne tapaamisiin, jotta lapsi saisi tietynlaisen eheyden. Lasta yritetään etukäteen valmentaa ja tapaamisen jälkeen puhutaan.

Höjerin (2001, 186) mukaan sijaisvanhemmuuteen sisältyy erityisiä haasteita. Hänen tutkimuksessaan sijaisvanhemmat katsoivat sijaisvanhemmuuden edellyttävän enemmän lapsen tukemista ja rajojen asettamista kuin esimerkiksi biologinen vanhemmuus. Heidän on sijoitetun lapsen lisäksi huolehdittava myös tämän suhteesta biologisiin vanhempiin. Biologisen siteen puuttumisella nähtiin olevan jonkin verran vaikutusta sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen suhteeseen. Erityiseksi Höjerin (2001, 194) haastatteleminen sijaisvanhempien mielestä sijaisvanhemmuuden tekee myös se, ettei sijaisvanhempä voi päättää sijoitetun lapsen asioista samoin kuin oman lapsen. Lasta koskeva tulevaisuus on täynnä epävarmuutta, sillä sijoitettu lapsi saattaa palata biologisten vanhempiensa luo. Myös menneisyydessä on asioita, joita sijaisvanhempä ei välttämättä tiedä.

Kaksi sijaisäitiä kuvaa luvan kysymistä sosiaalityöntekijältä lähettäessä ulkomaille ja hankittaessa passia. Lupa tulee hankkia joskus kolmelta eri sosiaalityöntekijältä, jos on useampi sijoitettu lapsi eri kunnista. Laivaristeilylle lähtökin tulee suunnitella ajoissa etukäteen. Yksi sijaisäiti ehdottaakin, että pitkäaikaisissa sijoituksissa voisi sijaisvanhemmilla olla enemmän oikeuksia tai voisi miettiä huoltajuutta sijaisvanhemmille. Sidos sosiaalityöntekijään tuntuu joskus hankalalta, kuten yksi sijaisäideistä asian kuvasi: ” Sulla on aina se sosiaalityöntekijä siinä käsikynkässä”.

Iso kysymys liittyen sosiaalityöntekijään on se, mitkä kaikki sijoitettuun lapseen liittyvät asiat tulisi keskittää hänelle ja mitä riskejä liittyisi siihen, jos sijaisvanhemmat vastaisivat enemmän käytännön asioista ja heille olisi vaikkapa nimenkirjoitusoikeus. Sijaisvanhemmille on uskottu iso vastuu

sijoitetun lapsen hoidosta ja huolenpidosta. Voisi ajatella, että muodollisia käytännön asioita tärkeämpää sosiaalityöntekijän olisi tukea sijaisvanhempia jaetun vanhemmuuden vaativassa tehtävässä. Sosiaalityöntekijöiden tavoitettavuus ja sijoitetun lapsen asioiden tuntemus ovat merkityksellisiä asioita.

S2: Kun tuli paperit risteilyä varten niin siinä tuli huomautus, että koska te ette nähtävästi ole ydinperhe, kun teillä on näitä nimiä, niin te tarvitsette sosiaaliviranomaisten luvan, jotta voitte viedä lapsia maasta.

S2: Ollaan yhteydessä sosiaalitoimeen ja on sellainen ilmoittamisvelvollisuus asioista. Sen huomaa siinä vaikka koulutodistuksen allekirjoittamisesta lähtien. Toki sosiaalityöntekijä sanoo, että sulla on se oikeus nimi siihen laittaa, mutta silti havahdut aina siihen, että siinä lukee se huoltaja. Sitähän sä et näille lapsille ole.

Sosiaalityöntekijä voi toiminnallaan säädellä biologisen perheen mukanaoloa lapsen asioissa ja tämä voi suojata sijaisvanhempia silloin kun sosiaalityöntekijä ottaa vastuuta päätöksenteosta.

S11: Viranomaispalavereissa huomaa, että on eroa kun on sijaislapsen kanssa.

Lapsen papereiden lähettämisestä on sovittu, että meidän omalle sosiaalityöntekijälle, hän päättää lähettääkö biologiselle äidille.

Suhdettaan sosiaalityöntekijään yksi haastateltava kuvaa, että sosiaalityöntekijä on kuin sellainen ilmapallo narun päässä, joka voisi olla lähempänä ja helpommin lähestyttävissä. Yhteyttä sosiaalityöntekijään hän kertoo ottavansa lähinnä taloudellisissa asioissa, koska muiden asioiden esille ottaminen tuntuu niin hankalalta. Asiakassuunnitelmakokouksissa voi ottaa esille myös isompia asioita.

Yksi vanhemmuuden eri puolien erottelu, jota on käytetty muuan muassa uusperheitä ja sijaisperheitä koskevissa tutkimuksissa, on jako biologiseen, psykologiseen ja sosiaaliseen vanhemmuuteen (Valkonen 1995; ks. myös Huttunen 2001, 57 - 68). Tässä erittelyssä biologialla viitataan siihen, kuka lapsen on synnyttänyt ja siittänyt. Psykologisella vanhemmuudella viitataan lapsen omaan, kiintymykseen perustuvan kokemukseen siitä, keitä hän pitää vanhempinaan. Sosiaalinen vanhemmuus tulee käsitteenä lähelle edellisen jaottelun käytännöllistä vanhemmuutta eli arjen huolenpitoa ja vastuunkantoa.

Nykyinen lainsäädäntö ja eron jälkeisen vanhemmuuden ideaali näyttää vahvasti korostavan biologisten vanhempien oikeuksia ja myös taloudellisia velvollisuuksia. Sosiaalisella vanhemmalla, ilman siihen yhdistyvää biologista vanhemmuutta, ei ole samanlaisia oikeuksia mutta ei myöskään

juridisia velvoitteita. Käytännössä sosiaalisella vanhemmalla voi kuitenkin olla isokin merkitys sekä arkisessa huolenpidossa että taloudellisen vastuun kantajana. (Kuronen 2003, 117 – 118.)

Käytän tässä tutkimuksessani käsitettä jaettu vanhemmuus. Sijaisvanhemmuus on jaettua vanhemmuutta ja sen jakamisessa ovat sijaisvanhempien ohella eri tavoin mukana lapsen biologinen suku ja sosiaalityöntekijä. Lapsen huoltajuus säilyy yleensä biologisilla vanhemmilla.

Sosiaalityöntekijöillä on oikeudellinen vastuu ja päätöksenteko-oikeus. Sijaisvanhemmat ovat arjen vanhempia ja huolehtivat lapsen päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta. (Koisti-Auer 2004, 47.)

Tässä tutkimuksessa nousi esille sijaisvanhempien vastuu biologisille vanhemmille ja sosiaalityöntekijöille.

Perhesuhteet

Sijaisäiti miettii uudenlaisen perheen muotoutumista ja perheen biologisten ja sijoitettujen lasten suhteiden kehittymistä. Sijoitetut lapset ovat joutuneet sopeutumaan erilaiseen perhekulttuuriin ja opettelemaan heille aikaisemmin vieraita perhe-elämän käytäntöjä. Perheissä on ollut niin erilaiset tavat ja niiden yhteensovittaminen rasittaa lapsia ja perhettä. Monet arjen käytännöt ovat lapsille vieraita.

Vanhemmuudessa on eri puolia tai osa-alueita, kuten tunnesuhde, huolenpityö, kasvattaminen ja taloudellinen vastuu, jotka voivat liittyä tai olla liittymättä toisiinsa ja joihin kohdistuu eri tavalla juridista sääteilyä. Vanhempien ja lasten eläessä yhdessä, vanhemmuuden eri puolien oletetaan liittyvän saumattomasti toisiinsa ja jakautuvan sopuisasti vanhempien kesken, vaikka näin ei välttämättä olisikaan. Sijaisvanhemmuudessa, kuten erovanhemmuudessa, vanhemmuuden eri puolet tulevat selkeämmin näkyviin erillisinä, ja usein ristiriitaisinakin kysymyksinä. Niistä muodostuu eräänlainen palapeli, joka vanhempien odotetaan yhdessä kokoavan, mutta jonka osasia saattaa olla vaikea sovittaa saumattomasti yhteen. (Kuronen 2003, 113 – 114.)

Sijaisvanhemmuudessa tämän palapelin osien yhteensovittamisessa sosiaalitoimella on myös iso merkitys. Päätäntäoikeus lapsen hoidosta ja kasvatuksesta ja muusta huolenpidosta kuuluu sosiaalitoimelle.

Sijaisperheen kannalta tärkeää on, millaisiksi perhesuhteet; vanhemmuus- ja sisarusuhteet perheessä muodostuvat. Sijoitetun lapsen tullessa perheeseen, sijaisvanhemmat saavat tietoa lapsesta ja hänen perheestään, mutta arki tuo mukanaan sen, millaista elämä on sijoitetun lapsen kanssa. Siihen vaikuttaa paljon lapsen kokemukset. Lapsi on voinut kokea hyvin traumaattisia asioita, kuten itseensä tai toisiin kohdistuvaa väkivaltaa, alkoholismia, riitoja ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Sijaisvanhemmat kohtaavat lapsen reagointia erilaisiin asioihin arjessa ja eivät voi ymmärtää mihin

lapsen kokemuksiin käyttäytyminen liittyy. Biologisen lapsen kohdalla, vanhemmilla ja lapsella on yhteinen historia ja lasta ja hänen käyttäytymistään on helpompi ymmärtää. Sijaisvanhemmat joutuvat miettimään eri tavoin sitä, miten lapsi tulisi kohdata ja mitä hän käyttäytymisellään kertoo. Tässä pohdinnassa sijaisvanhemmille tulisi olla käytettävissä asiantuntija-apua riittävästi.

S2: Kyllä se aika erilaista vanhemmuutta on, kun saat 5-vuotiaan vakavasti traumatisoituneen lapsen. Tilanteet on sellaisia, että et ole voinut ajatellakaan, mitä kaikkea se on siellä kotona voinut olla. Välillä pitää pitkään miettiä, miten mä tästä asiasta selviän. Ne on aika vaikeita asioita, mitä tässä sijaisvanhemmuudessa joutuu kohtaamaan.

Sijoitetuilla lapsilla on kokemuksia vanhemmista ja heidän kohtelustaan ja ne näkyvät usein myös suhteessa sijaisvanhempiin. Kuvaava on sijaisäidin kertomus pahoinpidellyn lapsen varuillaan olemisesta ja sijaisvanhempien tarkkailusta. Lapsen on vaikea luottaa siihen, että elämässä ei tapahdu pahaa. Sijoitetut lapset ovat usein huolehtineet monista asioista, jopa vanhemmistaan ja heidän on vaikea luopua näistä toimintavoista ja asettua lapseksi perheeseen. Luonnollisin tapa kohdata lapsi on miettiä hänen ikäänsä ja ikäkaudelle sopivia asioita. Sijoitetun lapsen kohdalla joudutaan eri tavoin huomioimaan se, että hän on jäänyt usein vaille huolenpidon ja hoivaamisen kokemuksia.

Lapsilla, joilla on vaikeita oireita kokemiensa traumojen ja menetyksien vuoksi, on heikentynyt kyky sietää pettymyksiä ja säädellä tunteitaan. He voivat käyttäytyä sijaiskodissaan hyvin aggressiivisesti ja saada aikaan paljon vahinkoa täysin riippumatta siitä, miten laadukasta hoitoa he saavat. Traumatisoituneet lapset tarvitsevat pienemmän lapsen tavoin kuria ja valvontaa. Auttamisen lähtökohta on vanhemman ja lapsen välinen suhde (Hughes 2006.) Lasten kokemukset voivat tulla esiin outona ja impulsiivisena käytöksenä, joka tuntuu uusista vanhemmista täysin käsittämättömältä. Heitä voi loukata syvästi, että heidän huolenpitonsa ei riitä eheyttämään ja parantamaan lasta. Sijaisvanhemmat voivat tuntea syyllisyyttä siitä, että he eivät pysty rakastumaan lapseensa hetkessä (Kalland & Sinkkonen 2007, 439).

S2: Vaikeasti traumatisoitunut lapsi, miksei se kahden vuoden jälkeenkään suostu uskomaan, että me ei lyödä sitä. Lapsi ei ymmärrä, että me halutaan sille pelkkää hyvää.

S12: Ikäkausivastaavuutta pitää sijoitetulta lapselta odottaa, mutta sitten on taas jotain mikä ei vastaa ikäkautta. Lapsella on vääränlaista vastuunkantoa liiaksi ja sitä pitäisi vähentää.

Haastatelluissa perheissä oli biologisia ja sijoitettuja lapsia ja tämä tekee sisarussuhteista ja vanhemmuudesta haasteellista. Yksi sijaisäiti pohti, oliko onnistunut suhtautumaan biologisiin ja sijoitettuihin lapsiin tasapuolisesti. Pohdinta oli lähtenyt liikkeelle biologisen tyttären kanssa keskustelusta.

S10: Tytär sanoi, että et ole koskaan kuunnellut mua ja kun katsottiin vanhoja videoita, niin huomasi, että tyttö yritti saada huomioni, mutta en kuunnellut häntä. Jätin tytön väliin ja rupesin puhumaan sijoitetuille lapsille. Olin tehnyt itselleni niin selväksi, että kohtelen samalla lailla. Mutta näin päin se on kumminkin parempi, omilla on kuitenkin vahvemmat lähtökohdat. Mun oli paljon helpompi tytölle mäkittää asioista kuin sijoitetuille lapsille. Sitä vähän pelkää, että millaisen palautteen saat biologisilta vanhemmilta.

Tässä sijaisäidin kuvauksessa näkyy se, että sijoitetun lapsen huolenpito voi nousta etusijalle verrattuna perheen biologisiin lapsiin ja omalle biologiselle lapselle voi tulla enemmän vaativuutta.

Sijoitetun lapsen oleminen perheessä voi saada sekä positiivisia että negatiivisia virityksiä. Lapsi voi olla käyttäytymiseltään paljon vanhempien ja muiden lasten huomiota vaativa erityislapsi ja silloin biologiset lapset voivat reagoida ja vaatia oikeuksiaan. Toisaalta perhe voi kokea ylpeyttä tai erityisyyttä siitä, että perheessä on sijoitettu lapsi.

S11: Lapset olivat ylpeitä siitä, että meillä oli sijoitettu lastenkodista tullut lapsi. Näkyy sisaruksissa, että on sijoitettu lapsi, kun on niitä hankaluuksia ollut. Päivittäinkin vaikuttaa, vaikka se on sitä meidän arkielämää.

Höjer (2007, 78) on todennut, että perheen omat lapset saattavat pysytellä taustalla, eivätkä halua vaivata vanhempiaan omilla ongelmillaan, jotta eivät aiheuta ainakaan lisää stressiä. Merja Kerola (2010) on pro gradu työssään tutkinut sijaissisaruuksia perheen biologisten lasten näkökulmasta ja todennut, että sijaissisarussuhde on sosiaalisiin ja psykologisiin siteisiin perustuva sijaisperheen biologisen lapsen ja perheeseen sijoitetun lapsen välinen perhesuhde. Sijaissisaruuksien liittyvät perhesuhteiden määrittelyn vaikeus ja perhesuhteiden neuvoteltavuus. Ketä perheeseen todella kuuluu ja mikä on sijoitetun lapsen asema perheessä? Sijaissisaruuksien määrittäminen kunkin sijaissisaruksen henkilökohtaisena kokemuksena. Younes & Harp (2007,25) ovat todenneet sijaissisarusten olevan merkittävässä asemassa sijoituksen onnistumisen tai epäonnistumisen kannalta.

Tutkijalle sijaisperheen perhesuhteet näyttävät haasteellisena. Sijoitetun lapsen tullessa perheeseen sijaisvanhemmat joutuvat paljon miettimään, miten luoda suhde lapseen, jolla on

taustallaan erilaisia traumaattisia kokemuksia tai lapsella ei ole ollut ketään turvallista aikuista elämässään. Lasten on usein vaikea luottaa aikuisiin ja he oireilevat eri tavoin käytöksellään. Mitä vanhempana lapsi sijoitetaan, sitä enemmän hänellä on kokemuksia perhe-elämästä ja ne voivat poiketa paljonkin sijaisperheen tavasta elää. Yhteiselämään sopeutuminen ei ole helppoa ja sijoitetuilta lapsilta odotetaan usein liian nopeasti sitä, että he tunsivat sijaisperheen omaksi perheekseen. Sijaisperheen biologisten lasten asema muuttuu kun perheeseen tulee sijoitettu lapsi tai lapsia ja vanhemmuudelta vaaditaan paljon, jotta lasten erilaiset tarpeet tulisi huomioiduksi ja lapset saisivat osakseen tasapuolista kohtelua.

Samalla kun sijaisperheessä tehdään työtä lapsen paikan löytämiseksi ja perhesuhteiden muodostumiseksi, perheen tulee olla valmis luopumaan lapsesta ja tämä asia ei ole useinkaan millään tavalla riippuvainen lapsen tilanteesta sijaisperheessä, vaan biologisten vanhempien tilanteesta. Elämään sijaisperheessä kuuluu epävarmuus ja sen asian kanssa eläminen, että voi joutua luopumaan lapsesta. Tällä asialla on monenlaisia merkityksiä lapsen ja vanhemman kannalta. Mitä vastata sijaisvanhempana kysymykseen, onko sinulla lapsia?

Lapset edustavat vanhemmilleen jatkuvuutta ja tämä kysymys on erityisen merkittävä sijaisvanhemmille, joilla ei ole biologisia lapsia. Sijaisvanhemmat voivat ratkaista kysymystä esimerkiksi adoption kautta, jos se sijoitetun lapsen kohdalla on mahdollista tai suoraan adoptoivat toisen lapsen perheeseen. Kokemuksena lapsen siirtyminen, varsinkin pitkästä sijoituksesta takaisin biologiseen perheeseen on menetys sijaisvanhemmille. He menettävät yhteisen elämän lapsen kanssa. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että lapselle ei voida puhua tulevaisuudesta siinä mielessä, missä ja kenen kanssa hän tulevaisuudessa asuu ja elää. Tämän kysymyksen kohdalla merkittäviä ovat linjaukset siitä, kuinka pitkään kestäneestä sijoituksesta vielä mietitään lapsen paluuta biologisille vanhemmille.

S7: Sairauden takia tai muutoinkin voi kuka tahansa lapsensa menettää, mutta kuitenkin, tässä se on konkreettisemmin koko ajan läsnä. Siinä mielessä on erilaista, että ei ajatella sillä lailla, että on seuraava lenkki tässä sukupolvien ketjussa. Jos lapsi olisi biologinen tai adoptoitu, niin varmaan eri tavalla ajattelisi.

S8: Onkos sulla lapsia? Mitä siihen vastata? En halua vieraille ihmisille selittää, mikä meidän perhetilanne on. Voisinko sanoa, että on meillä yksi lapsi? Sanoin, että on meillä yksi poika.

S7: Pyöreästi sanon, jos pitää esitellä itseä ja perhettä. Sanon, että asuu meillä vaimo ja 4-vuotias poika. Biologisen tai adoptoidun lapsen kohdalla ei tällaista tarvitsisi miettiä.

Sijoitetun lapsen ja molempien, niin sijais- kuin biologisenkin perheen kannalta olisi tilanteissa, missä lapsi on pienenä sijoitettu ja sijaisperheeseen kiintynyt löydettävä ratkaisu, mikä toisi pysyvyyttä ja mahdollisuuden suunnitella tulevaisuutta.

Sijoitetun lapsen kannalta tärkeää on ihmissuhteiden laatu, joiden Bren Neale (2002) sanoo muodostavan todelliset siteet ihmisten välille. Ihmissuhteiden laatuun vaikuttaa rakkaus, huolenpito, kunnioitus, kommunikaatio ja sitoutuminen. Oleellista on kuinka näitä suhteita rakennetaan päivittäisessä elämässä ja kuinka erilaiset tavat toimivat ja kuinka niiden toteuttamista tuetaan. Perheenjäsenten suhteet eivät ole valmiiksi annettuja, vaan muodostuvat sellaisiksi kuin perheenjäseneet ne tekevät. (Linnavuori 2007.)

Ympäristön suhtautuminen

Ympäristön suhtautuminen sijaisperheisiin vaihtelee ennakkoluuloisesta kyseenalaistamisesta kannustavaan rohkaisuun. Monia asioita selitetään sillä, että lapset ovat sijoitettuja. Sijaisperheen suku on yleensä suhtautunut hyväksyvästi sijaisvanhemmuuteen. Sijaisperhe voi kokea olevansa ympäristön tarkkailun alla, varsinkin pienellä paikkakunnalla, missä ihmiset tuntevat toisensa. Asia kiinnostaa kovasti ihmisiä. Tutkijana minulle valottui, että ihmiset kommentoivat ja katsovat ikään kuin oikeudekseen sanoa mielipiteensä sijaisperheeksi ryhtymisestä. Tähän liittäisin sijaisperheen kokemuksen julkisuudesta. Viranomaistahojen hämmennys ja ehkä tiedonkin puute tuli näkyviin sijaisperheiden kohtaamisissa. Osa lähiympäristön ja viranomaisten kommentaista oli sijaisvanhempia loukkaavia ja sijaisvanhemmuutta kyseenalaistavia. Sijaisvanhempia huolestuttaa myös se saavatko sijoitetut lapset oikeudenmukaista ja tasapuolista kohtelua.

S1: Tulee tällaisia kysymyksiä, että eikö omissa ole ihan tarpeeksi. Kysytään, kuinka joku voi, viitsii ja pystyy. Hirveän positiivistakin palautetta ollaan saatu, kuten esim. että teette tosi hyvää työtä. On ne ihmiset, jotka hyväksyy ja sitten on ne, jotka ylikorostaa tai sitten kyseenalaistetaan. Suvussa lapset ovat sopeutuneet ja pitävät ihan sukulaisina.

Sijaisperheeksi ryhdyttyä on tärkeää tiedostaa, että osa verkostoon kuuluvista ihmisistä voi jäädä pois ja tilalle tulla sijoitetun lapsen kautta uutta verkostoa. Lapsia sijoitettaessa olisi syytä miettiä kuinka lähelle tai kauas lapset maantieteellisesti sijoitetaan. Sijaisperheen ja lapsen kannalta ei välttämättä ole hyvä, jos kaikki tunnistavat heidät.

S6: Meillä on tiivis suku ja mielipiteitä on ollut laidasta laitaan. Jonkin verran karisi omia kavereita ja sukulaisia kun ryhdyttiin sijaisvanhemmiksi. Pienellä paikkakunnalla olisi hyvä, että sijoitettavat lapset olisivat vähän kauempaa, ettei pystyttäisi yhdistelemään asioita.

Koulun ja päiväkodin herkemmästä suhtautumisesta sijoitettuihin lapsiin oli kokemuksia kahdella sijaisäidillä. Silloin kun sijoitetulla lapsella on ongelmia, niin sijaisvanhemmuutta aletaan tarkastella eri tavoin ja korostaa vanhempien vastuuta. Koulussa ja päiväkodissa ei ehkä riittävästi ymmärretä sijoitetun lapsen elämän kokonaisuutta liittyen lapsen traumaattisiin kokemuksiin ja jatkuen joskus vaikeinakin jaetun vanhemmuuden kysymyksinä. Sijaisäiti kuvaa koulun suhtautumista sijoitettuihin lapsiin:

S4: Koulussa joutuu selittelemään niitä asioita. Opettajilla on aika paljon ennakkokäsityksiä. Paljon helpommin otetaan kotiin yhteyttä. Olen istunut siellä joka kuukausi jossain keskustelussa. Mä luulen, että biologisen lapsen kohdalla ei olisi näin. Nyt on kauhean helppo sanoa, että on sijoitettu. Pidän sitä epärealistisena sitä lasta kohtaan, ei ole samanlaista kohtelua.

S13: Koulussa on ollut kylmäkiskoista suhtautumista. Kun lapset ovat näin kauan olleet, niin sitä on odotettu, että ollaan supervanhempia. Ei me mitään hokkuspokkustempun tekijöitä olla, normaalia elämää eletään.

Sijaisvanhempana voi joutua kokemaan, että vanhemmuus on enemmän tarkkailun alla ja tulee tarve selittää lapsen käyttäytymistä. Tämä kertoo sijaisvanhemman isommasta vastuusta tai ulkopuolisten tahojen odotuksesta, että vanhemman tulisi pystyä selvittämään, mitä lapsen käyttäytymisen taustalla on.

S5: Minua havainnoidaan tarkemmin. Jos on vähän hankalampi lapsi ja et ole sen oikea äiti niin on enemmän tarkkailun alla. Päivähoidossa ja muuallakin välillä tulee sellainen olo, että joutuu itsekkin miettimään, että miten minä selitän tämän asian sillä lailla, että minua ei käsitetä väärin. Kun tyttö tukistaa vaikkapa toista lasta, niin siitä tehdään suurempi numero, se on jotenkin vakavampaa.

Sijaisperhe halutaan ehkä nähdä enemmän ideaaliperheenä. John Gillis (1996) toteaa, että meillä kaikilla on kaksi perhettä: se, perhe jonka kanssa eletään arkea sekä kuviteltu ideaali, joka herää henkiin kertomuksissa, perhejuhlissa ja rituaaleissa. Ensimmäinen on pirstaleinen ja epätäydellinen, kun taas jälkimmäinen tarjoaa ehdotonta jatkuvuutta, suojaa ja lohtua. Eletyn perheen vajavaisuus

tai sen hajoaminen ei murra luottamusta perheen mahdollisuuksiin tarjota jatkuvuutta ja pyyteetöntä lohtua. Gillisin mukaan ideaaliperhe nojautuu kulttuurin syvimpiin moraalisiin arvoihin sekä niihin eksistentiaalisiin kuulumisen ja jatkuvuuden tarpeisiin, joihin muut yhteisöt eivät kykene vastaamaan.

Pesäpuu ry on kerännyt palautetta PRIDE- valmennukseen osallistuneilta sijaisvanhemmilta ja sijaisvanhemmat ovat kertoneet, että koulussa ja päivähoitossa on jonkin verran asenneongelmia. Sijaisvanhemmat olivat kokeneet, että sijoitettuun lapseen suhtaudutaan eri tavalla kuin muihin lapsiin. Sijoitetusta lapsesta tuli ryhmässä helposti syntipukki. (Bäck-Kiianmaa ym. 2008, 135 - 141.)

5.2 Perheneuvolatyöntekijöiden näkemyksiä

Sijaisperheen elämää mietittiin fokusryhmissä sijaisperheiden resurssien ja haasteiden kautta, sekä verraten sijaisperheitä muihin perheisiin. Fokusryhmässä merkityksiä tuotetaan kollektiivisesti ja ryhmän jäsenet vaikuttavat toisiinsa. Haastatteluteemat olivat väljiä ja siksi perheneuvola-ammattilaiset nostivat esille monenlaisia näkemyksiä sijaisperheen elämään liittyen. Aineistoa lukiessa tuli näkyväksi työntekijöiden vaikutus toisiinsa. Alleviivasin litteroimastani aineistosta työntekijöiden esille nostamia asioita ja ryhmittelin niitä. Joidenkin aineistoesimerkkien kautta toin näkyväksi keskustelun kulkua fokusryhmissä. Perheneuvola-ammattilaiset miettivät resurssina monia tavallisen arjen sujumiseen perheessä liittyviä asioita ja samojen aikuisten pysyvyyttä lapsen elämässä. Nämä ammattilaisten näkemykset ryhmittelin teeman ”Arki ja verkostot” alle. Kaiken kaikkiaan sijaisvanhemmuus nähtiin haasteellisena monien ihmissuhteiden ja verkostojen vuoksi. Yhteistyön sujuminen sosiaalityöntekijän kanssa vaikuttaa arkeen ja sijaisvanhempien aktiivisuudella on merkitystä resurssien saamisessa lapselle ja perheelle.

Yhteistyö biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa herätti paljon keskustelua ryhmissä. Nämä ajatukset kokosin teeman ”Jaettu vanhemmuus” alle. Keskustelussa biologinen suku näyttäytyi enemmän haasteena ja sosiaalityöntekijän rooli nähtiin merkittävänä jaetun vanhemmuuden säätelyssä ja suojaamassa sijoitettua lasta ja sijaisperhettä.

Sijoitetun lapsen paikka sijaisperheessä ja lapsen tarpeisiin vastaaminen herätti paljon keskustelua fokusryhmissä. Ammattilaiset pohtivat sijoitettujen lasten ongelmiin suhtautumista ja sitä mihin ongelmien nähdään liittyvän. Sijoitettujen lasten asemaa mietittiin myös perheen muutos- ja kriisitilanteissa. Kiintymyssuhde ja sen mahdollisuus tilanteessa missä voi joutua luopumaan lapsesta mietitytti perheneuvola-ammattilaisia. Näitä näkemyksiä kokosin ”Perhesuhteet” teeman

alle. Sijaisvanhempien valmennukseen ja koulutukseen liittyvät asiat kokosin ”Ammatillisuus ja motiivit” teeman alle. Katson näiden asioiden edustavan sijaisvanhemmuuden ammatillista puolta. Sijaisvanhemmuuden motiivien katson lähtökohtaisesti liittyvän sijaisvanhemmaksi ryhtymiseen. Työntekijät näkivät motiivien tiedostamisella olevan merkitystä sijoituksen onnistumiselle. Muissakin tutkimuksissa (Rhodes ym. 2006) on todettu motiiveilla olevan merkitystä sijoituksen onnistumiselle. Käyn keskustelua myös aiheisiin liittyvän tutkimuskirjallisuuden kanssa.

Arki ja verkostot

Haastatellut psykologit ja sosiaalityöntekijät toivat esille turvalliseen arkeen ja hyvään suhteeseen ja vuorovaikutukseen liittyviä asioita. Sijoitusta edeltää kaoottinen tai turvaton arki. Siksi sijoituksen jälkeinen päivärytmin selkeys ja rutiinien luoma rytmi voivat olla lapselle aluksi vieraita asioita. Ennakoitava järjestys sekä tapahtumien ja sääntöjen selkeys luovat lasten arkeen struktuuria, joka kiinnittää heidät uuteen ympäristöön ja sen ihmisiin. (Hurtig 2006, 189.)

Fokusryhmissä työntekijät kuvasivat sijaisperheen arkea monessa suhteessa haasteelliseksi. Arjessa on toisaalta samanlaisia asioita kuin muidenkin perheiden arjessa hankaluuksineen ja iloineen. Kun perheessä on sijoitettu lapsi, niin arjen ongelmia tulisi tarkastella monesta näkökulmasta, arki sinällään ja sijaisvanhemman ja lapsen vuorovaikutus voivat tuoda mukanaan ongelmia. Lapsen ei ole perheessä hyvä saada sijoitetun lapsen leimaa.

Sijoitetun lapsen asema sijaisperheessä nousi esille ja fokusryhmissä pohdittiin erilaisia tapoja suhtautua sijoitettuun lapseen. Ammattilaisten näkemyksissä korostui kohtuullisuuden näkökulma eli sijoitettujen lasten sopeutumiselle voi antaa aikaa ja vasta sitten hakea tukea, jos se on tarpeen. Kaikkien perheen lasten ei tarvitse olla samalla viivalla, vaan lapset voivat tarvita erilaisia asioita.

C1: Millä tavalla mieltyy perheessä se sijaislapsi. On sellaisia perheitä, jotka ajattelevat, ettei ole aikaa kuljettaa lasta harrastuksiin ja lapsi on samalla viivalla kuin omatkin lapset. Sitten on niitä, jotka ajattelevat, että heti kun sijaislapsi tulee, niin äkkiä tutkimuksiin ja terapiaan. Lapselle kuuluu kaikki. Kumpakaan ääripäätä tulisi miettiä.

Pysyvyys ja tietyt aikuiset nousivat esille resursseina verrattuna sijoituksiin esimerkiksi perhekodeissa, missä aikuiset vaihtuvat. Hyvät ulkoiset edellytykset ja taloudelliset mahdollisuudet ovat myös resursseja.

B2: Ennustettava arki, vakaa elämäkokemus ja sitoutuminen tai potentiaaliset mahdollisuudet sitoutua kun vertaa näiden sijoitettujen lasten lähtötilanteeseen ja kun vertaa ammatillisten perhekotien mahdollisuuksiin.

C2: Tosi lempeitä ja pääosin sitoutumiskykyisiä, ymmärtävät lapsen tarpeita.

Fokusryhmähaastattelussa nousee esille sijoitetun lapsen monimutkaiset sisarus- ja sisaruspuolisuuhteet sekä laaja sukuverkosto. On olemassa biologiset vanhemmat, jotka ovat eronneet ja heillä on uusperheet ja sitten ovat isovanhemmat. Sisaruksia on saatettu sijoittaa muille paikkakunnille ja verkosto on tosi iso. Sijaisvanhempien voidaan edellyttää kontaktoivan tätä verkostoa tai suojelevan lasta verkostolta. Ryhmässä nousee myös esille pohdinta sijaisvanhemmuuden rajoista.

A1: Sijaisvanhemmuus on haastavampaa kuin ydinperheen vanhemmuus.

Ihmissuhteita on paljon ja verkostot ovat laajemmat ja monimutkaisemmat ja hirveästi pitää ottaa erilaisia asioita huomioon.

B1: Sijaisvanhemmilla voi olla iso ammattilaisverkosto. Jos perheessä on useampia lapsia, voi olla meneillään terapioida, kuntoutuksia ja erilaisia tutkimuksia.

Hyvä ja sujuva yhteistyö sijoittavan sosiaalityöntekijän kanssa on tärkeä, koska hänen kauttaan mahdollistuu monien tärkeiden resurssien saanti. Byrokraattisuuden ja sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden nähtiin vähentävän resursseja. Sijaisvanhempien aktiivisuus vaikutti myös resurssien saantiin.

C1: Jotkut osaa todella hyvin vaatia ja tarttua puhelimeen herkemmin, osaavat vaatia niitä resursseja ja sitten saavatkin. Miten paljon meiltä pitäisi olla tiiviimmin tällaisessa tukena. Meillä on ehkä enemmän ollut sellainen terapeuttinen hoitotyö pääasia.

Sijaisvanhemmat eivät aina saa riittävästi tietoa sijoitetun lapsen elämästä ennen sijoitusta. Varsinkin huume- ja väkivaltaperheet voivat olla haasteellisia ja niihin saattaa liittyä pelkoja. Riski sijoitusten purkautumiselle on suuri, jos sijaisperhe kokee olevansa uhattuna. Sijaisvanhempien voi olla vaikea suojata lasta ja tehdä yhteistyötä, jos heidän täytyy pelätä. Tiedon saamisella on monenlaisia merkityksiä myös sijoitetun lapsen kohtaamisen ja ymmärtämisen kannalta.

A3: Muistan alkuaikoina törmänneeni tilanteisiin, että sijaisvanhemmat eivät oikeasti tienneet lapsen taustasta kuin pienen murto-osan, millaisista lähtökohdista se tulee.

HA: Tuliko sieltä jotain pelottavaa tai semmoista?

A3: Pelottavaa tai sellaista, mitä se tarkoittaa sen lapsen terveyden kannalta. Isoja juttuja. En ole viime vuosina sellaiseen törmännyt.

HA: Enemmätkö saavat tietoa nykyisin?

A2: Toivottavasti saavat enemmän tietoa, koska näillä lapsillahan on traumaattisia kokemuksia ja traumaattinen tausta. Eihän todellakaan niitä olisi muuten huostaan otettu. No sitten se, että lapsi ei tule kuulluksi eikä ymmärretyksi sillä tavalla kun ei tiedetä, mitä se lapsi on kokenut.

HA: Se tieto on monessakin mielessä tärkeä, että mistä se lapsen käyttäytyminen tulee. Kun on ymmärrystä, niin voi auttaa. Tiedon saamisella on monia merkityksiä.

A2: Ja se menee yhteen sen kanssa, että tietää mihin ryhtyy.

HA: Just' toi, että ei voi sanoa, että läksin ihan erilaisin odotuksin kun en saanut tietoa. Realismi siinä suhteessa on tärkeää. Huostaanoton kriteerit on aika rankat.

Kaikki tietää, että silloin on jo tapahtunut jotain, mutta mitä?

Jaettu vanhemmuus

Sijaisvanhemmuudessa yksi haastavimmista asioista on yhteistyön sujuminen sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien kesken. Yhteistyön pulmat vaikuttavat arjen sujumiseen ja lapsen sekä sijaisperheen vointiin. Arjen jatkuvuutta voi uhata huostaanottopäätöksen kyseenalaistaminen ja jatkuvat oikeusprosessit.

Jaettu vanhemmuus voi toimia eri tavoin. Maccoby ym. (1990, 1993) ovat tutkineet eron jälkeisiä vanhemmuustapoja ja löytäneet kolme erilaista eron jälkeistä tapaa toteuttaa yhteistä vanhemmuutta. Sijoitetun lapsen kohdalla vanhemmuuden jakaminen on monimutkaisempi asia, koska siihen osallistuu myös juridista valtaa käyttävä sosiaalityöntekijä, joka toimillaan sääntelee vanhemmuuden toteutumista. Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien oikeuksia ja velvollisuuksia määritellään lastensuojelun lainsäädännöllä. Vanhemmuuden jakamiseen vaikuttaa myös se, että sijoitetun lapsen taustalla on rikkoutunut vanhemmuus ja toisaalta se kohtaa valmennetun ja arvioidun sijaisvanhemmuuden. Vanhempien toisiaan kohtaan osoittamalla hyväksynnällä on tällaisessa asetelmassa iso merkitys. Sijoitetunkin lapsen kohdalla vanhemmilla on erovanhempien tavoin erilaisia tapoja toteuttaa vanhemmuutta. Yhteistyötä tekevät vanhemmat keskustelevat lapsista keskenään, välttävät riitoja ja pikemminkin tukevat kuin vesittävät toistensa vanhemmuutta.

Riitelevät vanhemmat kommunikoivat keskenään, mutta kritisoiden ja kyseenalaistaen toisen vanhemmuutta ja puolustaen omaansa. Toisiinsa sitoutumattomat vanhemmat ovat tekemisissä lasten kanssa, mutta kumpikin omalla tahollaan ja tavallaan, eivätkä he puutu toistensa tekemisiin. He välttävät keskinäistä kommunikointia, paitsi ehkä lasten välityksellä, mikä vähentää suorien konfliktien määrää, mutta myös yhteistyötä.

Sijaisvanhemmat joutuvat joskus tukemaan lasta tilanteissa, missä biologisten vanhempien ongelmat ja huolet tulevat lapsen kannettavaksi. Biologisten vanhempien yhteydenpidossa olisi tärkeää, että lapsen oloa sijaisperheessä ei kyseenalaistettaisi ja vanhemmat osoittaisivat kiinnostusta lastaan kohtaan.

B4: Yhteistyö biologisten vanhempien kanssa näyttäytyy haasteena. Se näkyy esimerkiksi siten, että biologinen vanhempi on vaativa sen suhteen, että puheluita pitäisi olla usein ja vanhempi puhuu omista ongelmistaan lapselle tai moittii sijaisperhettä lapselle. Biologinen vanhempi voi kysyä, että milloin muutat kotiin. Se näyttäytyy siten, että se sotkee arjen ja sijaisvanhemmat eivät pysty hallitsemaan sitä.

Perheneuvola-ammattilaiset näkevät lapsen suojaamiseen vaikeissa jaetun vanhemmuuden tilanteissa olevan vähän keinoja. Vanhemmat voivat monin tavoin vaikeuttaa lapsen ja sijaisperheen elämää. Biologisen suvun puuttumista lapsen ja sijaisperheen elämään pitää voida tarpeen mukaan rajata.

A4: Lapsen biologiset sukulaiset voivat olla haaste tai voimavara. Tarvitaan rajanvetoa suhteessa biologiseen sukuun.

A2: Toisaalta lapsella on oikeus säilyttää yhteys sukuun.

B4: Sijaisvanhemmat ovat kuvanneet, että heidän tulee avata kotinsa ovet myös biologisille vanhemmille ja he saattavat käyttäytyä aika hankalasti siellä kotitilanteessa.

B2: Perheeseen tulee sellaista rajua maailmaa, missä vankilassa kumpikin vanhempi on, sieltä tulee vetoomusta ja uhkauksia lapselle ja sijaisperheelle. On huumeita ja väkivaltaa. Onko lapsi riittävästi suojattu ja annettu riittävät edellytykset perheelle suojata.

C1: Yllättävän vähän on keinoja puuttua siihen, jos vanhempi on kipeä. Aina vaan ne lapset jäävät siihen väliin.

Se, että sijaisvanhemmat hyväksyvät lapsen biologiset vanhemmat ja pystyvät heidän kanssaan hyvään yhteistyöhön, näyttää edistävän sijoituksen onnistumista (mm. Andersson 2005; Kalland & Sinkkonen 2002). Leena Valkonen (2008, 116) tuo esille, että jokaisen sijoitetun lapsen kohdalla tulisi harkita, mikä on yhteydenpidon tarkoitus. Se voi olla askel kohti lapsen palaamista biologiseen perheeseensä tai sen tarkoitus voi olla auttaa lasta säilyttämään identiteetin tunne tai paikka perheverkostossa. Yhteydenpidon tarkoitus voi olla lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa suhteen paraneminen tai sen varmistaminen, ettei lasta ole hylätty. Yhteydenpidon käytäntöjen tulee olla yhteydessä sille asetettuihin tavoitteisiin. Höjerin (2001, 169 – 170) tutkimuksessa korostui yhteydenpidon ongelmallisuus perheisiin, joissa lapset olivat kohdanneet pahoinpitelyä ja joissa vanhemmilla oli päihdeongelmia.

Anderssonin (2005) mukaan on tärkeää ottaa huomioon se, että lapset ovat aktiivisia osanottajia prosessissa, jossa suhteita luodaan. He päättävät joko katkaista tai säilyttää suhteita. Huomiota tulisi kiinnittää niihin erityistilanteisiin, joissa yhteydenpito on ristiriitaista tai ongelmallista. Valkosen (1995) ja Reddingin ym. (2000) tutkimuksissa tuli esille, että useimmat sijoitetut lapset haluavat tavata biologista perhettään, mutta ne lapset, jotka ovat kokeneet väkivaltaa tai jatkuvaa laiminlyöntiä, eivät välttämättä halua tavata biologisia vanhempiaan.

Vaihtuvat sosiaalityöntekijät on hankaluus niin sijaisvanhempien kuin perheneuvolan kannalta. Tieto ei aina siirry sosiaalitoimistossa ja sijaisvanhemmat joutuvat saattamaan sosiaalityöntekijän ajan tasalle sijoitetun lapsen asioissa. Perheneuvolan työntekijät näkevät tärkeänä yhteydenpidon perheen sosiaalityöntekijään tiedon saamiseksi siitä, millaisia suunnitelmia sijoittavalla taholla on ja millaisia ovat jaetun vanhemmuuden yhteistyökuviot. Tärkeää on myös kokonaisvaltainen hoidon suunnittelu. Seuraavassa lainauksessa fokusryhmä keskustelee yhteistyöstä sosiaalityöntekijän kanssa.

B3: Jos en saa haastettua sosiaalitoimea muodostamaan sellaista palomuuria näiden hankalien vanhempien ja sijaisperheiden välille, jotka suodattaa niitä asioita niin silloin sijaisperhe on auttamattomasti niiden armoilla.

HA: Tehdään yrityksiä sosiaalitoimen puoleen ja muistan, että on tehty lausuntoja ja kannanottoja.

B3: Tapaamis- ja yhteydenpidonrajoituspäätöksiä on sitten voitu tehdä.

HA: Sellaisia me ei voida tehdä, mutta voidaan auttaa perhettä, yritetään ainakin luoda ymmärrystä asialle.

B2: On meillä aika paljonkin mahdollisuuksia saada lapsen kokemusmaailmaa esille ja sen tapaista ja luoda foorumi kommunikoinnille, asiantuntijajaidoinnille, mutta ei meillä mitään toimeenpanovaltaa ole. Se on kiinni oikeastaan samasta kuin sijaisperheilläkin, että miten se pelittää se vuorovaikutus.

B4: Sellaista kokemusta on, että on pyydetty sosiaalityöntekijä sieltä sosiaalitoimistosta mukaan ja käyty keskustelua siitä, miltä asiat näyttävät lapsen näkökulmasta.

On tunnustettava, että sosiaalityöntekijän asema suhteessa perhehoitajaan ei useissa tilanteissa ole kovinkaan yksiselitteinen. Sosiaalityö joutuu tekemään yhteistyötä useiden sijaishuoltoon sijoitetun lapsen verkostossa olevien henkilöiden kanssa, joilla on usein vastakkaisia intressejä sijoitetun lapsen asioissa. Lisäksi usein jopa sama sosiaalityöntekijä joutuu toimimaan suhteessa perhehoitajaan useassa keskenään ristiriitaisessa roolissa, kuten toimeksiantosopimuksen tekijänä, taloudellisten korvausten myöntäjänä, valvojana, tukitoimien järjestäjänä ja psykososiaalisen tuen antajana. Miten on mahdollista tässä tilanteessa luoda tasavertainen kumppanuus, kun yhteistyösuhteessa perhehoitaja osapuoli on alisteisessa asemassa ja toimintansa suhteen täysin sosiaalityön päätöksenteon varassa.

On seikkoja, jotka tekevät perhehoitajan aseman sosiaalitoimen organisaatiossa vaikeaksi. Heitä ja sijoittajatahoa sitoo sijoittajan määrittämä toimeksiantosopimus. Sijoittajataho hallitsee sijaisperheeseen sijoitetun lapsen prosessin. Sijoittajataholla on päätösvalta sijoitetun lapsen asioissa, ja se määrittää perhehoitotoiminnan reunaehdot, toisin sanoen käyttää valtaa suhteessa sijaisperheeseen ja lapseen. (Rabb 2008, 152 – 153.)

Perhesuhteet

Iso haaste sijaisperheelle on sijoitettu lapsi ja hänen paikkansa löytyminen perheessä. Aino Ritala-Koskinen (2001) käyttää termejä arki-perhe ja tunne-perhe puhuessaan lasten ja asiantuntijoiden käsityksistä. Arki-perheessä lapset elävät jokapäiväistä elämäänsä, mutta sen rinnalla heillä on myös tunne-perhe, ” jossa oleellista on lämpimät ja läheiset tunnesuhteet lapsen ja hänen perheeseensä lukemien ihmisten välillä” (mt. 199). Lasten ja aikuisten suhteessa edellytetään sensitiivisyyttä ja ymmärtämystä puolin ja toisin. Giddensin mielestä myös sukupolvisuhteet ovat tulleet aiempaa enemmän neuvoteltavissa oleviksi; ne eivät ole entiseen tapaan annettuja, biologiaan perustuvia itsestäänselvyyksiä yksiselitteisine sosiaalisine normeineen (Giddens 1992, 96 – 98). Aino Ritala-Koskinen (2001) havaintojen mukaan lapsen ikä, persoona ja elämäkokemukset sekä läheisten aikuisten tuki ovat keskeisiä reunaehtoja lasten osallistumiselle neuvotteluun läheissuhteista.

Linnavuoren (2007, 20) mukaan kaikenlaisissa perheissä, joissa vanhemmat ovat lämpimiä, lasta tukevia, kommunikatiivisia ja vastaavat lapsen tarpeisiin sekä ylläpitävät järkevää kontrollia ja valvontaa, lapsille tarjoutuu positiivinen kasvuympäristö.

Sijoitettujen lasten ongelmat liittyvät keskenään limittäisten ja osin päällekkäisten perheiden yhteensovittamiseen. Andersson (2005) on seurannut sijoitettujen lasten perhesuhteita ja hyvinvointia Ruotsissa, missä perhehoito on ensisijainen sijaishuollon muoto. Hänen tutkimuksissaan osalle lapsista sijaisperhe oli oma perhe, ja sijaisvanhemmat pitivät heitä lapsinaan. Toiselle ryhmälle biologinen perhe oli oma perhe, eikä sijaisvanhempia koettu tärkeiksi. Kolmannessa ryhmässä lapset tunsivat kuuluvansa molempiin perheisiin. Oli myös lapsia, joilla ei ollut läheisiä suhteita yhteenkään vanhempaan. Raution (2004, 75) tutkimuksessa oli myös lapsia, jotka eivät pitäneet ketään aikuista ensisijaisena hoitajanaan.

Sijoitetuilla lapsilla on erilaiset taustat ja tarpeet. Yleisellä tasolla tiedetään traumaista ja mahdollisista kiintymyssuhteen häiriöistä, mutta yksittäisen lapsen kohdalla tietoa ei aina ole saatavilla. Jos lapsi ei sopeudu sijaisperheeseen ja käyttäytymisessä on ongelmia, niin sijaisvanhempien on helpompi niistä puhua ja heillä on valmennuksen kautta saatua tietoa lasten ongelmista.

C4: Vanhempana ei ole helppoa vastata lapsen erilaisiin tarpeisiin, lapsilla on traumaattisia kokemuksia ja ongelmia kiintymyssuhdeproblematiikkaa. Aika monella lapsella on käyttäytymisen pulmia ja vanhemmat ovat ymmällään.

Sijaisvanhemman, opettajan tai päiväkotihenkilöstön on vaikea joskus ymmärtää sijoitetun lapsen käyttäytymistä, joka olosuhteisiin nähden vaikuttaa suhteettomalta intensiivisyydessään. Yhtenä mahdollisuutena on, että lapsi tuo aikaisemman vuorovaikutusmallinsa uuteen ihmissuhteeseen voidakseen kehittyä ja oppia uutta, ikään kuin testatakseen, miten uudessa tilanteessa suhtaudutaan ja vastataan. Sijaislapsen huono käyttäytyminen voi saada sijaisvanhemmat epäilemään omia kasvattajan kykyjään. Vanhemmat eivät koe olevansa turvassa lapsen kanssa. Jotta näissä olosuhteissa voisi kehittyä lapsen ja vanhemman välistä kiintymystä, tärkeäksi tekijäksi nousee vanhemman oma kiintymyshistoria. Oman kiintymyshistorian läpikäyminen voi auttaa sijaisvanhempaa siinä, että hän ei reagoi vain lapsen käyttäytymiseen, vaan myös käyttäytymisen takana piileviin tunteisiin. (Hughes 2006).

Sijaisvanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa keskeisiä ovat samat elementit kuin lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa. Turvallinen kiintymyssuhde kasvaa henkilökohtaisen turvallisuuden perustalle. Lapsi katsoo vanhempiansa katseesta, äänestä ja kosketuksesta, kuka hän

on. Vaikka sijaislapsi on usein aika iso, vuorovaikutussuhteet alkavat syntyä lapsen ja vanhemman välille. Vuorovaikutus on kokonaisuus, jossa sanattomalla viestillä on suuri merkitys. Lapsen ja sijaisvanhemman kiintymyssuhteen rakentamiselle tulisi saada tilaa. Fokus tulisi siirtää käyttäytymisen hallinnasta ihmisten välisiin suhteisiin. Kun sijoitetut lapset alkavat asettua perheeseen, vanhemmat odottavat usein, että tilanne normalisoituu. Mutta todellisuudessa ”lapset alkavat vierailla menneisydessä” kun ovat asettuneet aloilleen. Lapsilla ilmenee usein keskittymisvaikeuksia. (Barrat & Harris 2005). Lapset, ammattilaiset ja sijais- ja biologiset vanhemmat toimivat eri aikakäsityksissä. Monille lapsille, kuten myös aikuisille menneisyys on koko ajan läsnä. Sijoituksen kestosta on tärkeää keskustella lapsen ja vanhempien kanssa, koska se mahdollistaa rauhoittumisen.

C4: Kun sijaisvanhemmilla on ongelmia, niin heillä on vähemmän syyllisyyttä. Itsereflektioita ei tarvitse niin paljon harrastaa. Kieltämistä ja torjuntaa ei tule niin paljon esille. Vanhemmuudesta pääsee helpommin keskustelemaan.

C1: Sijaisvanhemmilla on koulutus ja tieto, että helppoja lapsia ei tule, heillä on ajatus, että mikään inhimillinen ei ole vierasta. Sijaisvanhemmat ovat kestävämpiä ottamaan vastaan niitä uutisia mitä koulusta ja verkostosta tulee.

Usein mietitään sitä, missä on vika, jos vanhempana toimiminen ei suju. Käytännön lastenpsykiatrisen ja lastensuojelullisen kokemuksen perusteella näyttäisi olevan kolmentyyppisiä tilanteita. Vanhempana toimiminen sujuu, mutta vanhempana olemisessa on ongelmaa. Näissä tapauksissa lapsista pidetään ulkonaisesti huolta, mutta lapsen ja vanhemman välinen suhde on lapsen kehityksellisten tarpeiden näkökulmasta epätydyttävä. Sijaisvanhempien kohdalla on usein kyse juuri tästä vanhemmuuden puolesta eli suhteesta lapseen. Kysymys ei suinkaan ole helppo, koska siihen vaikuttavat monet vanhempana, lapseen ja hänen kokemuksiinsa sekä ympäristöön liittyvät tekijät. Toisaalta vanhempana oleminen voi olla kunnossa, mutta vanhempana toimiminen ei suju. Lasta kyllä rakastetaan, mutta lapselle tarpeelliset arkielämän struktuuri ja ennustettavuus puuttuvat. Kolmannessa ongelmatyypissä epätydyttävyyttä on molemmissa ulottuvuuksissa, sekä vanhempana olemisessa että vanhempana toimimisessa.

Sijoitetuilla lapsilla on usein taustallaan kokemuksia arkielämän asioiden toimimattomuudesta mutta myös vanhemman suhteesta lapseen. Schmitt ja Palo (2008, 12) toteavat hieman yksinkertaistaen, että ensimmäisessä ongelmatilanteessa tarvittaisiin vanhemman psykoterapeuttista hoitamista vanhempana olemisen korjaamiseksi, toisessa tyypissä vanhemman psykoedukatiivista ohjausta ja neuvontaa vanhempana toimimisen parantamiseksi ja kolmannessa tapauksessa lastensuojelullisia

toimia, joissa yhdistyvät molemmat edellä mainitut interventiotavat. Tämä näkökulma on mielenkiintoinen kun mietitään sijoitetun lapsen oirehdinnan taustalla olevia tekijöitä ja sopivia hoitomuotoja.

Työntekijöiden ryhmässä nousee esille sijaisvanhempien mahdollisuus nähdä lapsen ongelmien syynä biologiseen taustaan liittyvät asiat ja silloin ei tarvitse samalla tavalla laittaa itseään likoon ja tarkastella omaa toimintaa tai ainakaan kantaa syyllisyyttä siitä, että on ollut myötävaikuttamassa lapsen ongelmien syntyyn. Toisaalta valmennuksen kautta sijaisvanhemmat ovat valmiimpia kohtaamaan erilaisia vaikeuksia.

B2: Sijaisvanhempi asettaa helposti päivän tilanteen, suhteen lapseen tai perheeseen syrjään ja siihen pääseminen on aika vaikeaa. Repaleisella taustalla ja tuntemattomalla biologialla on roolinsa, mutta saada ne kaikki eri puolet tarkasteluun.

B4: Kun on oikein vaikeata, niin tulee se mahdollisuus, että voidaanko pitää tätä lasta. Se harvemmin tulee esille biologisen lapsen kohdalla.

Ryhmissä mietittiin, miten erilaiset muutokset ja kriisit kuten esimerkiksi avioero ja sairaus vaikuttavat sijaisperheeseen ja sijoitettujen lasten elämään. Sijoitettu lapsi voi joutua kokemaan, että häntä arvioidaan näissä tilanteissa eri tavoin kuin biologisia lapsia ja tilanteet ovat siten erittäin haasteellisia heille.

Sijaisperheissä on usein myös perheen biologisia lapsia ja silloin haasteena nousevat esille lojaalisuuskamppailut ja se miten tasapuolisesti vastataan lasten erilaisiin tarpeisiin. Sijaisperheissä biologiset lapset voivat alkaa oireilla kun tulee sijoitettu lapsi ja varsinkin jos lapsella on käytösongelmia ja he vievät vanhempien voimavaroja.

Kiintymyssuhde ja sen mahdollisuudet sijoitetun lapsen kohdalla herättivät paljon pohdintaa. Fokusryhmissä nousee esille sijaisvanhemmuuteen liittyvä psyykkisesti raskas ja monimutkainen asia, kun ei voi tietää, joutuuko luopumaan lapsesta. Toisaalta jos on tietoisuus, että voi joutua luopumaan, niin miten se vaikuttaa vanhempana sitoutumiseen ja kiintymyssuhteen muodostumiseen.

B1: Jos lapsi on vauvasta asti asunut monta vuotta sijaisperheessä ja kiintynyt sinne, niin voi olla haastava tilanne jos biologisten vanhempien elämäntilanne on kohentunut ja päädytään huostaanoton purkuun. Se on kyllä todella kova paikka.

B2: Yksi sijaisvanhempi suojautui niin, ettei kiintynyt kaikkienensa, vaan asetelma oli sellainen etäinen, ei kylläkään lasta ymmärtävä. Taustana on, että tilanne on niin vaikea, että ollaanko tässä vain hetki vai voiko oikeasti sitoutua.

Kiintymyssuhdeteoria, joka sisältää emotionaalaisia ja käyttäytymisen ulottuvuuksia sai alkunsa Bowlbyn (1969/1982) tutkimuksista. Kiintymyssuhdeteoria on kuitenkin kehittynyt useisiin suuntiin, ja vanhempana olemisen tutkimuksissa ne ovat hyvin edustettuja. Kuvattaessa vanhempana olemista uutena identiteettinä käsitykset ja sisäiset edustukset (representaatiot) itsestään vanhempana (äitinä, isänä) sekä käsitykset ja edustukset lapsesta vanhemman mielessä paljastavat missä määrin, millä joustavuudella tai laajuudella tämä sopeutumisen prosessi on tapahtunut (George & Salomon 1996). Vanhemman oma mielenterveys ja oman lapsuuden kokemukset vaikuttavat hyvin voimakkaasti näihin representaatioihin (Slade ym. 1999). Vauvan mieli kehittyy suhteessa vanhempaan ja kahden mielen välille syntyy ja kehittyy kiintymyssuhde.

Kiintymyssuhdeteorian yhdeksi tärkeäksi ulottuvuudeksi nousee käsite representaatiot vuorovaikutussuhteesta. Fonagyn ja Targetin (1997) mukaan on jopa niin, että vauvan minuus ja hänen kykynsä omaksua käsityksiä muiden ihmisten mielentiloista (empatian alkeet) syntyvät ja kehittyvät kiintymyssuhteen suojassa. Tämä reflektiivinen toiminta, jossa korostuu kyky ennakoida ja mieltää muiden ihmisten aikomuksia ja tunnetiloja, kehittyy hyvin varhain vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa. Tämä kyky on pohjana, kun vanhemman pitää ymmärtää sensitiivisesti, mitä lapsi tarvitsee ja miten siihen tulee adekvaatisti vastata (Pajulo 2004). Tämä kyky rakentuu varhaisessa vaiheessa ja kehittyy läpi elämän ja muodostaa siten vanhempana olemisen pohjan.

Lapsen psyykkisen kehityksen kannalta kiintymyssuhde nähtiin ryhmissä äärettömän tärkeänä ja lapsi tarvitsee sen. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä vaikeampaa kiintymistä on vastustaa. Työntekijät pohtivat, onko nykyisenkaltainen viritys edes mahdollinen ja miltä pitää ummistaa silmänsä. Keskustelussa nousee esille myös kritiikkiä biologisten vanhempien vahvaa suojaa kohtaan ja sitä kohtaan, että lapsi jää välitilaan. Lapsen etua on korostettu uudessa lastensuojelulaissa, mutta miten on huomioitu oikeus jatkuvuuteen ihmissuhteissa? Seuraavassa lainauksessa fokusryhmä keskustelelee kiintymisen ja luopumisen suhteesta.

A2: Olen huomannut, että ne sijaisvanhemmat, joilla on kykyä työstää se suhde sinne biologisiin vanhempiin, niin niillä lapsilla olisi helpompaa.

A4: Kipeitä tilanteita on, jos vanhemmat saavat asioitaan sillä lailla järjestykseen, että lapsi palautetaan huoltajalle. On psyykkisesti tosi monimutkainen juttu ryhtyä sijaisvanhemmaksi, kun et voi tietää jatkuuko se vai eikö. Se valmius jossakin

takatajunnassa täytyy olla, että jos tilanne muuttuu, voi joutua luopumaan lapsesta. Kyllä ne kipeitä asioita on. Mutta niin päin, että jos se tietoisuus siitä on, että voi joutua luopumaan, voi tehdä ohuemmaksi sen sitoutumisen. Että kun tulee ongelmia, niin on helpompi palautella niitä lapsia. Kaks'suuntanen juttu, monimutkaisempi kuin adoptio.

A3: Miten se vaikuttaa lapsen asettumiseen ja kiintymiseen, jos se on koko ajan ilmassa, että tämä ei olekaan pysyvää?

A1: Vanhemmuuden perusta on se, että se on jatkuvaa, intensiivistä, siihen sanaan sisältyy se.

Pride-valmennuksen käyneiden sijaisvanhempien haastatteluissa on todettu, että epävarmuus sijoituksen jatkumisesta teki varovaisemmaksi kiintymisen suhteen. Osa sijaisvanhemmista uskalsi kiintyä epävarmoissakin olosuhteissa. On hyvä, jos sijaisvanhempi pystyy näkemään oman ja lapsen suhteen merkittävyyden lapsen kannalta: kun lapsi saa kokea hyväksyntää ja rakkautta, se kannattaa häntä elämässä eteenpäin, vaikka sijoitus päättyisikin. Voidaan aiheellisesti kysyä, voiko lasta rakastaa, hoivata ja hänestä huolehtia ja vastata hänen tarpeisiinsa, vaikkei olisi kiintynyt? (Bäck - Kiiänmaa & Hakkarainen 2008, 139.)

Ammatillisuus ja motiivit

Sijaisvanhemmuuteen kuuluu ammatillinen puoli ja PRIDE- valmennuksen kautta he ovat saaneet peruskoulutusta tehtävänsä ja heillä on sikäli samanlaiset lähtökohdat ja tieto asioista. Toisaalta valmennuksen kautta he ovat myös valikoituja ja arvioituja perheitä. Valmennuksen ohella mahdollisuus täydennyskoulutuksen, työnohjaukseen ja vertaisryhmän tukeen nähtiin resursseina. Tieto ja tiedostaminen siitä, mihin on sijaisvanhemmuudessa ryhtymässä, auttaa sijaisvanhempia jaksamaan. Lapsen ongelmiin ja oirehdintaan tulisi varautua, koska sijoitetuilla lapsilla on monenlaisia kokemuksia taustassaan.

Kunnat sekä yksilövalmentavat sijaisperheiksi aikovia, että ohjaavat heitä valmiin valmennusohjelman eli Pride-valmennuksen piiriin. Yksilövalmennus voi muistuttaa teema-alueiltaan Pride-valmennusta tai perheselvitystä. Tällä hetkellä on arvioitu, että noin 60 % uusista sijaisperheistä saa ennakkovalmennuksen. Valmennus ei ratkaise kaikkia pulmia, kun lapsi sijoitetaan perheeseen, niin tarvitaan riittävästi tukea. Vaikeiden ongelmien ratkomiseen ja jaksamiseen tarvitaan myös konkreettista apua. Vasta arkielämä lapsen kanssa näyttää, miten lapsi reagoi traumaattisiin kokemuksiin ja sijoitukseen. Sijoituksen alkuvaiheessa on tärkeää, että on

olemassa kiinteät tukimuodot ja mahdollisuus konsultaatioon heti alusta asti. Sijoitus heijastuu koko perheeseen. Pride-ennakkovalmennus on ryhmämuotoista ja prosessinomaista koulutusta sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville. Se tarjoaa mahdollisuuden perehtyä perhehoitoon ja valmentautua uudelleen, usein haasteelliseen vanhemmuuteen. Valmennuksen tarkoitus on antaa jokaiselle osallistujalle mahdollisuus arvioida sekä valmiuksiaan että halukkuuttaan ryhtyä sijaisperheeksi. (Bäck-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 123.)

C3: Pride-koulutus on selkeä resurssi, sen kyllä tunnistaa. Sijoittajakunnan sosiaalityöntekijät voivat olla hyvin erilaisia. Vertaisryhmät ja täydennyskoulutus ovat tärkeitä.

Perheneuvolan työntekijät nostivat esille tavalliseen vanhemmuuteen verraten erilaisen lähtökohdan vanhemmuudelle. Sijaisperheiden ajatellaan olevan valmennuksen kautta valikoituja ja arvioituja perheitä, jotka ovat voineet saada tietoa ja ymmärrystä siitä, mihin ovat ryhtymässä. Jaetun vanhemmuuden kysymyksetkin liittyvät tähän ja ovat osana Pride-valmennusohjelmaa.

C4: Sijaisvanhemmat enemmän on niin kuin samalla viivalla, saaneet samantyyppisen koulutuksen. Kasvatuksellisesti on jonkinlaista teoriataustaa. Onhan siinä varmaan arvioitu sitä parisuhdetta ja ovat keskimäärin valikoituja perheitä.

A2: Lapsilla, joiden sijaisvanhemmilla on kykyä työstää suhdetta biologisiin vanhempiin, on helpompaa.

Perhehoito on usein ollut vaarassa tulla käsitellyksi niin ”tavallisena arkena”, että edes perhehoidon työntekijöitä ei ole tuettu. Kuitenkin perhehoidossa tarvitaan tukea, ja sen puutteen on todettu olleen yhteydessä sijoitusten epäonnistumisiin. (Pösö 2004, 206 – 207.)

Perhehoitajalle on asetettu paljon vaatimuksia. Perhehoitajaksi voidaan hyväksyä henkilö, joka on koulutuksensa, kokemuksensa ja henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella sopiva antamaan perhehoitoa. Kunnan tai kuntainliiton on sopivuutta harkitessaan kiinnitettävä erityistä huomiota kodin ihmissuhteisiin, perhehoitoa antavan henkilön mahdollisuuksiin ottaa huomioon ja tyydyttää perhehoitoon sijoitettavan lapsen tarpeet hänen etunsa mukaisesti. Perhehoitajan tulee suojella ja hoivata lasta, tukea lasta ja seurata hänen kehitystään, tukea lapsen yhteydenpitoa hänelle läheisiin ihmisiin ja sitoutua lapseen. Lisäksi on huomioitava perhehoitajan yhteistyökyky ja -mahdollisuudet sijoittavan tahon sekä perhehoitoon sijoitettavan lapsen läheisten henkilöiden kanssa.

Tutkimuksessani nousi esille sijaisvanhemmaksi ryhtymisen lähtökohtien ja motiivien tiedostamisen tärkeys. Sillä katsottiin olevan merkitystä sijoitetun lapsen asemaan perheessä.

Sijaisvanhemmaksi ryhtymisen motiiveista on tehty paljon tutkimuksia. Rhodesin ym. (2006) tutkimuksessa yleisimmät motiivit olivat lapsiin liittyviä kuten halu antaa lapselle rakkautta tai koti. Suuri osa sijaisvanhemmista halusi tehdä jotakin yhteiskunnan hyväksi. Lapsiin liittyvät motiivit näyttävät olevan vahvin edellytys sijoituksen onnistumiselle. Motiivit voivat olla sisäisiä tai ulkoisia. Sisäiset motivaatiotekijät lähtevät ihmisen sisäisistä pyrkimyksistä, esimerkiksi arvoista ja ulkoinen motivaatio perustuu ympäristön odotuksiin tai sen tarjoamiin palkkioihin. MacGregorin ym. (2006) tutkimuksessa Kanadassa ja Höjerin (2001) tutkimuksissa Ruotsissa tärkeimmät motiivit olivat sisäisiä, kuten halu auttaa hädässä olevia lapsia.

Anderssen (2001) löysi tutkimuksessaan neljä eri syistä sijoitettuja lapsia haluavaa sijaisvanhempien ryhmää: 1) sukulaiset, jotka tuntevat olevansa vastuussa tietyistä lapsesta, 2) lapsettomat pariskunnat, jotka haluavat lapsia 3) perheet, joissa äiti haluaa olla kotona hoitamassa sekä biologisia että sijoitettuja lapsia, sekä 4) vanhemmat, joiden omat lapset ovat aikuistuneet ja jotka haluavat täyttää ”tyhjän pesän” tulemalla sijaisvanhemmiksi.

Omassa tutkimusaineistossani oli kaikkia näitä Anderssenin mainitsemia ryhmiä eli oli kolme sukulaissijaisperhettä ja niissä lähtökohta oli nimenomaan vastuu tietyistä lapsista. Kaikki aineistossani olevat olivat lapsen isovanhempia ja heillä oli ollut suhde lapseen jo aivan vauvasta asti. Näiden lasten biologisesta vanhemmuudesta oli ollut huolta alusta lähtien ja isovanhemmat olivat siksi olleet perheiden tukena. Lapsettomia pariskuntia tutkimuksessani oli kolme, lapset olivat heillä pitkäaikaisessa sijoituksessa. Tutkimuksessani oli myös perheitä, joissa tavoitteena oli, että äiti voisi hoitaa sekä biologisia että sijoitettuja lapsia kotona. Yksi perhe oli selkeästi ”tyhjän pesän” perhe, missä äiti halusi myös jäädä ansiotyöstä kotiin hoitamaan lapsia.

5.3 Sukulaissijaisperhe – sijaisvanhempien ja perheneuvola-ammattilaisten näkemyksiä

Sukulaissijaisperhe näyttäytyi tutkimuksessani sijaisvanhempien ja työntekijöiden kertomuksissa erilaisena sijaisperheenä ja siksi tarkastelen sitä erillisenä. Sukulaissijoituksella tarkoitetaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden luona yksityiskodissa. Perheen aikuisista tulee silloin sukulaissijaisvanhempia.

Tutkimuksessani oli kolme sijaisperhettä, jotka hoitivat sukulaislapsia ja huomasin, että heidän kertomuksissaan oli jotakin erilaista kuin muiden sijaisvanhempien. Lähinnä ero liittyi siihen, että lapset olivat tuttuja pienestä asti ja myös biologiset vanhemmat. Suvussa tapahtuneisiin asioihin voi liittyä myös paljon erilaisia tunteita kuten häpeää.

S13: Tunnen häpeää joskus, että on tapahtunut tämmöistä. Olen tehnyt selväksi, että minä en ole mokaillut vaan joku muu. Mietin joskus odotuksia, että täytyykö yrittää enemmän ja olenko koko ajan kontrolloitavana vai voinko ottaa rennosti.

Häpeä on hyvin kokonaisvaltainen tunne ja sitoo huomattavasti voimavaroja. Se estää usein käsittelemästä vaikeita asioita. Syyllisyys liittyy käyttäytymiseemme, mutta häpeää kokiessamme arvioimme itseämme ja minuuttamme. Häpeä voi muuttua elämää kahlitsevaksi tunteeksi ja siirtyä sukupolvelta toiselle, ellei häpeän kierrettä onnistuta katkaisemaan. (Malinen 2003.)

Rakkaus ja velvollisuudentunto suhteessa lapseen ja suhteessa lapsen vanhempiin voivat tuoda ristiriitaisia ajatuksia ja vaikeitakin valintoja, sijaisvanhemman tehtävänä on kuitenkin ensisijaisesti suojella ja hoivata lasta. Yhteydenpidon rajoittaminen voi olla sukulaissijaisvanhemmille vaikeata, koska kyse voi olla omasta lapsesta, jota rajoituspäätös koskee. Kysymys on silloin siitä, ketä kohtaan ollaan lojaaleja lapsenlasta vai omaa lasta. (Pynnönen 2010, 93 – 94.)

Sukulaissijaissijaisperheiden elämä pitää sisällään samoja asioita kuin muidenkin sijaisperheiden, mutta vaikuttaa siltä, että se ei ole samalla tavalla ammatillista vaan enemmän perheen ja suvun sisäistä, vaikka kyse on lastensuojelun sijoituksesta ja jaetusta vanhemmuudesta. Sukulaissijoitusten määrä on tasaisesti kasvanut uuden lastensuojelulain astuttua voimaan vuonna 2008. Silloinhan lapsen lähiverkoston voimavarojen kartoittaminen tuli lakisääteiseksi. Sukulaissijaisvanhemmilla on myös oikeus samanlaiseen valmennukseen ja tukeen kuin muillakin sijaisvanhemmilla (Pynnönen 2010, 9).

S9: Me ei olla ihan tavallisia sijaisvanhempia sen takia, että ne on niin läheisiä ne lapset ja se suhde on ollut alusta asti erilainen. Ajatus on, että meillä on nämä lapset, eikä että meillä on sijoitetut lapset.

Perheneuvolan työntekijöiden kuvauksissa sukulaissijaisvanhemmat nousevat esille omanlaisenaan ryhmänä, koska heillä usein on ollut suhde lapseen jo pienestä asti. Lapsi elää oman sukunsa parissa, mutta oman lapsen tai sukulaisen vaikea elämäntilanne voi näkyä perheen elämässä.

Sukulaissijaisvanhemmuudessa syyllisyys on hyvinkin voimakkaasti läsnä.

B3: Vanhemmuudessa on paljon tunnetta, sellaista prosessia mukana ja se on henkilökohtaisempaa. Kun on tietoisesti valittu ja valmennettu niin silloin se on ammatillisempaa.

Sukulaissijaisvanhempi kertoo elämän muuttuneen paljon kun perheeseen tuli pieni lapsi. Tämä perhe oli kokenut useampia muodonmuutoksia; ensin oli ydinperhe ja sitten eroperhe. Tämän

jälkeen muodostui uusperhe ja osan lapsista kasvettua ja muutettua kotoa pois, oli jälleen ydinperheen aikaa kunnes perheeseen sijoitettiin pieni sukulaislapsi ja perheestä tuli sijaisperhe. Tämän perheen muutokset kertovat perherakenteen muodostelmille ominaisesta liikkeestä ja siitä kuinka monenlaisessa perhemuodossa samakin perhe voi elää.

S5: Kyllä oli aikamoinen sopeutuminen, ei se ole helppoa. En ole itse halunnut tätä, ei ole minun valinta. Mutta jos ei ole kuin kaksi vaihtoehtoa, että mä otan lapsen tai se menee lastenkotiin, niin eihän lastenkoti tule kyseeseenkään.

Sukulaislapsen ja ajattelisin, että erityisesti lapsenlapsen kohdalla on vaikeita harkintatilanteita. Lapseen on usein ollut läheinen suhde jo vauvasta asti ja sijoitus vieraaseen perheeseen tai laitokseen tuntuu mahdottomalta. Sijoittaminen lapsen lähiverkostoon tuo lapsen elämään jatkuvuutta ja antaa mahdollisuuden säilyttää monet tärkeät ihmissuhteet.

6 SIJAISPERHEEN ASIAKKUUS

Perhehoidon tukeen sisältyvät sekä perhehoitoon sijoitetulle lapselle että perhehoitajalle ja hänen perheelleen suunnattu tuki. Ensisijainen vastuu tuen järjestämisestä on sijoittavalla kunnalla. Päijät-Hämeen kuntien osalta valmennuksesta, alkuvaiheen tuesta ja kriisituesta huolehtii Seudullinen Perhehoidon yksikkö. Näiden tukimuotojen lisäksi sijaisperheet käyttävät kaikille lapsiperheille tarkoitettuja peruspalveluita, erikoissairaanhoidon ja perheneuvolan palveluita. Yhteistyön sujuminen perhehoitajan ja sijoittavan sosiaalityöntekijän kesken on olennaista koko perhehoidon onnistumisen ja erityisesti oikeanlaisen ja oikea-aikaisen tuen järjestymisen kannalta.

6.1. Sijaisvanhempien kokemuksia

6.1.1 Sijaisperheen asema avunhakijana

Sijaisvanhempien asemaa avun hakemisessa mietittiin kohtaamisen kysymyksenä eli miten sijaisvanhempana on eri paikoissa tullut kohdatuksi ja miten on sen kokenut. Esille nousi myös monissa puheenvuoroissa kysymys siitä, millä tavalla tuntuu erilaiselta hakea apua sijoitetulle lapselle kuin biologiselle. Syyllisyyden merkitys lapsen ongelmiin nähden nousi esille tässä yhteydessä. Haastatteluissa minua tutkijana hämmästytti sijaisvanhempien aika yhteinen näkemys siitä, että yhteiskunnassa on hyväksytympää sijoitetun lapsen ongelmat kuin biologisen lapsen. Sijaisvanhemmuus näyttäytyy ikään kuin suojana ja lapsen ongelmat enemmän yhteisenä asiana.

Syyllisyys on vähäisempää ja on enemmän rohkeutta tarkastella asioita. Yleensä raha-asioita ei tarvitse miettiä kun hakee apua sijoitetulle lapselle, koska sosiaalitoimi maksaa kustannukset, mutta voi olla myös epäselvää kenelle lapsen hoidon maksaminen kuuluu. Vastuu painaa myös sijoitetusta lapsesta sekä biologisille vanhemmille että sosiaalitoimelle ja siksi apua helpommin haetaan. Syynä voi olla myös se, että kun ei tiedä ja tunne lapsen taustaa niin ei ymmärrä mistä lapsen voinnissa on kysymys. Valmennuksen ja koulutuksen kautta sijaisvanhemmat ovat saaneet tietoa asioista ja siitä mihin apua voi saada ja se helpottaa avun hakemista. Useat sijaisvanhemmat tuovat myös esille, että apu järjestyy paremmin ja nopeammin sijoitetuille lapsille.

Seuraava sijaisvanhemman kuvaus kertoo siitä, miten eri tavoin ja suuremmin sijaisvanhemmille terveystalveissa kerrotaan sijoitetun lapsen ongelmista ja niihin vaikuttavista syistä. Asian tekee helpommaksi se, että sijaisvanhemmilla ei ole osuutta lapsen neurologisten ongelmien syntyyn, esimerkiksi silloin, jos lapsen vammat ovat syntyneet esimerkiksi äidin alkoholin käytön seurauksena.

S11: Ollaan ihan eri asemassa. Mieheni kanssa olemme huomanneet, ettei puhuta kuin biologisille vanhemmille. Meille on helppo sanoa niitä sanoja ja oikeita syitä ja seurauksia. Eihän normaalisti kukaan sanoisi meille alkoholivaurioista vaan se olisi ihan vaiettu asia. Nyt on helppo käsitellä mitä vaan ja sanoa vaikeitakin asioita, mitkä eivät loukkaa meitä, kun kyseessä ei ole meidän biologinen lapsi.

Viranomaiset kohtaavat sijaisvanhemmat eri tavoin kuin biologiset vanhemmat, mutta myös toisinpäin eli sijaisvanhempi voi asettua osaksi sijoitetun lapsen tiimiä ja tällöin suhde lapseen jää enemmän taka-alalle. Sijoitetun lapsen tilannetta pyritään ratkaisemaan enemmän yhdessä tiiminä. Häpeän ja loukkaantumisen tunteita ei vanhempana tarvitse samalla tavalla kohdata kuin jos kyse olisi biologisesta lapsesta.

S11: Kun on toimittu näiden yhteistyötahojen kanssa, niin tuntuu, että kohdataan kuin yhtenä työryhmän jäsenenä. Olen itsekin omaksunut sijaisäidin roolin, teen niin kuin työnä silloin kun olen mukana näissä palaverissa. Päiväkodissa sanoivat suoraan meille, että haluavat yhdessä olla tukemassa, tämähän on meidän kaikkien yhteinen asia. Eihän teidän tarvitse yksin ottaa sitä vastuuta kun on sijaislapsesta kysymys. Ihan niin kuin hekin kokisivat, että ei se ole meidän syy, että meillä sattuu olemaan vaikea ja haastava lapsi.

Sijaisvanhempien ei biologisten vanhempien tavoin tarvitse tuntea syyllisyyden ja häpeän tunteita, ja siksi kynnyks avun hakemiseen on matalampi.

S11: Ei ole mitään häpeää eikä kynnystä olla asiakkaana. Jos meillä olisi ongelmia biologisten lasten kanssa, niin se voisi olla vaitonaisempaa ja pitäisi olla selkeä syytulla.

S8: Avun hakeminen ei ole itseä syyllistävää. Kun lapsesta on päivähoitaja sanonut, olen ottanut asiana, en ole loukkaantunut.

Sijaisäiti, joka oli rohkeasti hakenut apua vaikeasti traumatisoituneille sijoitetuille lapsille, toi esille kokemustaan avun hakemisesta omalle biologiselle lapselleen. Tässä asiakkuudessa hän koki olleensa altavastajaan asemassa kun koulutettu väki istui rivissä ja kysyi miten perheessä eletään ja millaista on perhe-elämä. Sijaisäidissä oli herännyt ajatus, että yritetään saada selville, mikä on mennyt pieleen. Tämä kokemus oli lisännyt sijaisäidin ymmärrystä biologisia vanhempia kohtaan, joiden yksityisyyttä myös riisutaan ja paljastetaan.

Biologisena vanhempana syyllistyy helpommin ja miettii missä on itse toiminut väärin ja olisiko voinut toimia toisin. Kynnys lähteä hakemaan apua asettuu korkeammalle.

S5: Biologisen lapsen kanssa on syyllisempi olo. Ehkä mä otin kaikki syyt omille niskoilleni. Mä en nyt ole kasvattanut oikein ja tämä on tulos. Sijoitetun lapsen kanssa pystyn eri lailla suhtautumaan tilanteisiin. Sellaista syyllisyyttä ei tunne, ajattelen, että ollaan kaikkemme tehty.

Sijaisvanhemmat tunnistavat erilaisuuden avun hakemisessa sijoitetuille ja biologisille lapsille. Tähän vaikuttaa osaltaan vastuu lapsen biologisille vanhemmille ja se että on ammatillisempi suhtautuminen lapsen ongelmaan.

S1: En tiedä, johtuuko erilainen asema minusta vai muista. Rohkeutta on myöntää, että joku asia on pielessä. Biologisena vanhempana helposti sanoo, että ei meidän lapsella voi olla mitään ja voi olla paljon vaikeampi lähteä hakemaan apua.

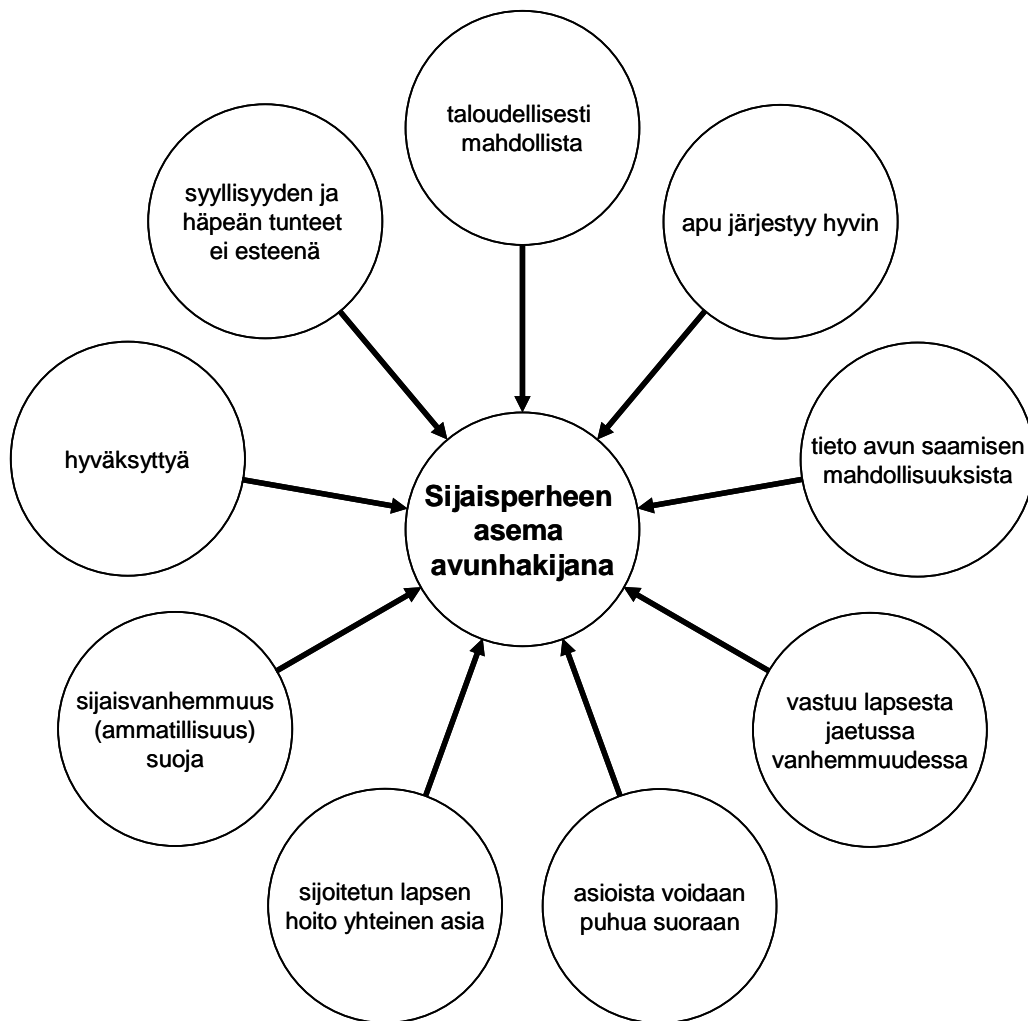
S9: Kyllä se niin on, että siihen saa ammatillisemman otteen ja apua saa kyllä tehokkaammin. Ajatellaan, että siellä on kollega vastassa.

Mielenkiintoinen näkökulma avun hakemiseen on, että sitä helpommin hakee kun ei tunne ja tiedä, mitä lapsen oireilu merkitsee. Silloin kun on hoitanut lasta vauvasta asti niin osaa eri tavoin suhteuttaa lapsen käyttäytymistä.

S9: Kyllä se niin on, että suutarin lapsella ei ole kenkiä, että helposti ei lähde biologisille apua hakemaan. Vastuu sijoitetun lapsen vanhemmille lapsen hoidosta

vaikuttaa, ettei se äiti sano, että lapset ovat huonolla hoidolla. Jotain erilaista siinä on omissa suhtautumisessa. Se voi johtua siitä, että omat lapset on tuntenut aivan alusta asti ja tuntee niiden kaikki eleet ja tavat.

Yksi sijaisäiti kertoi lapsen terapian keskeyttämisestä rahoituksen vuoksi. Äiti yritti rahoituksen järjestämistä usealta taholta, mutta kukaan ei ottanut vastuuta. Hän teki useita hakemuksia Kelaan saadakseen korotetun vammaistuen ja sitä kautta terapian jatkot. Tässä tapauksessa vastuu asiasta jätettiin yksin sijaisäidille vaikka hänellä oli ollut ajatus, että viime kädessä sosiaalitoimi ottaa vastuun sijoitetun lapsen kuntoutuksesta.

Kuva 2 Sijaisperheen asema avunhakijana

6.1.2 Asiakkuus perheneuvolassa

Tutkimuksessani ensisijainen tehtävä oli kuulla sijaisvanhempien käsityksiä asiakkuudesta perheneuvolassa. Keskeisin asia, miksi sijaisvanhemmat ovat ottaneet perheneuvolaan yhteyttä, on

sijoitetun lapsen vointi. Huoli voi olla lapsen kehitykseen liittyvistä asioista tai psyykkisestä voinnista. Lapsen vointi voi näyttäytyä perheessä monin eri tavoin kuten esimerkiksi hankalana käytöksenä tai sulkeutuneisuutena. Sijoitetuilla lapsilla on ollut erilaisia tutkimus- ja terapiajaksoja perheneuvolassa ja niihin on liittynyt vanhemmuustyöskentelyä.

Pirjo Tuovila toteaa, että sijoitetulle lapselle tulisi voida tarjota monenlaisia korjaavia kokemuksia, jotta hänen tulevaisuutensa olisi parempi. Perusedellytys on eri osapuolten toimiva yhteistyö ja sijoituksen perusteiden kunnossa olo. Lapselle täytyy taata rauha kasvaa ja lupa kiintyä uusiin sijaisvanhempiinsa. Illuusio lapsen kotiinpaluusta ilman mitään realistista näköalaa on vaurioittavaa kaikkien osapuolten, myös biologisten vanhempien kannalta. Hoitaminen vaatii tunnesuhteeseen perustuvia vuorovaikutussuhteita ja kiintymyssuhteita uusien lapseen ja lapsen hoitoon sitoutuneiden aikuisten kanssa. Tehtävä on mutkikas ja tie kivinen katsoipa asiaa sitten lapsen, hänen vanhempansa, sijaisvanhemman tai sijoittavan sosiaalityöntekijän kannalta. Lapsen kiintymisen perusasia on vanhemman kyky sensitiivisesti, tunteen tasolla vastata lapsen signaaleihin. Kykeneekö vanhempi tavoittamaan lapsen viesteistä niiden tunnesisällön, sen miltä lapsesta tuntuu ja vastaamaan lapsen viestiin niin, että tämän hyvä olo vahvistuu ja ahdinko lievittyy? (Tuovila 2008, 32 – 42.)

Lapset, joita on kohdeltu kaltoin, ovat oppineet olemaan varuillaan ja siksi he tekevät sitä sijaisperheessä, vaikka siellä elämä olisi turvallista. Lapselta vie pitkän ajan ennen kuin hän voi alkaa luottaa sijaisvanhempiinsa.

S2: Mikä näillä sijoitetuilla lapsilla on kun ne tarkkailee meitä vanhempia koko ajan. Ne tietää ihan kaiken, ne kuulee ihan kaiken. Lapset on koko ajan sellaisessa valmiudessa ja huolehtivat ihan kaikesta.

Työskentely perheneuvolassa on voinut käynnistyä myös vanhemmuuskysymysten pohtimisella. Yhdessä perheessä sijaisvanhemmat ottivat ensin yhteyttä heitä stressaavassa vaikean jaetun vanhemmuuden tilanteessa. Tätä työskentelyä seurasi vanhemmuuden pohtiminen yhdessä biologisen vanhemman kanssa ja sitten vasta oli vuorossa lapsen voinnin selvittely perheneuvolassa ja myös yhteiset kokoontumiset sijoittavan tahon sosiaalityöntekijän kanssa. Vanhemmuuteen liittyvät asiat voivat olla monenlaisia eli voi olla kysymys jaettuun vanhemmuuteen liittyvistä asioista tai sijaisperheen biologisiin ja sijoitettujen lasten asemaan ja kasvatukseen liittyvistä asioista. Joskus kysymys on koko perheen jaksamisesta ja voinnista.

Haastateltavista sijaisvanhemmista kaksi perhettä oli käynyt Pride-valmennuksen tässä perheneuvolassa ja yksi sijaisvanhempipariskunta oli osallistunut sukulaissijaisvanhemmille

tarkoitettuun perhekohtaiseen valmennukseen. Sijaisvanhempien perheneuvolakokeemukset ovat useimmiten olleet positiivisia, joskus sijaisvanhemmat olisivat kuitenkin toivoneet enemmän tukea.

Sijaisvanhempi kuvaa perheneuvolan moniammatillisen tiimin työskentelyä ja mahdollisuutta rauhalliseen kohtaamiseen:

S9: Perheneuvolasta on tullut kaikista kokonaisvaltaisimmin tuki just' sen takia, että on ollut sosiaalityöntekijän tapaaminen samalla kun lapsilla on ollut omia käyntejä. Se on ihan huikeeta, että hoituu samalla kertaa näitä asioita. Moniammatillisuus toimii valtavan hyvin tässä tiimissä. Sellaista otetta ei ole muualla. Täällä mä purputan ne asiat, jotka oikeastaan kuuluisi meidän sosiaalityöntekijälle. Kun on säännöllinen, tietty paikka, missä voi kertoa. Sillä on ihan eri merkitys kuin sillä, että tullaan kiireesti asiakastapaamiseen, joka kiireesti tehdään. Sosiaalityöntekijäkin taistelee tuulimyllyjä vastaan.

Yksi sijaisäiti tuo esille nopean puuttumisen tärkeyden, silloin kun sijoitetulla lapsella on vaikeita oireita. Tässä tapauksessa olisi pitänyt nopeasti rajoittaa lapsen kotivierailuja, koska lapsi toistamiseen altistui hyväksikäytölle ja oireet eivät hellittäneet. Kritiikki kohdistuu moniin toimijoihin. Sijaisperheissä eletään joskus lapsen monien käyttäytymisongelmien kanssa ja on vaikea ymmärtää mihin ongelmat liittyvät.

S3: Kun ymmärrys ei riittänyt lapsen tekojen käsittelemiseen. Apua haettiin, kun lapsi huusi ja kiukkusi ympäri vuorokauden, lapsi tuhri ulosteilla ja rikkoi ikkunoita, lapsi varasti ja kätki tavaroita tai kun lapsi tuntui pitävän sisällään pahoja muistoja.

S1: Kun tulin perheneuvolaan, minulla oli iso tyhjä paikka päässä. Pääsin hyvin nopeasti. Olen tajunnut, että on hyvin tällainen ammatillinen tiimi. Täällä tehdään paljon tiimityötä, on hyvää osaamista ja paljon tietoa.

Sijaisäiti kuvaa lapsen aggressiivista käyttäytymistä päiväkodissa. Lapsi oli ärsykeherkkä ja reagoi kaikkeen ja kävi toisiin lapsiin kiinni. Lapsen kohdalla mietittiin, mistä voisi saada tukea ja apua lapselle ja perheelle. Päivähoidon psykologi oli sitä mieltä, että lapsi on niin pieni, ettei vielä voi tutkia. Erityislastentarhanopettaja ehdotti perheneuvola ja siellä kuultiin tilanne ja psykologi havainnoi lasta erilaisissa tilanteissa päiväkodissa. On tärkeää löytää asiakkaiden tarpeisiin sopivia menetelmiä ja kohtaamisen tapoja. Lapsen äkkipikaisuus ja impulsiivisuus oli tullut psykologin havainnoinnissa jonkin verran näkyväksi, mutta mihinkään erityistoimiin ei ollut tarvetta ryhtyä ja sijaisäiti kertoo tilanteesta:

S5: Tässä nyt varmastikin suljettiin pois sekin mahdollisuus, että kotiolot tai kasvatukselliset asiat vaikuttaisivat nyt lapsen käyttäytymiseen.

Sijaisäiti kertoo lapsen joutuneen hyvin pienenä lastenkotiin ja siellä lapsi oli oireillut puremalla aikuisia ja toisia lapsia. Sijaisäiti miettii lastenkodin vaikutusta lapsen käyttäytymiseen.

S5: Kun lapsen otti syliin, se piti kääntää toisinpäin, se oli kuin villikissan pentu, joka tarttuu kiinni. Siellä lastenkodissa se äänimaailma oli niin erilainen kuin meillä tai äidin luona. Siellä oli paljon itkua ja ääniä.

Asiakkaiden kohtaamisen tavalla ja kuulemisella on tärkeä merkitys. Sijaisvanhempien näkemykset jäävät joskus kohtaamatta ja silloin on hyvä, että perheillä on paikkoja, missä voi ammattilaisten kanssa miettiä tukimahdollisuuksia. Perheneuvola voi olla tällainen tärkeä kohtaamisen paikka ja siellä etuna on moniammatillisuus.

S7 & S8: Tärkein asia on ollut se, että meidät on otettu vakavasti ja huolet ihan aidosti vastaan. Kun muille on puhuttu, on tullut sellainen tunne, että vain keksimällä keksitään näitä huolenaiheita.

S14 & S15: Hyviä kokemuksia on, henkilökuntaa on monenlaista; lääkäri, psykologi ja sosiaalityöntekijä. On sellainen saumaton yhteistyö koko ajan. Tänne pääsee nopeasti, se on hyvä asia.

Moniammatillisuus on käsitteenä hajanainen, sen yhteydessä puhutaan usein ryhmätyöstä, tiimeistä, verkostoista ja oppivasta organisaatiosta (Flink & Saarinen 2002, 4.) Tiimimäisessä työskentelyssä on omat erityispiirteensä, joiden avulla se erottuu muista yhteistyön muodoista. Moniammatillisissa tiimissä vain pieni osa muiden töistä on toisten hallittavissa eikä kukaan voi korvata toista. (Mt 7.) Moniammatillisen yhteistyön teoreettiset perusteet ovat monimutkaisissa asemien välisissä suhteissa ja konstruktivisessa tietoperustassa.

Sosiaalisen konstruktionismin perusajatuksia ovat erilaisten totuuksien samanaikainen olemassaolo samasta asiasta sekä mahdollisuus tulkita ja määritellä sama ilmiö eri tavoin (Pohjolainen 2004,8). Moniammatillisen työryhmän jäsenillä on erilaisia käsityksiä asioista. Ryhmän keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyy uudenlaisia merkityksenantotapahtumia. Vastavuoroisen perspektiivin oton kautta saadaan rakennettua yhteiseen ymmärrykseen perustuva uusi tulkinta. (Mt.8.)

Yksinkertaisimmillaan tiimi määritellään joukoksi henkilöitä, joilla on yhteinen tavoite ja joiden tavoite on saavutettavissa vain yhdistelmällä yksilöiden tarkoituksenmukaisia toimia. Tiimin toiminta perustuu osaamisen jakamiseen, sosiaaliseen tukeen ja hyväksyntään sekä avoimeen

kommunikointiin. (Gold 2005,9) Tiimityötä perustellaan tavoitteella synnyttää uudenlaisia ratkaisuja, lisätä innovatiivisuutta ja joustavuutta. (Launis 1997,128).

Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että tarvitaan asiantuntijuutta, mikä ei ole sidoksissa sijaishuoltoon. Asioita voidaan tarkastella erilaisesta näkökulmasta ja lapsi tulee näkyvämmäksi.

S7 & S8: Perheneuvola on ollut ulkopuolinen asiantuntija tässä, niin kuin olin ajatellutkin. Kenenkään ei tarvitse välittää rahasta ja ei ole sillä tavalla tunteita pelissä. Osaavat ajatella, mikä sille lapselle on eduksi. Työskentely ammatillista, mitään negatiivista ei ole. Ollut meille pelastus, että ollaan selvitty tilanteesta.

Erityinen tuen tarve sijaisvanhemmilla on usein sijoituksen alkuaikoina, varsinkin jos lapsen biologiset vanhemmat kyseenalaistavat sijoituksen ja vanhemmuuden. Sijoittavan tahon sosiaalityöntekijä ei aina asetu sijaisvanhemman tueksi.

S2: Aloitan itsestäni, olen hakenut apua jaksamiseen. On tuntunut välillä aika epätoivoiselta. Alkuaikoina alkoi olla näitä oikeudenkäyntejä ja se menettämisen pelko näistä lapsista oli tosi kova. En varmaan olisi uskaltanut enempää lapsia meille ottaa, jos en olisi saanut niin paljon apua ja tukea perheneuvolan sosiaalityöntekijältä

Yksi sijaisäiti ei ollut saanut toivomaansa tukea ja hän mietti myös moniammatillisen tiimin roolia ja toivoi, että voisi asioida vain yhden henkilön kanssa perheneuvolassa. Hän koki myös että ei ollut saanut riittävästi tietoa siitä, mihin lapsen voinnin arviointi perustui.

S4: Olin pettynyt, sijoitettu lapsi käyttäytyi tosi hankalasti ja itse olin väsynyt. Meillä oli perheeseen syntynyt juuri vauva. Perheneuvolassa oltiin sitä mieltä, että ei tässä mitään. Oman väsymykseni vuoksi en jaksanut pitää puoliani, mutta nyt kun olemme uudelleen asiakkaina, niin jaksan viedä asioita eteenpäin.

Perheneuvolassa terapeutit kuulevat sijoitetuilta lapsilta monenlaisia kokemuksia ja kertomuksia elämästään sijaisperheessä ja joskus voi nousta esille myös sijaisvanhempiin itseensä liittyviä kielteisiä koettuja asioita. Yhdelle sijaisäidille on jäänyt kokemus, että eivät sijaisvanhempina tulleet riittävästi kuulluiksi tällaisessa tilanteessa vaan sijoitetun nuoren kertomus oli painavampi. Haastattelussa puhuttiin asian esille ottamisesta ja sijaisäiti kertoi:

S10: Vaikea oli ottaa esille, jos olisin pystynyt, niin olisin ottanut. Omalta puoleltani en osannut silloin tuoda tarpeeksi hyvin niitä asioita esiin ja silleen koin, että ehkä mua tai meitä ei uskottu. Jälkeenpäin kun puhuin terapeutin kanssa, niin huokasin helpotuksesta ja ajattelin, että ehkä nyt ymmärrämme toisiamme paremmin.

Perheneuvolan merkitystä lasten tutkimusjaksojen aikana, mihin liittyvät samanaikaiset vanhemmuuskäynnit, sijaisäiti kuvaa seuraavasti:

S9: Valtavasti tuli sellaisia työkaluja ja oivallusta. Ne on niin konkreettisia olleet ne pienet jipot, mitkä on oivaltanut sinne kotiin. Täällä on sellaista vuorovaikutteista keskustelua ja sillä tavalla se poikkeaa esim. sairaalasta, missä epikriisi tulee kotiin ja siinä on suunniteltu sitä ja tätä.

Sijaisäiti kuvaa vuorovaikutteista toimintatapaa perheneuvolassa hyvänä ja näkee tutkimusjakson jälkeisen yhteisen palautteen hyvänä, koska silloin voi tehdä kysymyksiä ja jos ei ymmärrä jotain asiaa, niin siitä voi kysyä. Hän kuvaa myös yhteiseen palautteeseen liittyvää oivalluksen tunnetta. Perheneuvolassa on voitu neuvotella myös aikatauluista. Sijaisäiti kuvaa perheneuvolassa käyntejä:

S9: En ole koskaan lähtenyt perheneuvolasta pois, että olipa reissu. On tullut niitä avaimia, mitä on lähtenyt hakemaan tai, että on vaan just' saanut pulputtaa. Jos lastakin tutkitaan, niin siinä on se yhteinen sävel ja ne kummatkin puolet.

S12 : Kävin monia keskusteluja sosiaalityöntekijän kanssa ja tyttö oli toisen työntekijän luona ja molemmissa huoneissa homma toimi hyvin. Olin tyytyväinen käytyihin keskusteluihin ja samaten oli tyttö. Asioiden kasaaminen oli hyvin jäsenneltyä ja suunniteltua. Hyvän ammattitaidon lisäksi arvostan sellaista lämpöistä kohtaamista, lämmin paikka ja inhimilliset herttaiset ihmiset meitä auttamassa. Työparityöskentely on tosi arvokasta, tulee erilaisia näkemyksiä ja viitekehyksiä.

Sijaisäiti kuvaa ammattitaitoa ja kohtaamisen tapaa sekä näkee työparityöskentelyn etuina asioiden tarkastelun useammasta viitekehystä.

Sijaisvanhemmat arvostavat myös perheneuvolassa olevaa sijaishuollon asiantuntemusta. He korostavat perheneuvolan rohkeutta tarkastella asioita lapsen edun näkökulmasta. Kuunteleminen, asioista tietäminen ja luottamus nousevat tärkeinä asioina esille.

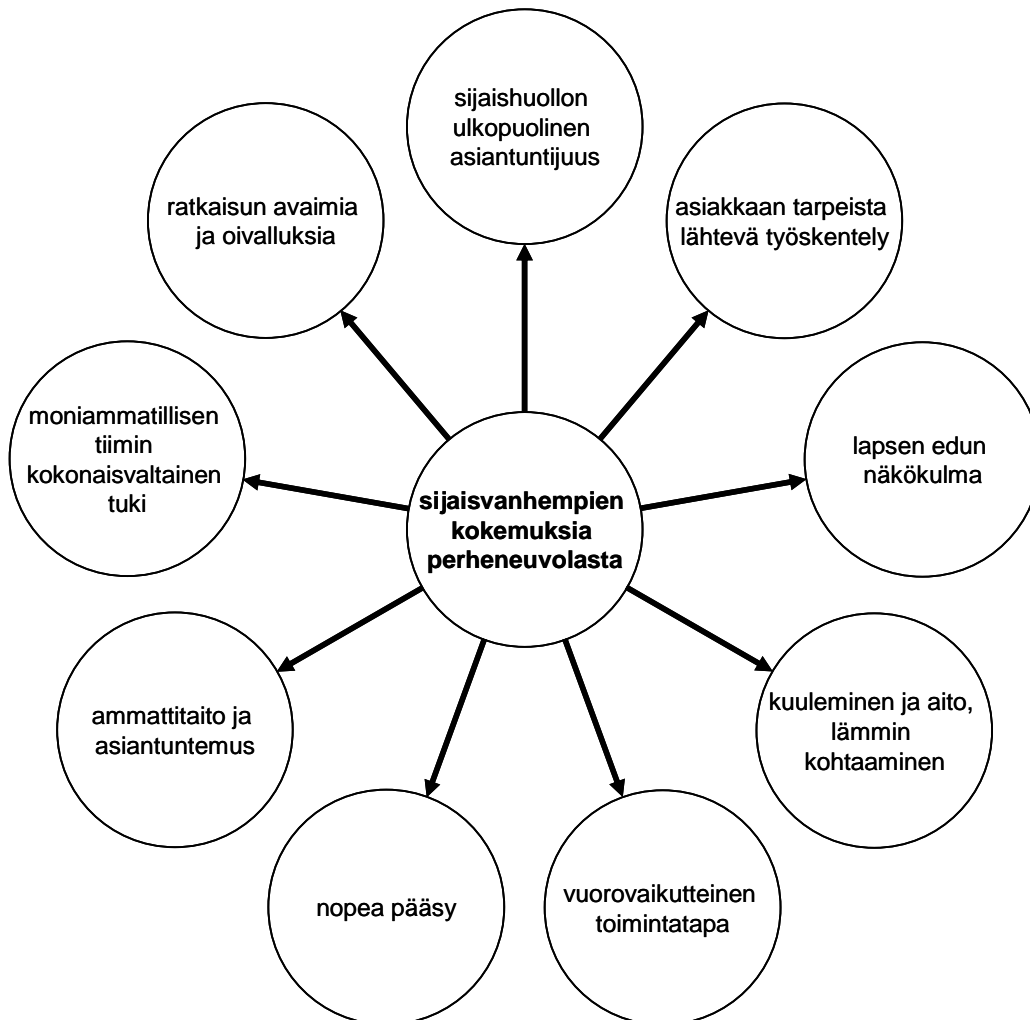
S7 & S8: Muutenkin on ollut ammattitaitoisia ihmisiä ja on voinut luottaa. Jokainen on ajatellut lasta ja lapsen etua ensisijaisesti. Kaikki, jotka olette olleet prosessissa mukana, olette miettineet lapsen kannalta sitä tilannetta.

S7: Vanhempien on sopeuduttava siihen, mikä on lapsen etu. Tärkeää on, että uskaltaa sanoa sen oman näkemyksen, vaikka joutuu varmasti joskus vaikeisiin tilanteisiin. Te olette uskaltaneet nostaa kissan pöydälle.

Auttamistyössä työntekijän persoona näyttäytyy myös tärkeänä ja tunne, että on helppo tulla ja keskustella asioista.

S11: Perheneuvolassa kuunneltiin ja oli joku, joka tiesi asioista ja otti heti asiakseen. Persoonasta on aika paljon kiinni, pitää olla tietystyyppinen, ettei ole liian tungeteleva vaan ehkä kuunteleva. Kaikkiin ihmisiin on voinut luottaa. Tosi hyvä olo tuli kun tulin tänne, vaikka kun sairaala tuputti perheneuvolaa, niin ajateltiin että mitäs me sieltä.

S6: Olen tykännyt käydä täällä, olisin kaivannut enemmänkin näiden vuosien varrella. Tänne on helppo tulla ja helppo puhua ja tiedän, että asiat pysyvät täällä.

Kuva 3 Sijaisvanhempien kokemuksia perheneuvolasta

Toiveita perheneuvolalle

Kun haastattelussa kysyttiin, millaisissa asioissa perheet tulevaisuudessa ottaisivat perheneuvolaan yhteyttä, niin esille nousivat lapsen vointiin ja kehitykseen liittyvät asiat. Vanhemmuuteen liittyvät asiat ja hankalat jaetun vanhemmuuden tilanteet.

Lapsi ja hänen hyvinvointinsa korostuu odotuksissa perheneuvolalle. Sijaisvanhemmat kaipaavat apua lapselle itselleen ja heille vanhempina lapsen kohtaamisessa.

S9: Lapsen psyykkiseen hyvinvointiin liittyvät asiat ja käytösasiat. Tämä on sellainen lasten paikka ja jos itselläkin olisi tilanteita, niin varmaan kysyisin, että pärjäisi paremmin.

S7: Alkaahan se lapsi tulevaisuudessa enemmän miettimään näitä asioita. Jotkut miettii vasta aikuisena ja jotkut murrosiässä. Jos lasta rupeaa askarruttamaan ja itse ei osaa vastata, niin eiköhön se ole vanhempien tehtävä silloin ohjata perheneuvolaan. Aikuisena lapsi sitten näkee kaikkea, mitä me ollaan tässä matkan varrella tehty ja kirjoitettu. En tiedä, onko sitten meille vihainen, että ette antaneet muuttaa biologisen äidin luo.

S2: Odotan paljon perheneuvolalta. Meillä on keinot loppu lapsen kanssa. Me tarvitaan nyt joku muu, joka voi antaa uutta ajattelumallia meille tai vinkkejä. Me ei olla kahdessa vuodessa normaalilla perhe-elämällä saatu tilannetta rauhoittumaan ja tarvitaan apua.

Haastattelussani kysyin lopuksi sijaisvanhempien kehittämistoiveita perheneuvolalle. Toiveissa tuli esille erilaiset terapiat lapsille, vertaistuki lapsille ja aikuisille sekä erilaiset ryhmämuotoiset toiminnot. Palveluista toivottiin tiedotettavan enemmän ja toivottiin nopeaa pääsyä niihin. Koulutustakin toivottiin perheneuvolan järjestävän. Laaja-alaisen ammatillisen osaamisen katsottiin vastaavan hyvin sijaisperheiden tarpeisiin

S14: Kaikki palvelut olisi hyvä olla samassa paikassa. Toivoisin, että terapiapalvelutkin olisi täällä saatavissa.

S1: Kun aloitetaan, lapset ovat uusia ja tietoa on myös paljon vähemmän. Pitäisi olla sellainen nopea palvelu, että pääsisi edes kerran purkamaan itseään. Kun näiden lasten kanssa elät joka päivä ja tulee ongelmia, sä et voi laittaa näitä lapsia minnekään jemmaan. Kaikki se, mistä sä haluaisit tietää ja mistä sä haluaisit puhua,

tulee sua vastaan joka päivä kuin tiilisenä. Pienelläkin ajalla voisi saada sellaisen avun, tunnelin pään auki.

6.1.3 Asiakkuuskokemuksia muista palveluista

Sijaisvanhemmat ovat hakeneet apua monenlaisiin asioihin ja eri paikoista. On perheitä, jotka ovat asioineet useissa paikoissa ja perheitä, joilla on kokemusta vain joistakin paikoista kuten perusterveydenhuollosta ja perheneuvolasta. Apua on haettu perheen vointiin, sijaisvanhemmuuteen ja lasten erilaisiin ongelmiin. Sijaisvanhemmat kuvaavat, että apua saa, mutta se edellyttää omaa aktiivisuutta.

Sijaisperheiden tukemisen tulisi perustua sijoitettujen lasten ja perheiden yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen. Lastensuojelun sijaisperheiden toimintaa tukevaa työtä tehdään kunnissa ja kolmannen sektorin yleishyödyllisissä järjestöissä. Täydennyskoulutusta sijaisvanhemmille voisi järjestää seutukunnallisena ja siinä voisi olla perheneuvola yhtenä suunnittelijana. On tärkeää, että täydennyskoulutuksen tarjoaminen lähtee perhehoitajien tarpeesta, mutta myös sijoittajan näkemys perhehoitoa kehittävien täydennyskoulutus teemojen työstämiseksi on tärkeää. Työnohjaus voi olla yksilötyönohjausta tai ryhmätyönohjausta. Työnohjaukseen on useimmiten tarvetta sijoituksen alkuvaiheessa. Yhteistyötilanteet biologisten vanhempien kanssa voivat myös olla haastavia. (Ketola 2008, 46 -50.)

Sosiaalityöntekijän merkitys liittyy niihin moniin asioihin, joiden kautta sijaisperhe on riippuvainen sosiaalitoimesta ja sen päätöksistä. Sijaisvanhemmilla oli hyviä ja huonoja kokemuksia avun ja tuen saamisesta sosiaalityöntekijältään, mutta tuki nähtiin hyvin tärkeänä ja merkittävänä perusasiana vanhemmuuden toteutumiseksi.

S2: Vuosien aikana ollaan aika paljon turvauttu sosiaalityöntekijään. Ollaan haettu apua käytännön asioissa ja kysytty neuvoa asioiden hoitamisessa. Peruskysymyksiin ollaan haettu apua, mutta myös jollakin tavalla jaksamiseen ja siihen koko toimintaan.

Sosiaalityöntekijän tärkeää merkitystä mm. lakien tulkitsijana jaetussa vanhemmuudessa kuvaa seuraava sijaisvanhemman näkemys:

S12: Se on aivan kyllä arvoinen asia, että yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa on aktiivista ja joustavaa. Lainsäädännössä on sellainen pykäläviidakko, mitä kuuluu meille, mikä kuuluu biologisille vanhemmille ja mikä sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijä osaa nämä asiat.

Sosiaalityöntekijöiden jaksaminen ja pysyminen työssään on merkityksellistä sijaisvanhemmille. Vaikea kysymys sijaishuollon sosiaalityöntekijän kohdalla on biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien toiveiden huomioiminen. Sijaisvanhemmat toivovat joskus, että heillä olisi oma sosiaalityöntekijä, joka voisi tarkastella asioita heidän näkökulmastaan

S13: Sosiaalityöntekijä vaihtuu jatkuvasti, ollut seitsemän eri henkilöä. Olisi parempi, että biologisilla vanhemmilla olisi oma sosiaalityöntekijä. Meillä on koko ajan menty liikaa biologisten vanhempien toiveiden mukaan.

Joissakin kunnissa on tapana vaihtaa sosiaalityöntekijää kun tulee ristiriitoja tai kanteluita. Sijaisvanhemman kannalta hyvin raskas tilanne on jos sosiaalityöntekijä ei suostu heitä kuulemaan ja asettuu selkeästi puoltamaan vain biologisen vanhemman oikeuksia.

S2: Sosiaalityöntekijän tuki on tärkeä. Meillä on kokemus, että en uskaltanut puhua sosiaalityöntekijälle, pelkäsin seuraamuksia. Meillä kävi niin, että luotettava sosiaalityöntekijä vaihdettiin kun biologinen äiti ei ollut tyytyväinen. Silloin kun meiltä loppui se soittamisioikeus sosiaalityöntekijälle, olisi kuin matto olisi vedetty jalkojen alta. Uusi sosiaalityöntekijä oli asettunut eri puolelle ja toi usein esille, että ei ymmärrä miksi huostaanottoa ei ole purettu.

S7 & S8: Sitten oli nämä henkilökemia-asiat ja näkemuserot. Tavallaan kysymys on luottamuspuolasta, varmaan molemminpuolisesta. Biologinen vanhempi koki, että sosiaalityöntekijä on meidän puolella ja me koettiin, että hän on äidin puolella. Koettiin, että sosiaalitoimesta sitä biologista vanhempaa tukivat enemmän kuin meitä.

Tutkimuksessani tuli näkyväksi että kokemukset vaihtelevat ja samalla perheellä voi olla kokemuksia hyvin erilaisista suhtautumistavoista. Sosiaalityöntekijöitä tulisi olla riittävästi ja heillä tulisi olla aikaa kuunnella ja paneutua asioihin.

S7 & S8: Kokemukset sosiaalitoimistosta riippuvat työntekijöistä meidän tapauksessa. Tällä hetkellä on hyviä kokemuksia ja välillä oli tosi huonoja kokemuksia.

S6: Sosiaalityöntekijät ovat niin kiireisiä, että niillä ei ole aikaa antaa tukea ollenkaan. Sosiaalityöntekijöitä saa huonosti kiinni. Yhteistyö on kuitenkin sujunut.

Perheneuvola ja muut viranomaiset kuten sairaalan lastenpsykiatrian yksikkö voivat joutua mukaan erilaisiin arviointeihin monimutkaisissa jaetun vanhemmuuden tilanteissa. Silloin tilaajana yleensä

on sosiaalityömi. Sijaisvanhempien ja lasten edellytetään osallistuvan erilaisiin arviointeihin ja työntekijöidenkin rooli on erilainen kuin tukea antavissa työmuodoissa.

Sosiaalityössä ristiriitatilanteita voi syntyä eri syistä, mm. silloin kun sosiaalityöntekijät joutuvat sovitteluun erilaisia näkemyksiä ja toisinaan myös valitsemaan puolensa tai kun omat arvot ohjaisivat sensitiivisempään suuntaan kuin instituutioiden tai yhteiskuntapolitiikan. Asianosaisten kokemukseen perustuvat tiedot, tarpeet ja lähtökohdat tilanteessa voivat olla erilaiset. Erojen tasapuolinen kuunteleminen ja kompromissien työstäminen ovat tällaisessa tilanteessa ensisijainen toimintamalli. Sosiaalityöntekijä joutuu tekemään ratkaisuja kenen asianosaisten tiedot painavat enemmän ja kenen puolelle tulee asettua vaikeissa ristiriitatilanteissa. (Juhila, 2006.)

Lapsen suhde biologiseen vanhempaan voi olla syystä tai toisesta poikki. Biologinen vanhempi on voinut kuolla tai lapsi ei ole häntä milloinkaan tavannut, silloin tällä vanhemmalla ei ole käytännöllistä paikkaa lapsen arkipäivässä. Pelkät tunnesiteet lapsen arkipäivästä kokonaan poissaolevaan vanhempaan eivät riitä siihen, että lapsi liittäisi hänet omaan perheeseensä. Biologinen vanhempi on voinut tehdä myös sellaisia tekoja, joiden seurauksena hän on lapsen silmissä menettänyt arvonsa vanhempaan. Tällöin käytännöllisen vanhemmuuden purkautumisen lisäksi lapsen kiintymys biologiseen vanhempaan on murentunut. (Ritala-Koskinen 2003, 127.)

S2: Meillä oli joitain vuosia sitten sellainen projekti, missä yritettiin parantaa biologisen perheen ja meidän välejä paremmaksi. Ajatuksena oli, että ensin kuultaisiin molempia osapuolia ja sitten olisi istuttu saman pöydän ääreen, mutta siihen tilanteeseen ei koskaan päästy

Lapsen ja perheen joutumisesta arvioitavaksi jaetun vanhemmuuden vaikeassa tilanteessa kertoo seuraava sijaisperheen kokemus:

S2: Tyttö oli silloin esikoulussa ja alkoi viestittää biologiselle isälle, ettei halua käydä tämän luona. Jo aikaisemmin isä oli väsynyt ja laittoi lapsen tulemaan kotiin kesken sovittuun ajan. Silloin sosiaalityöntekijän taholta epäiltiin, että olemme manipuloineet lasta. Asiantuntijat päättivät, että lapsi laitetaan lastenpsykiatrian osastolle asian selvittämiseksi. Vastustimme ajatusta, koska tyttö oli muutenkin epävarma olemisestaan ja elämisestään. Tyttö todettiin tasapainoiseksi sijaisvanhempainsa kiintyneeksi. Lapsi oli tuonut esille, että ei halua tavata biologista isää vaan kokee tämän pelottavana ja uhkaavana. Biologisen isän tapaamiset jatkuivat, koska ajateltiin, että lapsi voisi kiintyä biologiseen isäänsä. Näin ei kuitenkaan tapahtunut vaan tapaamiset loppuivat isän pahoinpideltyä tyttärensä.

Tässä kertomuksessa sivuutettiin niin lapsen kuin sijaisvanhempien näkemykset ja ajateltiin asiantuntijaratkaisulla päästävään oikeudenmukaiseen ratkaisuun. Lapsen viestit voidaan helposti tulkita sijaisvanhempien manipulaatioksi ja kun ei uskalleta ottaa kantaa lapsen puolesta vaan mietitään vanhempien oikeuksia, niin lapsi voi joutua uhratuksi.

Taloudellisiin ja korvausasioihin sijaisperhe oli saanut huonosti tietoa sosiaalitoimesta ja sijaisvanhemmat toivoivat, että sosiaalitoimi huomioisi paremmin sen millaiseen perheeseen lapset on sijoitettu. Toisesta sosiaalitoimesta tietoa ja ohjeita on saatu hyvin. Sosiaalityöntekijät miettivät tilanteita ja korvauksia sijaisperheen kannalta. Sijaisvanhempia oli hämmentänyt päätöksenteon ja toimintakulttuurin ero eri sosiaalitoimistoissa. Perhehoitajalaki on muuttumassa ja yhtenäiset toimintakäytännöt toivottavasti tekevät asiat sijaisvanhemmille selkeämmiksi.

S9: Kukaan ei tuntunut tietävän niistä asioista. Sellainen faktatieto tai joku lappunen olisi hyvä, miten asiat toimivat. Sosiaaliasiamieheen otin yhteyttä, hänkään ei tiennyt ja otti yhteyttä sosiaalijohtajaan ja kanta oli siten se, minkä hän esitti.

Kansaneläkelaitoksen kanssa ei ole yhteistyötä ja jouduin itse viime keväänä soittelemaan pitkän kaavan mukaan ihan kaikki paikat läpi.

Yksi sijaisäiti kertoo toiveestaan saada pitää uupumuksensa estämiseksi lomaa vuosittain siten, että lapsilla olisi turvallinen lomapaikka. Perheessä on kaksi kroonisesti sairasta vaikeahoitoista lasta, joille on ollut vaikea löytää turvallista lomapaikkaa. Sijaisvanhempi kokee joutuneensa vaikeaan tilanteeseen kun on viestittänyt sosiaalityöntekijälle lasten huonosta hoidosta.

Kun lapsi on sijoitettu perheeseen muusta kuin sijaisperheen asuinkunnasta, joutuvat sijaisvanhemmat yleisissä tiloissa toisten kuullen esimerkiksi terveystoimessa selittämään, että kyseessä on sijoitettu lapsi. Tämä tuntui haastatellusta sijaisäidistä leimaavalta.

Sijaisperheet käyttävät asuinalueen peruspalveluja kuten neuvolan ja terveyskeskuksen palveluja. Merkittävää näissä palveluissa on kohtaaminen ja sijaisperheen tilanteen ymmärtäminen.

Sijaisvanhemmat toivoivat lapsen voinnin perusteellista selvittelyä ennen sijoitusta.

Tutkimuksessani sijaisvanhemmat kuvasivat sitä, että työntekijät eivät aina ymmärtäneet sijaisvanhemmuutta, tai ei tiedetty miten sijaisvanhemman kanssa puhua lapsen kehityksellisistä ongelmista. Sijaisvanhemmat ovat myös kokeneet syyllistämistä siitä, että ovat ottaneet perheeseen traumoja kokeneen lapsen.

S2: Terveyskeskuspsykologin luona kävin, sijaisvanhemmuus oli hänelle aika vierasta. Meidän ajatukset eivät kohdanneet. Asioita joutui niin kaukaa selittämään ja se väsytti. Asiantuntijan kanssa on sitten paljon helpompi puhua.

S11: Neuvolassa olen aina ollut tyytyväinen neuvolatätiin biologisten lasten kohdalla, mutta sijoitetun lapsen kohdalla on ollut epävarmuutta ja kohtaaminen on ollut erilaista. Itselle on tullut sellainen vaivautunut olo kun terveydenhoitaja ei ole oma itsensä. Viimeksi siellä olikin toinen työntekijä, joka oli sijaisäiti.

Sijoitetut lapset ovat usein myös erikoissairaanhoidon asiakkaita. Sairaalan palveluita yksi sijaisperhe kuvasi hyvin toimiviksi, mutta irrallisiksi. Lääkäritkään eivät aina toimi yhteen ja tiedonsiirto on terveydenhuollon ongelma.

Sijoitetut lapset tarvitsevat paljon terapiapalveluita ja niitä on järjestetty enimmäkseen erikoissairaanhoidon ja perheneuvolan kautta. Terapioiden rahoitus voi tulla eri lähteistä kuten perusterveydenhuollosta tai erikoissairaanhoidosta.

S2: Huostaan otettujen lasten kohdalla puututaan terapiatarpeisiin sairaalassa, ne käynnistyvät sitä kautta hyvin. Meille tulleet lapset ovat kaikki olleet sairaalan kirjoilla, lastenneurologialla ovat monet olleet. Lastenkodin kautta ovat jo menneet sairaalautkimuksiin. Olen rauhassa saanut kertoa ne asiat, joita olen huomionut, minua on kuultu ja olen saanut apua.

Yksi sijaisäiti näki hyvänä lastenpsykiatrian kotiin tehtävän työn. Hyvä kokemus sairaalan lastenpsykiatrian yksikön toiminnasta liittyy tukeen, mitä sijaisperhe oli saanut pahoinpidellyn lapsen kohdalla. Lapsen ja perheen tuen on luvattu sairaalassa jatkuvan aikuisikään asti.

Sijaisperheet, varsinkin sijaisvanhemmat käyttävät myös yksityisten ja yhdistysten palveluja. Työnohjausta yksityisten kautta sijaisvanhemmille on tarjolla, varsinkin ryhmämuotoisena. Monille sijaisvanhemmille se on ollut suuri jaksamisen tuki. Ryhmämuotoisessa työnohjauksessa kritiikki kohdistuu siihen, että perheet ovat niin eri vaiheessa sijaisvanhemmuudessa ja pidempään sijaisvanhempina olleiden tarpeet ovat erilaiset kuin vasta aloittaneiden.

S7 & S8: Aluksi oli hyvä yksityinen työnohjaaja, sai purkaa jollekin, joka ymmärsi, mistä puhuttiin. Vastaavassa tilanteessa oli itse ollut, oli sijoitettu lapsi ja oli esimerkkejä ja tietoa.

S7 & S8: Yksityisen tukihenkilön kanssa käytiin ihan hyödyllisiä keskusteluja, mutta ei pystynyt sitä sovittelua tekemään kun näkemysero oli niin suuri.

Monet sijaisvanhemmat toivat esille vertaistukiryhmät, joita sijaisvanhemmat vetävät. Vertaistukiryhmän yksi sijaisäiti näkee hyvänä, mutta kertoo kuitenkin, että siellä ei pysty samalla tavalla avautumaan kuin perheneuvolassa. Keskustelu ryhmissä pyörii enemmän lasten ongelmien ympärillä ja niiden vertailussa. Henkilökohtaisia tuntemuksia on siellä vaikeampi käydä läpi. Yksi sijaisäideistä toi esille, että hänen suhtautumiseensa vertaisryhmään vaikuttaa se, että eivät halua leimautua sijaisperheeksi vaan ovat vain omanlaisensa perhe.

6.2 Perheneuvolatyöntekijän näkökulma

Fokusryhmissä psykologit ja sosiaalityöntekijät keskustelivat sijaisperheiden erilaisista kohtaamisista perheneuvolassa. Sijaisperheiden kanssa perheneuvolassa työtä tekevät myös lastenpsykiatri ja puheterapeutit. Tässä tutkimuksessa perheneuvolatyötä valotettiin kahden ammattiryhmän näkökulmasta ja asiakkuutta tarkasteltiin sijoitetun lapsen ja sijaisvanhempien näkökulmasta.

Sijoitettu lapsi

Sijaisperheeseen sijoitettu lapsi on siirtynyt omasta perheestään uuteen perheeseen. Hänellä on taustallaan olosuhteet, jotka ovat uhanneet vakavasti vaarantaa hänen kehitystään. Lapsen elämässä monet asiat ovat voineet muuttua, kuten paikkakunta ja koulu perheen lisäksi. Hänen on sopeuduttava monenlaisiin muutoksiin. Lapsilla on monimutkainen historia, joka johtaa usein hankaloituneisiin kiintymyssuhteisiin ja sitä kautta heikentyneeseen kykyyn tulla toimeen sosiaalisissa suhteissa. Daniel A. Hughesin (2006) mukaan kehittyäkseen tasapainoisesti lapsen täytyy voida tehdä myönteinen vaikutus elämänsä tärkeisiin ihmisiin, siis alunperin vanhempiinsa; sijaislapsen ollessa kyseessä sijaisvanhempiinsa. Sijaisvanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa keskeisiä ovat samat elementit kuin lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksessa. Turvallinen kiintymyssuhde kasvaa henkilökohtaisen turvallisuudentunteen perustalle.

Yhteistyön onnistuminen biologisten ja sijaisvanhempien kesken on tärkeää, jotta lapsi voisi rakentaa kiintymyssuhteen sijaisvanhempien kanssa. Sijoitetulla lapsella on erityistarpeita mutta myös sijaisvanhemmillä on erityisiä haasteita tutustua lapseen ja päästä hänen kanssaan vuorovaikutukseen. Perhehoidon näkökulmasta suurimpina haasteina ovat yhä myöhemmin sijoitettavat lapset ja vaikeasti oireilevat nuoret sekä yhteistyötilanteissa haastavat biologiset vanhemmat. Lapsen tarinan koostaminen ja nykyhetken ongelmien linkittäminen hänen taustaansa on tärkeää ymmärryksen ja jaksamisen lisäämiseksi (Tuovila 2008.)

Hiitolan tutkimuksessa (2008, 26-66) lasten toiminnassa voitiin havaita neljä erilaista ryhmää. Lapsi voi olla välinpitämätön ja itsetuhoisin sekä laiminlyödä itsestään huolehtimisen. Lapsi voi olla aggressiivinen ja väkivaltainen tai pelokas, alistuva ja syrjäänvetäytyvä. Kun tutkimuksessa sosiaalityöntekijät arvioivat lasten tilanteita huostaanottohetkellä, niin emotionaalisen hoivan puute arvioitiin erityisen suureksi. Yli puolet lapsista oli kokenut väkivaltaa. Sijaishuollon lasten ongelmat olivat erittäin moninaisia ja samalla lapsella oli usein useita ongelmia. Jotta sijoitettuja lapsia ja heidän sijaisvanhempiaan voidaan auttaa, on ymmärrettävä niitä asioita, jotka ovat vaikuttaneet lapsen elämään ennen sijoitusta.

Sijoitettujen lasten ongelmat ovat moninaisia, jokaisella lapsella on oma tarinansa. Tärkeä merkitys lapsen kannalta on ryhmässä esille noussut asia eli biologisen vanhemman lupa lapselle asettua olemaan sijaisperheessä. Erilaisten kulttuurien kohtaamiseen ovat jotkut työntekijöistä kiinnittäneet huomiota lasten kanssa työskennellessään. Perheneuvolaan hakeudutaan usein lapsen erilaisten oireiden vuoksi ja joskus liiankin nopeasti sijoituksen jälkeen, koska lapsi ei ole vielä ehtinyt sopeutua uuteen perheeseen. Sopeutuminen sijaisperheeseen ja vuorovaikutuksen ongelmat nousevat usein esille. Perheneuvolassa on lasten yksilöterapiota ja vuorovaikutushoitoa Thera Playta. Lapsen hoidon kannalta tärkeää on, että lapsen tilanne on rauhallinen vanhemmuuden suhteen eikä ole suuria ristiriitoja sijais- ja biologisten vanhempien välillä. Lapsen tulisi olla myös riittävästi kiinnittynyt sijaisperheeseen ennen terapian aloittamista. Silloin suhde terapeuttiin ei tule kilpailevaksi suhteeksi tai uhkaksi vanhemmuussuhteelle. Terapian kannalta tärkeää on, että lapsella on biologisten vanhempien lupa olla terapiassa.

Sijoitetut lapset tulevat erilaisista perheistä ja he ovat kohdanneet usein paitsi vanhempien jaksamattomuutta myös köyhyyttä. Lapsen maailma muuttuu monin tavoin sijoituksen myötä ja hänelle avautuu uudenlaisia kokemusmaailmoja. Lapsia hämmentää ja hämmästyttää erilaisuus perheissä.

BI: Kaikki on ollut erilaista, koti ulkoisesti, mitä on syöty ja miten aikaa on käytetty.

Lapsi on hämmentynyt siitä, silmät pyöreinä, että miks' tällasta on, että voi käydä esimerkiksi ulkomailla ja matkustella.

CI: Lapset tulee hyvin erilaisista kulttuureista, se on iso haaste lapselle.

Sijoitetun lapsen kanssa työskentelyn erilaisia ulottuvuuksia perheneuvolassa kuvaa seuraava psykologin luonnehdinta:

BI: Jokaisella lapsella on oma tarinansa. Ongelmat voivat olla elämäkokemuksen synnyttämiä kuten seurausta traumaattisista kokemuksista tai kaltoinkohtelusta tai

syviä pettymyksiä suhteessa aikuisiin. Ongelmat voivat näkyä käyttäytymisessä tai oppimisessa, kiinnittymisen vaikeutena, lapsen ikä tuo myös omat haasteensa. Teini-iässä korostuvat oman identiteetin rakentumiseen liittyvät asiat eli se oma menneisyys ja juuret ja millaisten vaiheiden kautta musta on tullut tällainen. Mitä lyhyempi aika on sijoituksesta, sitä suurempaa roolia näyttölee kiintymyssuhdeasiat.

Sijoitetun lapsen kehityksen osa-alueissa on usein nähtävissä epätasaisuutta ja se vaatii vanhemmalta tämän asian tiedostamista ja huomioimista kasvatuksessa. Sijaisvanhempien suuriin haasteisiin kuuluu lapsen aggression kohtaaminen. Jos vanhempi on odottanut uudelta suhteelta vain myönteisiä tunteita, hänen saattaa olla vaikea sietää sekä lapsen että omia vihamielisiä tunteitaan (Kalland & Sinkkonen 2007, 439).

A2: Sijaisvanhempi hoitaa siinä lapsessa niin monia eri-ikäisiä lapsia, monissa eri kehitysvaiheiden tarpeissa olevia. Kysymys onkin miten tukea sijaisvanhempaa vanhempi-lapsi suhteessa.

Kontaktin saamista sijoitettuun lapseen kuvaa työntekijä joskus vaikeaksi, koska sijoitetut lapset ovat usein miellyttämisenhaluisia ja sopeutuvia. Luottamus näyttäytyy näennäisenä. Lasten kohtaaminen on ammatillisesti vaativaa ja emotionaalisesti raskasta. Työntekijän on myös vaikea erottaa, mikä on lapsen oma kokemus. Lapset joutuvat helposti alttiiksi lojaliteettiristiriidoille. Lasten kanssa joudutaan joskus miettimään sitä, miten heitä voisi suojata biologisilta vanhemmiltaan, mutta toinen puoli on, että miten voi löytää biologisesta puolesta arvokasta ja omaa itsetuntoa rakentavaa.

Sijoitetut lapset tuovat terapiassa esille suuren tarvitsevuutensa ja terapeutti joutuu miettimään omaa rooliaan suhteessa lapseen, erityisesti silloin kun lapsen elämä on epävarmalla pohjalla.

A1: Jos lapsella on epävakaa tilanne suhteessa sekä biologisiin että sijaisvanhempiin, lapsi on voinut toivoa, että olisi sellainen joku oljenkorsi tai pysyvä joku. Ne on sellaisia aika riipaisevia tunnelmia ja sinä terapeuttina joutuu miettimään, miten minä tässä olen. Olen apuna, olen tukena, olen selventäjänä, mutta en voi olla sellainen, mitä se lapsi ehkä toivoo tai ehkä hetken aikaa voin ollakin. Lapsen ja perheen tilanteet voivat terapian aikana muuttua, lapsi voi kehityksensä myötä alkaa oireilla ja sitä siedetään ja keitetään eri tavoin.

Paha liittyy sijoitettujen lasten kanssa työskentelyyn. Johanna Hurtig (1999) on tutkinut lastensuojelun käytäntöjä ja todennut, että lastensuojelussa kohdattavien lasten arki osoittaa monella

tavalla, miten heidän tarpeensa ja oikeutensa uhkaavat jäädä vanhempien ongelmien, tarpeiden ja oikeuksien jalkoihin. Ammattilaisten on vaikea kohdata lapsen avun tarvetta, jonka vanhemmat ovat toiminnallaan aiheuttaneet. Sen kohtaaminen herättää työntekijöissä joskus voimakkaita negatiivisia tunteita: ahdistusta, pelkoa, riittämättömyyden tunnetta ja vihaa. Lastensuojelutehtävä vaatii, että ammattilaiset uskaltavat kohdata lapsen kanssa sen pahan, mitä lapsi kodissaan kohtaa sekä järjestämään lapselle turvaa ja suojaa.

Sijoitetun lapsen tarvitsevuuden ohella toinen vaikea terapiassa kohdattava asia on paha, mitä lapsi on joutunut kohtaamaan. Pahan kohtaaminen ja lapsen auttaminen edellyttävät aikaa ja perehtymistä sekä eri osapuolten kuulemistä. Lapsi kaipaa turvallista suhdetta luotettavaan aikuiseen, joka uskaltaa kohdata asiat sellaisina kuin lapsi on ne kohdannut. Ongelmien laatu voi vaatia monen eri ammattilaisen mukanaoloa (Hurtig & Laitinen, 2000.) Sijoitetun lapsen kannalta on tärkeää miten sijaisperheen arjessa paha jaksetaan kohdata.

B1: On tehty hirveän pahoja asioita ja se lapsi kantaa sellaisia muistoja. Niitä on hirveän vaikea sanottaa ja vaikka ne tulisi sanoiksi, niin on vaikea välillä kestää kuunnellakin. Se on varmaan siellä sijaisperheen arjessakin, että riittääkö siellä sellaista tarttumapintaa ja kestävätkö siellä oikeasti sitä pahaa, mitä jotkut lapset ovat joutuneet kokemaan.

B2: Sitä pahaa ei voi poistaa vaan täytyy uskoa ja ottaa vastaan ja se on jättänyt jälkensä ja voi näkyä vaikka lapsen huonommuuden tunteena.

Sijoitettujen lasten kanssa työskentelyssä keskeisiä asioita on luottaminen ja asettuminen. Jos lapsella on useita sijoituksia, niin näkyy juurettomuus ja irrallisuus. Hughesin (2007, 20) mukaan kaltoin kohtelu ja laiminlyönti vaikuttavat siihen, että lapsi ei tunne olevansa turvassa, hän ei luota muihin ihmisiin. Lapsi ei hae turvaa ja tukea ahdingon hetkellä. Lasten ongelmat vaihtelevat levottomuudesta vetäytymiseen. Tyypillisiä ongelmia nimenomaan sijoitettujen lasten kohdalla ovat erilaiset käytösongelmat kuten valehtelu, varastaminen ja syömishäiriöt. Sijoitettujen lasten käytöksen kanssa myös sijaisvanhemmat ovat herkkinä, koska käytös voidaan kokea loukkaavana perhettä kohtaan. Käytöshäiriöiden takana voi olla monenlaisia asioita kuten kiintymyssuhteen häiriö, neurologisia diagnooseja kuten FAS ja ADHD.

Perheneuvolan psykologit miettivät sijoitetun lapsen tilannetta ja stressiä kun lapsen pitää sopeutua ja olla mieliksi moneen suuntaan. Silloin iso kysymys on, kenelle lapsi uskaltaa näyttää ja tuoda esille omat tarpeensa ja toiveensa.

C2: Toisaalta vetoavuutta ja tarvitsevuutta. Sitten taas, että miten sen voi tuoda näkyväksi ja voiko tuoda?

C1: Nämä ovat resurssiensa ylärajoilla toimivia lapsia jatkuvasti ja kuppi kaatuu nurin niin helposti, kun se astia on niin täynnä.

A1: Jotkut sijaisvanhemmat kertovat, että lapsi ei ole oma itsensä vaan yrittää hirveästi sopeutua ja olla mieliksi joka suuntaan.

Yhdessä ryhmässä heräsi keskustelu siitä tuovatko lapset esille kaipaustaan biologisten vanhempien luo? Näytti siltä, että perheeseen sijoitetut lapset eivät niin usein esitä tätä kysymystä kuin laitossijoituksessa olevat lapset. Miksi asia sitten on näin? Keskustelussa nousi esille erilaisia vaihtoehtoja kuten, että lapset voivat olla lojaaleja sijaisvanhemmilleen ja he vaikenevat asiasta ainakin sijaisperheessä. Ryhmäläisillä oli kokemuksia lapsista, jotka eivät ole mielessään asettuneet sijaisperheeseen, vaikka elävät ja toimivat siellä. Lapsi voi olla poissaoleva ja hän ei asetu olemaan kuin kotonaan. Läsnä olevilla aikuisilla on aina mahdollista auttaa lasta ja se riippuu siitä, miten aikuinen asettuu lapsen käytettäväksi. Kiintymyssuhteen syntymiseen tarvitaan aikuinen ja lapsi.

Jokainen perhetilanne on ainutlaatuinen ja lasten näkökulma antaa siitä arvokasta tietoa. Lapset pystyvät kertomaan oman näkökantansa, mikäli aikuiset ovat kykeneviä luomaan vastaanottavan, turvallisen ja luotettavan ilmapiirin lapsen osallistumiselle. Lapsen etuun vedoten lapsen mielipidettä ei ole aina kuultu. Lapsen edun ovat määritelleet asiantuntijat ja heidän näkemyksensä siitä, mikä on lapselle hyväksi. On ajateltu, että lapsi heijastaa vain aikuisen ajatuksia tai että lojaalisuus molempia vanhempia kohtaan asettaa liian suuren esteen mielipiteen ilmaisulle.

(Linnavuori 2007, 43.)

Lasten ymmärrys, intressit ja kiinnostuksen kohteet ovat erilaisia kuin aikuisten, siksi meidän on syytä painottaa aikaisempaa enemmän lasten omia tulkintoja perheestä. Lapsella on olemassa ainutlaatuista tietoa omasta sosiaalisesta asemastaan, lapsena olemisen statuksesta ja lapsi-aikuinen -suhteista. On paradoksaalista, että modernia yhteiskuntaa kutsutaan usein lapsikeskeiseksi, vaikka meillä ei ole selkeää kuvaa siitä, millaista lapsuus on tai miten edistää parempaa lapsuutta. Meidän täytyy selvittää, millaista on olla lapsi kysymällä sitä lapsilta itseltään. (Bernardes 1997, 108 ; 125.)

Lojaliteettirakenteena eli keskinäisistä lojaaliussuhteista muodostuvan yhteisönä, uusperhe kuten ei sijaisperhekään ole ydinperheen kaltainen (Castren 2008a). Sijoitetuilla lapsilla on usein arkisen perhe-elämän ulkopuolelle ulottuvia, tunnustettuja lojaliteettisidoksia, jotka tekevät mahdolliseksi ydinperheen kaltaisen eheän ja kulttuurisesti tunnustetun lojaliteettiyksikön syntymisen. Lapsilla

saattaa olla voimakas tunnesidos toisaalla asuvaan vanhempaan, jolle he haluavat olla solidaarisia ja lojaaleja. (Castren 2009, 126.)

Perheneuvolassa työskentelyä voi vaikeuttaa sijoituksen jatkuvuus ja epävarmuus. Lapsi voi pelätä joutumistaan pois sijaisperheestä. Sijoitusta arvioidaan uudestaan jos biologisten vanhempien tilanne muuttuu tai jos he sitä vaativat. Lapsen ja sijaisvanhempien kannalta tämä merkitsee sitä, ettei lapsi voi kokonaan luopua ja surra biologisten vanhempien menetystä, eikä myöskään pysyvästi kiinnittyä sijaisperheeseen, vaan hän joutuu olemaan valmis muuttamaan kiinnittymisen kohdetta milloin tahansa. Leena Varilo (2007, 393) ottaa kantaa, että lapsen edun mukaista olisi, että biologista perhettä hoidettaisiin ja tuettaisiin erittäin hyvin noin vuoden ajan, ja jos siinä ajassa ei saada merkittävää ja lapsen kannalta riittävää paranemista vanhemmuudessa tapahtumaan, niin huostaanotto ja sijoitus olisi pysyvä.

Lapselle tärkeää voi olla, että hänellä on mahdollisuus miettiä asioita omalta kannaltaan. Terapian ydintä on lapsen ja terapeutin välille syntyvä kontakti, mikä mahdollistaa hoidon onnistumisen.

C1: Minne päin perheneuvolassa pitäisi työskennellä, raivatako tila tälle kysymykselle vai työstäkö siihen suuntaan, että tämä sijaisperhe on nyt sinun paikkasi. Lapselle on hyvä viestittää, että sulla on mahdollisuus sun äänellä puhua asioista, jotka sua mietityttää. Perheneuvola voi olla ainutkertainen kohtaamisen paikka jos kontakti lapseen syntyy.

Traumatisoitumista voi sijoitetulle lapselle tuottaa myös se, että asuinpaikkojen ja huoltajien vaihtumisen myötä lapsi kadottaa paloja elämänhistoriastaan tai ei pysty muutosten vuoksi rakentamaan sitä. Lapsi tarvitsee identiteettinsä rakentamiseen kertomalla tuotettuja ja ylläpidettyjä muistikuvia itsestään eri elämänvaiheissa. (Hurtig 2006, 190.) Oman tarinan rakentamiseen lapsi tarvitsee tietoa tapahtumista sekä ihmisistä ja ihmisten välisistä suhteista. Lapselta voidaan salata tietoa, toisaalta se voi olla helpompi kestää kuin se, ettei tiedä. Ilman taustaa ja historiaa eläminen on lapselle kuin ”eläisi reikä sisimmässä”. (Andersson 2001, 190.) Lapsuuden aiheuttamia vaurioita on mahdollista korjata, jos lapsi tai nuori voi kokea, että joku välittää. Tärkeää on myös se, että elämässä on riittävästi jatkuvuuden tunnetta, jotta kiinnittyminen ympäristöön ja ihmisiin on mahdollista (Andersson 2001).

Sijaisvanhemmat

Perheneuvolatyö on laaja-alaista ja siinä on monia ulottuvuuksia. Vanhemmuustyöskentely sijaisperheen kohdalla on harvoin sitä, että voi ajatella vain vanhempia ja lasta, vaan täytyy miettiä laajempaa kokonaisuutta. Sijaisvanhempien ohella työskentelyssä ovat jollakin tavalla usein mukana

myös biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijä. Työntekijöiden on tunnettava sijaisvanhemmuuden toimintaympäristö. Sosiaalityössä joudutaan usein hakemaan sosiaalityön kohdetta ja sitä keiden kanssa olisi hyvä työskennellä, voidaan määritellä, että työn kohteen ja keinojen hakeminen kussakin tilanteessa on kontekstuaalista sosiaalityötä. Tällä viitataan ammatilliseen toimintatapaan, jossa työskennellään koko kontekstin kanssa. Ammatillista tietoperustaa ja käytäntöjä joudutaan muuntamaan soveltuviksi liikuttaessa kontekstista toiseen (Fook 2002, 142 – 143.)

Perheneuvolan työntekijöillä on monenlaisia rooleja vanhemmuustyöskentelyssä; asianajajan, neuvonantajan, terapeutin ja välitysmiehen roolit esimerkiksi. Kirsi Juhila näkee yksilökohtaisen palveluohjauksen, huolta pitävän sosiaalityön, keskeiseksi auttamismenetelmäksi.

Palvelujärjestelmän kokonaisuuden ja asiakkaiden etuuksien sekä oikeuksien selvittäminen ovat tulleet merkittäviksi asioiksi. Oleellista on kokonaisvaltainen vastuu asiakkaasta. (Juhila, 2006.) Moniammatillisuus ja monenlainen asiantuntijuus yhdessä mahdollistavat laajemman näkökulman työskentelyssä.

Sijoitetun lapsen vointia tutkittaessa, on erityisen tärkeää miettiä jaetun vanhemmuuden toimivuutta ja lapsen elämässä tapahtuneita asioita ja siksi aikuistason tapaamiset voivat olla hyvin tarpeellisia lapsen tilanteen ymmärtämiseksi. Lapsen sosiaalityöntekijä ja biologiset sekä sijaisvanhemmat ovat tärkeitä henkilöitä mietittäessä lapsen tilanteen hoitamista.

B3: Verkostoja joudutaan kokoamaan ja paljon miettimään aikuistason problematiikkaa vaikka perheneuvolaan tullaan lapsen oireiden vuoksi

Vanhemmuutta mietittäessä on hyvä pohtia vanhemmuuden käsitettä. Florence Schmitt ja Jorma Piha (2008) näkevät käytännön lastenpsykiatrisen ja lastensuojelullisen työn kannalta hyödyllisenä ja välttämättömänä ymmärtää ”vanhemmuus” sekä ”vanhempana olemisena” (parenthood) että ”vanhempana toimimisena” (parenting). ”Vanhempana oleminen” on vanhemmaksi tuleminen myötä syntyvä ja kehittyvä mielentila. ”Vanhempana toimimisella” tarkoitetaan niitä vanhemman konkreettisia käyttäytymisen tapoja, joilla hän suhtautuu lapseensa tämän kasvun ja kehityksen aikana. Vanhempana oleminen ja vanhempana toimiminen kietoutuvat prosessissa, jossa sekä vanhemmat että lapset ovat osatekijöinä ja joka voidaan nähdä perhe-elämän ilmentymänä. Sijaisvanhemmuutta mietittäessä tällainen ymmärrys vanhemmuudesta voisi olla hedelmällinen.

Voi ajatella, että vanhempana olemisella on kerroksellinen rakenne, jossa varhaisten kerrosten päälle rakentuu vähitellen uusia kerroksia. Pohjalla olisi varhainen samaistuminen omiin vanhempiin, kun itse on heidän hoivansa kohteena. Seuraavat samastumisenkerrokset olisivat, kun lapsi näkee

sisarustensa hoivaamista. Vähitellen lapsi ja nuori kypsyy hoivaamaan omaa lasta. Vanhempana oleminen voi siis kehittyä myös ei-biologisille vanhemmille, kuten sijaisvanhemmille, joilla ei ole omia lapsia, mutta jotka osoittavat kykyä hoivata muiden lapsia (Schmitt & Piha 2008, 8-9.)

Vanhempana toimimisen tutkimuksissa lähdetään oletuksesta, että vanhempien toiminta muokkaa lasten kehitystä ja käyttäytymistä sekä selittää kasvatuksen lopputulosta. Vanhempana toimiminen nähdään huolehtimisena, kurinpitomenetelminä, kasvatusmenetelminä ja kasvatuskäytäntöinä. Kasvatuksellista aspektia kuvaa amerikkalaisissa tutkimuksissa käytetty Pattersonin malli (Pattersson 1986). Tässä mallissa kasvatuskäytännöt jaetaan pakottaviin ja johdatteleviin toimenpiteisiin. Edellisistä puhutaan silloin kun vanhempi vahvistaa negatiivisella tavalla lapsensa ei-toivottua käyttäytymistä tai kun lapsen ja vanhemman välillä vallitsee negatiivinen vuorovaikutus. Johdattelevia toimenpiteitä ovat positiivinen osallistuminen kuten kannustaminen ja ongelmanratkaisukyvyyn edistäminen. Baumrind (1971, 1991) on kehittänyt vanhemmuuden tyylin typologian. Erilaisissa tyyliissä kyse on siitä miten yhtäältä vanhemman lämpö ja herkkyys ja toisaalta vanhemman vaativuus ja kurinpito ovat keskenään tasapainossa. (Schmitt & Piha 2008, 9.)

Belsky esitti (1984) vanhempana toimimisen mallin ja näki siihen liittyvän kolme osa-aluetta: 1) vanhempien omat psykologiset voimavarat, 2) lapsen ominaisuudet ja 3) ympäristöön ja kontekstiin liittyvät tekijät, kuten stressi tai sosiaalinen tukijärjestelmä. Sosiaalinen verkosto voi olla tilanteesta riippuen sekä stressin että tuen lähde. Belskyn malli tuo hyvin esille perheneuvolatyön ajattelun lähtökohdan eli näiden kolmen osa-alueen vuorovaikutuksen. Sijaisperheen kohdalla ympäristöön ja kontekstiin liittyvillä tekijöillä on suuri merkitys.

Schmitt ja Piha (2008,10) esittävät vanhempana olemisen ja toimimisen integratiivisen näkökulman missä he tuovat esille kolme tasoa eli 1) jokaisen perheenjäsenen yksilölliset tekijät: ikä, sukupuoli, terveys, persoonallisuus, koulutus, kokemukset esimerkiksi), 2) systeemitason tekijät: perheensisäiset osasysteemit (vanhempi-lapsi suhde ja sisarusten väliset suhteet esimerkiksi), perheen ulkopuoliset verkostot (suku, naapurit ja yhteiskunnan instituutiot). 3) Kommunikaation toimivuus parisuhteessa, lapsen ja vanhemman välillä, sisarusten välillä, suvun kesken, perheen ja yhteiskunnan toimijoiden välillä. Tämä malli tuo hyvin esille kuinka monenlaisista asioista on kyse kun puhutaan vanhemmuudesta. Vanhempana olemisen ja vanhempana toimimiseen liittyvien eri tekijöiden integraatio on monimutkainen ilmiö.

Sijaisvanhemmuuteen liittyy paljon epävarmuutta. Konkreettisesti se tulee näkyviin silloin kun biologiset vanhemmat eivät ole hyväksyneet huostaanottoa ja sijoitusta. Jatkuvia oikeusprosesseja voi olla meneillään ja oikeuden päätöstä ei aina voi ennakoida. Tällaisissa tilanteissa

sijaisvanhemmat tarvitsevat paljon tukea, jotta he eivät luovuttaisi vaan kestäisivät epävarmuuden aikaa.

C4: Yhdessä tapauksessa huostaanotto purkautui siellä oikeudessa. Muutostilanteissa on isoja prosesseja ja silloin ollaan tukijana ja kuulijana. Kasvatusasioissa auttamista isompi haaste on auttaa sijaisvanhempia kestämään epävarmuutta ja epätietoisuutta siitä, mitä lapselle tapahtuu ja saako pitää lapset.

Sijaisvanhemman ei ole aina helppoa ymmärtää, mitä lapsen käyttäytymisen takana on. Lapsen psykologi voi auttaa tässä vanhempia tuomalla näkyväksi lapsen kokemusmaailmaa.

C1: Psykologin näkökulmasta katsottuna, tärkeää on lapsen äänen tuominen. Lapsi tulee eri perhekulttuurista ja takana on erilaisia matkoja, niin kyllä se hämmentää kun lapsi menee tunnepuolella solmuun. Vanhemmat saavat tukea sille, että mihin suuntaan lähteä ajattelemaan.

Sijaisvanhemmat suhtautuvat sijoitettuihin lapsiin eri tavoin ja kertoessaan lapsesta he kuvaavat myös tunnesuhdettaan lapseen.

A4: Vanhempien kanssa keskusteluissa tulee näkyviin nämä tunnesuhteet, varsinkin jos perheessä on biologisia ja sijoitettuja lapsia.

A3: Välistä tuntuu, että sijoitettu lapsi on vaan joku esine. Siitä voi puhua miten vaan, vaikka se istuu siinä vieressä.

Lapsen sijoittamisvaihe ja sijoittavan sosiaalityöntekijän viestit sijaisvanhemmille sijoituksen kestosta, nousevat merkityksellisiksi jos biologiset vanhemmat hakevat huostaanoton purkua. Tutkijana jää miettimään, että miksi mitään aikarajaa ei ole määritelty sen suhteen, että lapsen palauttamista biologisille vanhemmille ei ole enää syytä harkita. Tässä yhteydessä ryhmässä nousee esille myös sijaisvanhempien motiivit. Sijaisvanhemmuudessa lähtökohta on se, että on vanhempana toisen vanhemman lapselle. Joskus sijaisvanhemmuus muistuttaa adoptiota siinä suhteessa, että ei tarvitse miettiä lapsesta luopumista, mutta useimmiten asia ei ole niin. Sijaisvanhemmaksi ryhtymisen motiiveista on tehty paljon tutkimuksia. Rhodesin (2006) tutkimuksessa yleisimmät motiivit olivat lapsilähtöisiä, kuten halu antaa lapselle rakkautta tai koti. Lapsilähtöiset motiivit näyttävät olevan vahvin edellytys sijoituksen onnistumiselle. Tässä tutkimuksessa sijaisvanhemmilta ei kysytty, eivätkä he missään yhteydessä pohtineet motiiveja. Työntekijöiden ryhmissä ne nousivat esille, koska niillä nähtiin olevan yhteyttä lapsesta luopumiseen.

Osa sijaisperheistä lähtee tehtävään sillä tiedolla, että lapset ovat sijoituksessa vain tilapäisesti. Vaikeampi kysymys on silloin, jos vanhemmille on annettu tietoa sijoituksen pitkäaikaisuudesta tai pysyvyydestä ja tämä ei toteudu. Osa sijaisvanhemmista lähtee tehtävään ajatuksella, että lapsi kasvaa heillä aikuisuuteen.

C4: Mielenkiintoinen asia on se, miten sijaisvanhempi näkee roolinsa, Vyyhti on voinut lähteä siitä oletuksesta, että lapsi on heillä aina ja vanhempi lähtee omistamaan omana lapsenaan. Silloin, jos biologinen vanhempi toivoo huostaanoton purkua, niin se on iso asia.

Sijaisvanhemmat kokevat tuen tarpeen eri tavoin. Heille on tarjolla, varsinkin vanhemmuustuen osalta erilaista tukea eri organisaatioiden toimesta. Perheneuvolasta saatetaan hakea vain apua lapselle. Perheneuvolan näkemys on, että lasta ei voida auttaa ilman vanhempien mukanaoloa. Perheneuvolaan voidaan tulla lapsen oirehdinnan vuoksi, mutta lapsen yksilöllisen tuen sijaan ensisijaista voi olla vanhemmuuden tukeminen.

A3: Sijaisvanhemmat tuovat joskus esille, että heillä on kokemusta, näkemystä ja tietoa riittävästi ja eivät tarvitse tukea tutkimusjakson jälkeen. Osalla vanhemmista työnohjaus on järjestetty ja siksi eivät tarvitse tukea.

Valmennuksen ja koulutuksen kautta sijaisvanhemmilla on tietoa siitä, millaisia puolia sijaisvanhemmuus pitää sisällään ja mitä heiltä odotetaan, mutta kun alkaa elää lapsen kanssa ja muodostuu tunnesuhde, niin emotionaalinen puoli alkaa vaikuttaa ratkaisuihin.

C4: Koulutuksesta ja kaikesta johtuen voi ajatella, että sellainen rationaalinen puoli on sijaisvanhemmilla vahvempi, mutta kun se ei ole sellaista. Kun on se emotionaalinen puoli ja on pakkokin olla lasten hyvinvoinnin takia ja sitten kun ne onkin ristiriidassa keskenään, niin siitä tulee niin iso juttu.

Perhehoitotoiminnassa on nähtävissä suuntauksia, joissa toivotaan toiminnan kehittyvän ammattimaiseen suuntaan ja palkkatyön suuntaan. Isomäen mukaan perhehoitotoiminnassa on nähtävissä professionaalisia piirteitä, koska perhehoitajat valmentautuvat ja kouluttautuvat tehtäväänsä, heillä on oma asiantuntija-alueensa ja kokemuksensa ja he tekevät laaja-alaista yhteistyötä asiantuntijaverkostossa (Isomäki 2002,625)

Ryhmässä nousee vanhemmuustyöskentelyn kohdalla esille sijaisäitien kuormittuminen ja isien saaminen enemmän mukaan. Sijaisvanhemmuus voi olla lähtökohtaisesti ”äidin projekti”. Lapsen vointiin liittyvien tutkimusten yhteydessä on vanhemmuus- ja perhetutkimusta. Lapsilla voi olla

myös pitkäaikaisia hoitoja ja niihin liittyy vanhemmuuden tukemista. Sijaisvanhemmat kokevat varsin usein olevansa kovin yksin vaativan tehtävän edessä. Sosiaalityöntekijä on tärkeä yhteistyökumppani. Pelkona voi olla tulla leimatuksi huonoksi vanhemmaksi, jos ongelmista puhuu suoraan. Perheneuvolat ovat useimmille sijaisvanhemmille tuttuja. Sijaisvanhemmilla tulisi olla hyvä kyky ilmaista itseään tunteiden tasolla ja tutkia sanallisesti, mitä itsessä ja muissa tapahtuu. Vain sen kautta lapsen kyky alkaa tunnistaa ja sanallistaa omia olojaan voi kehittyä. (Tuovila 2008,48 - 53).

Perheneuvolassa on tärkeää huomioida sijoitetun lapsen molemmat vanhemmat. Yksi työntekijöistä nosti esille yhteisen tarinan rakentamisen merkityksen lapsen elämässä ja siihen on tärkeää osallistua molempien vanhempien yhdessä. Lapsella voi olla kysymyksiä omasta historiastaan, joihin vain biologinen vanhempi voi vastata. Aina biologinen vanhempi ei ole tavoitettavissa ja silloin voidaan mielikuvatyöskentelyn avulla auttaa lasta ja vanhempaa. Vanhemmuustyöskentely on usein räätälöityä kullekin perheelle sopivaksi.

Sijaisperheet eivät aina selviä tehtävästään yksin. Osalle lapsista sijaisperhe on ainoa perhe ja lapset voivat olla vaikeahoitoisia. Sijoitusta ei aina tarvitse päättää, vaan ensin kannattaa miettiä erilaisia tukimuotoja, varsinkin jos lapsi on ollut pitkään sijoituksessa. Sijaisvanhemmillakin tulee olla mahdollisuus kertoa, että he eivät jaksaa. Tuen vastaanottaminen voi olla heille vaikeampaa, koska siihen voi liittyä kokemus, että on vanhempana epäonnistunut.

B2: Sijoitus oli purkautumassa, mutta saatiin kaikki asianosaiset mukaan siihen suunnitelmaan, että lapselle tulisi tukiperhe. Jälkikäteen ajatellen ja jo silloinkin, se auttoi siinä, että ne suhteet kantoivat eteenpäin. Tärkeätä on se, että sijaisperhe ei koe epäonnistuneensa, jos tarvitsee lisätukea.

Perheneuvolassa haastavimpia tilanteita aiheuttavat erimielisyydet sijoitetun lapsen biologisten ja sijaisvanhempien kesken tai yhteistyön toimimattomuus sosiaalitoimen ja sijaisperheen kesken. Aiheena voi olla esimerkiksi erimielisyys lapsen asuinpaikasta ja huostaanoton purkamisesta tai tapaamisista. Molemmat vanhemmat ja lapset joutuvat raskaisiin arviointiprosesseihin ja heistä pyydetään erilaisia lausuntoja.

Tutkimuksessani olen tarkastellut erillään sijoitetun lapsen ja sijaisvanhempien asiakkuudesta esiin nousseita asioita. Perheneuvolassa on kuitenkin myös systeemiseen lähestymistapaan liittyvää työskentelyä, missä huomioidaan monimutkainen, systeeminen todellisuus lapsen ympärillä. Merja Hirvonen (2008) kuvaa kiinnostavaa systeemistä lähestymistä sijoitetun lapsen psykoterapiaan. Terapiamallissa on huomioitu lapsen yksilöpsykoterapia, lapsen ja sijaisvanhempien yhteiset

tapaamiset, biologisten vanhempien tapaamiset, suunnitelmalliset verkostoneuvottelut ja osallistuminen asiakassuunnitelmakokouksiin. Tarkoituksena on saada systeemin voimavarat käyttöön auttamaan lasta ja työskentelyn lähtökohta on, miten systeemit tulisi ottaa huomioon työskentelyssä eli miten terapiaan liittyvä vanhemmuuden tuli tulisi rakentaa ja mikä merkitys verkostoilla on terapian kokonaisuudessa. Tässä mallissa keskiössä on sijoitettu lapsi tarpeineen.

Vuorovaikutteinen kehityspsykoterapia (DDP) on menetelmä, jota käytetään traumaattisista kiintymyssuhdehäiriöistä kärsivien lasten hoidossa. Kiintymyssuhteen järkkymisen vuoksi lapset ovat koko ajan puolustuskannalla, heihin on vaikea saada kontaktia ja he pystyvät vain rajoitetusti, jos lainkaan muodostamaan aitoja ja merkityksellisiä tunnesiteitä hoitajiinsa. Perinteiset hoitomuodot tehoavat näihin lapsiin huonosti. Näillä lapsilla ilmenee hyvin erilaisia oireita ja käyttäytymismalleja. Yleensä he eivät luota kehenkään, koska he tietävät kokemuksesta, että aikuiset eivät ole luotettavia hoitajia, eikä kaoottinen ja ennakoimaton maailma vastaa heidän tarpeisiinsa. Suurin osa lasten oireista voidaan nähdä ilmauksena siitä, millainen heidän maailmansa ja ihmissuhteidensa työmalli on. Vuorovaikutteinen kehityspsykoterapia on kahden ihmisen suhteeseen perustuva menetelmä, joka pohjautuu kiintymysteoriaan. Tässä terapiamallissa vanhemmat osallistuvat lapsen hoitoon aktiivisesti ja vaikuttavat näin merkittävästi lapsen toipumiseen, mikä tarjoaa terapeutille erinomaisen tilaisuuden auttaa traumatisoitunutta lasta niin, että hän pystyy muodostamaan turvallisen kiintymyssuhteen vanhempansa. (Becker-Weidman & Shell 2008, 31 – 34.)

Hirvonen tarkastelee Batesonin (2000) systeemi teoriasta käsitettä systeemien välinen suhde. Onko se komplementaarinen (toisiaan täydentävä) vai symmetrinen (ihmiset reagoivat siihen, mitä toiset heille tekevät, tekemällä jotain samanlaista)? Kysymys on siitä syntykö biologisten ja sijaisvanhempien välille yhteistyösuhde ja voiko sen syntymistä edesauttaa ja miten tämä suhde vaikuttaa lapsen ja biologisen vanhemman suhteeseen? Ihmissuhteenä ja tunnesiteenä biologinen vanhemmuus voi huostaanottotilanteessa olla merkityksellinen. Sosiaalisen siteen säilyminen vanhemman ja lapsen välillä voidaan nähdä tavoitteena lapsen identiteetin kehityksen kannalta. Vaikea kysymys on, minkälainen kontakti on lapsen edun mukainen.

Biologisen vanhemman tulisi pystyä tukemaan lapsen tunnetta kuulua sijaisperheeseen ja rakentamaan myönteistä suhdetta sijaisvanhempiin. Silloin suhde biologisen vanhemman kanssa voi olla lapsen identiteetin kehitystä tukeva. Yhteistyösuhde on lapsen kehityksen kannalta erityisen tärkeä. Biologisia vanhempia tulisi voida auttaa käsittelemään menetykseen liittyviä tunteita. Silloin voitaisiin välttää taistelulta viranomaisia vastaan ja jatkuvilta oikeustaisteluilta. (Hirvonen 2008, 17 - 18.)

Perheneuvola-ammattilaisten näkemyksissä sijaisperheiden asiakkuudesta perheneuvolassa nousee esille jaetun vanhemmuuden onnistumisen merkitys. Aikuistason työ on merkityksellistä sijoitetun lapsen auttamisessa. Biologisten vanhempien tulisi antaa lapselle lupa olla sijaisperheessä ja käydä terapiassa. Sijaisvanhemmat ja sijoitetut lapset tarvitsevat tukea monissa erilaisissa asioissa. Epävarmuus sijoituksen jatkumisesta vaikuttaa lapsen ja perheen elämään. Sijoitetun lapsen voi olla vaikea kokemustensa pohjalta luottaa sekä ammattilaisiin että sijaisvanhempiinsa. Lapset ovat alttiita lojaliteettiristiriidoille ja he voivat joutua kokemaan jatkuvaa stressiä. Lapsilla on erilaisia traumaattisia kokemuksia ja heille on voitu tehdä paljon pahaa, joka aikuisten tulisi voida kohdata. Monet muutokset ja sopeutuminen ovat osa sijoitetun lapsen elämää, asettuminen erilaiseen perheeseen vaatii aikaa ja turvallisia perhesuhteita.

Asiantuntijuus

Sijaisperheiden kanssa asiantuntijuus muodostuu työntekijöiden psykologisen, sosiaalisen ja lääketieteellisen tiedon ja kokemuksen yhdistämisestä. Tämä tieto kohtaa sijaisvanhempien tiedon ja kokemuksen. Heillä on etulyöntiasema lapsen arkista elämää koskevaan tietoon. Tieto välittyy kokemustietona, ellei ole saatavissa asiantuntijalausuntoja tai muita selvityksiä. Perheneuvolan työntekijöillä on monenlaisia erikoistumiskoulutuksia, joista on hyötyä kohdattaessa sijaisperheitä, kuten perhe- ja verkostoterapiakoulutusta, työnohjaukseen ja vuorovaikutusarviointeihin ja -hoitoihin liittyvää koulutusta. Perheneuvolassa on myös sijaishuoltoon erityisesti perehtynyt sosiaalityöntekijä, jolla on Pride-kouluttajan koulutus ja joka huolehtii esimerkiksi perhekohtaisesta sukulaissijaisvanhempien valmentamisesta tarvittaessa.

A2: Sijaisperheiden kanssa jos missä tarvitaan moniammatillisuutta.

Trauma, suru ja kuolema ovat sellaisia teemoja, joiden kanssa joutuu tekemisiin kun kohtaa sijoitettuja lapsia ja siksi tällaista tietoutta pitäisi ylläpitää. Ymmärrystä tulisi olla myös vanhempien päihteiden käytön, väkivallan ja psyykkisten sairauksien vaikutuksista lapsiin, ovathan tällaiset asiat usein sijoitusten taustalla.

Kiintymyssuhdeteoriasta perheneuvolan työntekijät ovat saaneet koulutusta ja sen tuntemusta pidetään tärkeänä. Sijoitettujen lasten oirehdinta on monenlaista ja olisi ymmärrettävä lasten kehityksen epätasaisuus.

B4: Ihmettely, että kun lapsi ei ymmärrä asioita tai toimii tietyllä tavalla. Sen ymmärryksen hakeminen yhdessä sijoitetun lapsen kanssa, että missä asioissa lapsen tarpeet on milläkin tasolla.

B3: Lapsen kohdalla on tärkeä löytää keinoja rauhoittaa tilannetta joko perheen, verkoston tai yksilöllisen hoidon kautta. Usein tarvitaan kaikkia näitä työmuotoja.

Tiedollisen ja teoreettisen asiantuntemuksen lisäksi merkittävänä nousi esille kokemuksen kautta muodostunut tieto ja onnistuneet kohtaamiset sijaisperheiden kanssa. Perheneuvolan työntekijöillä on työkokemusta pitkän perheneuvolakokemuksen lisäksi esimerkiksi lastensuojelusta, koulusta, sairaalasta ja monista muista paikoista ja tätä työkokemusta voidaan käyttää hyväksi. Tärkeää olisi se, miten tällaista erilaista kokemustietoa voitaisiin hyödyntää työyhteisössämme.

Asiantuntijuudessa tulee huomioida yksilöllisen asiantuntijuuden ohella yhteisöllinen asiantuntijuus, kokemuksen ja osaamisen jakaminen, työnohjauksessa käsittely tai sisäinen erikoistuminen.

Reflektiivisyys vaatii omien toimintatapojen taustojen tiedostamista ja ymmärrystä näkemysten taustalla olevista todellisuuden tulkinnoista (Raunio 2004,124 – 126). Vastavuoroinen vuorovaikutus, dialogi ja kyky omaksua muiden näkökulmia edellyttävät jokaisen osapuolen kykyä omaan sisäiseen dialogiin. Dialogin voi muutoinkin katsoa olevan sosiaalityön ydintä. Keskustelu on väline uusien näkökulmien ja merkityksenantojen muodostumiseen. Omien ammatillisten käytäntöjen auki purkamisen ja arviointi ovat tärkeitä sekä asiakkaiden saaman palvelun laadun että myös yksilön ja työyhteisön oppimisen ja tiedontuotannon näkökulmasta. (Yliruka 2006).

B3: Asiantuntijuus on hyvä asia, että on monenlaista tietoa, mutta kyllähän se kokemuksen kautta syntyvä tieto on myös iso juttu. Monien mutkien kautta kun löytyy toimivia ratkaisuja, niin tulee itselle luottamusta siihen, että ne asiat hoituu ja järjestyy.

Hiljaiseen tietoon kuuluvat muun muassa kokemustieto, arvostukset, uskomukset, ajatusrakennelmat, tunteet ja osaaminen. Hiljaisen tiedon käyttö on inhimillisen ja eettisen sosiaalityön peruslähtökohta. Kohtaaminen ja vuorovaikutus rakentuvat pitkälti implisiittisen, hiljaisen tiedon varaan. Tärkeää asiakastyössä ei ole niinkään se, mitä sanoo vaan se, miten sanoo, ilmaisee ja toimii. Asiakkaan voimavaroja ei voi tunnistaa pelkin faktatiedoin. Auttajan tulee intuition keinoin saada kosketus toisen yksilöllisesti elettyyn elämänkokonaisuuteen. (Yliruka 2000).

Fokusryhmässä keskusteltiin onnistuneiden työskentelykokemusten esille tuomisesta.

Perheneuvolan kulttuuriin on perinteisesti kuulunut avun saaminen vaikeiden ja ongelmallisten tapausten käsittelyyn sisäisen tiimin tai työnohjauksen kautta.

B1: Se on sellainen työkulttuurijuttukin, että kun on rajallisesti aikaa olla yhdessä, niin käsitellään ongelmallisia juttuja ja harvemmin tulee jaettua, että hei, meillä on

ollut mahtava työskentely. Hyvä idea voisi olla, että olisi lupa sellaiseen omaan tai muiden häntien nostamiseen.

Yhteisen toivon näkökulma on tärkeä auttamistyössä. Uusi ajattelutapa tulevaisuuteen voisi olla mahdollisuus kertoa toisille hyvistä kokemuksista, vaikkakin toisilta voidaan oppia myös ratkomalla ongelmallisia tapauksia. Toivottavasti reflektointi ja yhdessä jakaminen ovat mahdollisia vielä tulevaisuudessa perheneuvolankin muuttuessa suorituskeskeiseksi ja taloudellista tehokkuutta tuottavaksi yksiköksi.

B2: Kollega toisesta perheneuvolasta kertoi, että siellä on sellainen tapa, että kun joku on into pinkeänä, niin se pitää kertoa. Siitä tule ideaa ja sellaista kivaa kilpailua, herää yhteinen toiveikkuus ja nousee esiin sellaista, mitä ei muuten olisikaan.

B4: Silloin kun on niitä pulmatilanteita, on hyvä tuoda yhteiseen pohdintaan, jolloin siitä tulee muidenkin kokemus.

Oman työn reflektointi on tarpeen moniulotteisissa ja täysin uusissa tilanteissa, joissa toimijan on arvioitava tilanteet uudelleen ja nostettava kriittisen reflektion kohteeksi siihenastiset itsestään selvytykset, kuten oma suhteensa ammatillisiin arvostuksiin ja sitä myöten omaan identiteettiin. Kriittisen reflektioon sisältyy omien ennako-oletusten syiden ja seurausten arviointia. Reflektointi ei ole ainoastaan yksilön tehtävä, vaan koskee koko kollektiivin toimintaa, samoin hiljainen tietokaan ei koske vain yksilön tietämistä. Yhteisössä on paljon sääntöjä ja toimintatapoja, joista osa on julkilausuttuja ja osa hiljaisesti jaettua, sanallistamatonta. (Yliruka 2006, 36 -37.) Ian Shawn (1996) on todennut, että ” ”sosiaalityöntekijöiden tulee tietää se, mitä he tietävät.” Tämä tarkoittaa sitä, että heidän täytyy tuoda esiin heidän hiljainen, itsestään selvänä pidetty tietonsa, arvioida sen merkityksellisyys tehtävän työn kannalta, niin hyvässä kuin pahassa. Tämä tarkoittaa oman henkilökohtaisen ja kulttuurisen tiedon läpikäymistä.

Työnohjaus ja sisäinen konsultaatio sekä koulutukset ovat tärkeitä asiantuntijuuden kehittämisessä. Sijaisperheisiin liittyen voisi olla omaa koulutusta.

Fokusryhmähaastattelussa kysyin onnistuneista kohtaamisista sijaisperheiden kanssa.

Monimuotoinen työskentely sijoitetun lapsen ja jaetun vanhemmuuden eri osapuolten eli sijaisvanhempien, biologisten vanhempien ja tarvittaessa sosiaalityöntekijän kanssa on osoittautunut hyväksi työskentelyorientaatioksi. Yksi hyvä kokemus monimuotoisesta työskentelystä on sijoitettujen sisarusten tilanteen rauhoittaminen yhteistyöllä perheneuvolan ja jaetun vanhemmuuden eri osapuolten kesken. Tärkeänä asiana tässä oli yhteinen vastuunotto lasten tilanteen

parantamiseksi. Tähän tarvittiin erilaisia toimenpiteitä kuten lasten tilanteen ja toiveiden kartoittaminen psykologin toimesta, sijaisvanhempien ja biologisen suvun kanssa keskustelut perheneuvolan sosiaalityöntekijän toimesta, sosiaalitoimen sosiaalityöntekijän kannanotot ja rajaukset sekä yhteiset tapaamiset kaikkien osapuolten kesken ja asioista ja muutoksista sopiminen. Lasten oireilu tuo usein näkyväksi toimimattomia jaetun vanhemmuuden asioita ja jos niihin ei riittävästi perehdytä, niin lasten tilanne ei korjaannu.

Perheneuvolatyö on vuorovaikutteista ja sitä voidaan tehdä monella eri tavalla asiakkaiden tarpeista ja työntekijöiden kokemuksesta ja koulutuksesta riippuen. Työ voi olla myös innostavaa kun se jättää tilaa työntekijän luovuudelle. Työntekijällä on mahdollisuus muun muassa erilaisiin tutkimuksellisiin ja hoidollisiin orientaatioihin.

B1: Se täällä on parasta, että voi tehdä monella tavalla ja monessa kerroksessa eri vaiheissa, että ei ole vain se yksi putki, mikä aukeaa vaan voi niin kuin limittäin rakentaa näitä. Se on hirveän inspiroivaa työntekijällekin.

Tutkimusjakson jälkeen perheneuvolassa on työntekijöiden ja asiakkaiden vuorovaikutteinen palauteskustelu, missä käydään yhdessä läpi jakson aikana koottuja tietoja, havaintoja ja tutkimustuloksia ja niitä reflektoidaan yhdessä. Seuraava työntekijän kuvaus kertoo yhteisen kielen ja ymmärryksen löytymisestä.

B1: Tutkimuspalautteesta tulee mieleen mukavia hetkiä, kun löytyy sellainen yhteinen kieli. Sijaisvanhempi ajattelee, että on nähnyt ihan oikein, mutta ei ole saanut kaikkia niitä palikoita niin kuin kohdalleen. Se on musta palkitsevaa, että voi auttaa siinä vanhemmuustyössä ja kuva lapsesta täsmentyy.

Onnistuneen yhteistyön tuloksena sijoitetun lapsen asiassa voi perheneuvolassa syntyä uudenlainen tarina, missä lapsen elämä rauhoittuu ja lapsi saa osakseen hyväksyntää. Barrat ja Harris (2005) ovat kuvanneet terapiatyöskentelyn narratiivisen mallin. He puhuvat lapsen vierailusta menneisyydessä, lasten ja aikuisten erilaisesta aikakäsityksestä, lasten lojaalisuudesta ja erilaisista tarinoista ja painottavat tilan antamista lapsen marginaaliselle tarinalle

B4: Näkökulma, että on mahdollista syntyä erilaista tarinaa ja mistä ymmärtää sijoitetun lapsen käyttäytymistä ja syntyy hyväksyvää suhtautumista siihen lapseen.

Terapeuttinen työ on emotionaalista työtä ja omatkin tunnekokemukset voivat olla vahvoja. Työntekijä joutuu pidemmissä työskentelyjaksoissa tuomaan enemmän esille myös omaa persoonaa ja jakamaan tunnekokemuksia asiakkaan kanssa.

B3: Parhaat hetket ovat olleet sellaisissa vahvojen tunnekokemusten jakamisessa ja usein se on ollut juuri sukulaissijaisvanhempien kanssa, mutta myös muiden. Pidemmässä työskentelyssä tulee ne henkilökohtaiset tunteet siihen ramille ja itsellekin jää tuntuma, että näillä jakamisilla ja keskusteluilla on ollut jotakin merkitystä oikeasti.

Sijaisperheiden kohdalla työskennellään usein tietyn sijoitetun lapsen ja sijaisvanhempien kanssa. Perheterapeuttista työtä sijaisperheiden kohdalla voisi olla enemmän, jolloin koko perhesysteemi tulisi paremmin huomioiduksi. Sijaisperheissä voi olla siihen eri tavoin liittyneitä lapsia; biologisia, sijoitettuja ja adoptoituja. Tutkijana ajattelen, että tässä kohden palaudutaan myös peruskysymykseen siitä, miten sijaisperhe nähdään sekä perheessä että asiantuntijatahoilla. Sijaisperheissä kohtaavat perheen ja sijoitetun lapsen erilaiset kokemukset perheestä eli erilaiset perhekulttuurit.

Perheneuvolalla on tarjota monenlaisia työskentelymahdollisuuksia. Sijaisperheet helposti ajattelevat, että kyse on lapsen yksilöllisestä ongelmasta ja biologiasta. Tällainen ajattelu saattaa jättää ulkopuolelle monia muita mahdollisia näkökulmia asiaan ja rajata pois myös joitain työmuotoja. Toisaalta ryhmässä nousee esille, että kyse on myös asiantuntijapositionista, että ei ylläpidetä yksilöllistämistä, vaan suositellaan myös muita työmuotoja. Perheneuvolassa on monenlaista asiantuntijuutta ja se yhdistyy sijaisvanhempien ja sosiaalitoimen asiantuntijuuteen eli voidaan puhua myös verkostoituvasta ja rajat ylittävästä asiantuntijuudesta. Yhteistyö ja hyvä vuorovaikutus ovat tärkeitä ja niiden edellytys on luottamuksellinen suhde. Perheneuvolassa on koko ajan asiakkuudessa n. 50 sijoitettua lasta ja ryhmämuotoisten toimintojen kehittäminen nähdään tarpeellisena. Jos pystytään auttamaan sijaisperheitä, niin usein uhka sijoituksen purkautumiseen poistuu.

Raha ei saisi määritellä sijaisperheiden mahdollisuuksia käyttää perheneuvolan palveluita. Maksusitoumuksia perheneuvolaan myöntää alueen ulkopuolelta sijoitetuille lapsille ja heidän sijaisvanhemmilleen eri tahot, kuten sairaanhoitopiirit, perheneuvolat ja sosiaalitoimi esimerkiksi. Vaikeimpia tilanteita ovat sellaiset, joissa rahoitus mahdollistaa vain osittaisen työskentelyn perheneuvolassa eli maksaja määrittelee työn tekemisen rajat.

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Sijaisvanhemmat ja perheneuvola-ammattilaiset kuvasivat monin eri tavoin sijaisperheen elämää. Kuvaukset liikkuvat pääasiassa tietyillä samoilla aihealueilla. Näitä olivat arki ja verkostot, jaettu vanhemmuus ja perhesuhteet. Omina aihealueina nousi sijaisvanhemmilla esille ympäristön suhtautuminen ja perheneuvola-ammattilaisilla ammatillisuus ja motiivit. Perheasiakkuuden kannalta merkittävimpiä ovat sijaisperheen monimuotoiset perhesuhteet. Sijaisperheen jäsenille perhe voi määrittäytyä eri tavoin ja monitasoisuudesta kertoo se, että sijoitetun lapsen vanhemmuus voi jakaantua useampaan suhteeseen. Sijaisperheestä muodostuu kuitenkin oma toiminnallinen kokonaisuus ja perheen sisäiset suhteet ovat merkityksellisiä.

Sijaisperheissä tärkeää on arjen toimintojen sujuminen ja sijoitettu lapsi hyötyy selkeästä struktuurista. Sijaisperheen elämässä on paljon haastavuutta perheen sisällä ja suhteessa perheen verkostoihin. Perheen yksityisyydestä joudutaan luopumaan ja avaamaan perhettä sijoitetun lapsen biologisen suvun ja monien viranomaisten suuntaan. Perheen rajojen tulee olla joustavat. Sijoitetun lapsen kannalta merkitystä on sillä, millaisen paikan hän saa perheessä ja miten hänen tarpeisiinsa vastataan. Sijoitettu lapsi voi oireilla sijaisperheessä ja silloin olisi hyvä miettiä lapseen liittyvien asioiden lisäksi perhesuhteita. Sijoitettu lapsi ei saisi tulla perheessä leimatuksi. Sijaisperheiden resurssina verrattuna muihin sijoitusmuotoihin on se, että arjen vanhemmuutta hoitavat samat aikuiset ja perheillä on usein lapsen lähtöperhettä paremmat taloudelliset mahdollisuudet toteuttaa erilaisia asioita. Sijaisvanhemmuudessa vastuu on suuri ja vanhemmuutta arvioidaan. Toisaalta vanhemmuuteen saadaan eväitä ja se kehittyy tiedon saannin ja vertaistuen kautta.

Arkielämää voidaan tarkastella yksilöiden, kahdenvälisen vuorovaikutussuhteiden eli dyadien ja koko perheen näkökulmasta sekä perheen ja ympäröivän yhteiskunnan välisen suhteen näkökulmasta. Arjessa on ikään kuin sisäkkäisiä systeemejä, joita pyritään nivomaan yhteen perheenjäsenten kesken, perheen eri suhteiden kesken sekä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Perheiden arkea käsittelevässä kirjallisuudessa on havaittu nykyperheiden arjen keskeisiksi ulottuvuuksiksi tunteet, toiminnot ja aika. Arki ei ole mitään valmiiksi annettua, vaan sitä tuotetaan ja rakennetaan jatkuvasti perheissä. Arki on nykyisin kamppailua työn ja perheen sekä muiden elämänalueiden yhteensovittamisesta sekä ajan riittävydestä niihin asioihin, joita pidetään tärkeinä. (Rönkä ym. 2009, 14.) Sijaisperheen ja yhteiskunnan välisestä suhteesta kertoo koulun ja päiväkodin suhtautuminen perheisiin ja lapsiin. Sijaisvanhemmat kokivat, että heidät vastuullistetaan lasten ongelmista ja vanhemmuudelle asetetaan tavallista suurempia vaatimuksia.

Jaetussa vanhemmuudessa päätöksenteko on yhteistä ja perheiden tarpeita ja toiveita joudutaan yhteen sovittamaan. Vanhemmuudesta tulee tämän kautta monimutkaisempaa. Sijaisvanhemmat miettivät oikeuksien ja velvollisuuksien suhdetta ja sitä kenen mielipiteillä on merkitystä, kun päätöksiä tehdään. He pohtivat myös sitä, miten lapsen etu ja aikuisten oikeudet suhtautuvat toisiinsa. Lapsella tulisi olla biologisten vanhempien lupa asettua sijaisperheeseen. Ristiriitaisten tapaamisten osalta olisi kuultava sijaisvanhempien ja lapsen näkemyksiä. Yhteistyö jaetun vanhemmuuden osapuolten kesken voi toimia eri tavoin. Haasteellista se on työntekijöiden mielestä jos biologisten vanhempien toiminta kyseenalaistaa sijoitusta ja lapsen asumista sijaisperheessä. Lasta voidaan huonosti suojata vaikeissa jaetun vanhemmuuden tilanteissa ja työntekijöiden mielestä biologisen suvun toimintaa pitäisi voida rajata paremmin. Sijoitetut lapset eivät voi olla vanhempiensa hoitajia ja huolien kantajia, tuki tulisi järjestyä muutoin. Sijaisperheet tarvitsevat sosiaalityöntekijän tukea erityisesti silloin jos jaettu vanhemmuus ei toimi. Perheneuvolassa voitaisiin luoda foorumia kommunikoinnille ja asiantuntijaideoinnille sosiaalitoimen kanssa vaikeissa jaetun vanhemmuuden tilanteissa.

Sijaisperheessä perhesuhteita luodaan ja rakennetaan. Sijoitetulle lapselle tulisi löytyä paikka perheessä. Sijaisvanhemmat ja perheneuvola-ammattilaiset miettivät sijoitettujen lasten ja biologisten lasten suhteita ja lasten erilaisiin tarpeisiin vastaamista. Sijaisvanhemmat toivat esille, että sisarusuhteet ja vanhempien tasapuolisuus vaatii tiedostamista ja asioiden pohtimista. Sijoitetut lapset tulevat erilaiseen perheeseen ja heillä sopeutuminen vie aikaa. Sijoitetun lapsen käyttäytyminen nousi isona asiana esille sekä ammattilaisten että sijaisvanhempien pohdinnoissa. Tieto sijoitetun lapsen kohtelusta ja kokemuksista on tärkeää, mutta arjessa lapsen kokemusmaailma näyttää monin eri tavoin. Sijaisvanhemmat toivat esille yhteisen historian puuttumisen ja sen miten kokemukset aikaisemmista ihmissuhteista tulevat näkyviin suhteessa heihin. Sijoitetut lapset ovat usein pettyneet aikuisiin ja menettäneet luottamuksen heihin ja tämän luottamuksen saaminen voi sijaisperheessä olla työn takana. Lapsen käyttäytymisen ymmärtäminen ei ole helppoa ja voi vaatia asiantuntija-apuakin. Ristiriitainen asia perhesuhteiden kannalta on, että samalla kun perheessä luodaan perhesuhteita ja sijaisvanhemmat yrittävät ymmärtää lapsen käyttäytymisen taustalla olevia asioita, heidän tulisi olla valmiit luopumaan lapsesta. Toisaalta joskus voidaan myös luovuttaa, jos perhesuhteita ei synny ja tehtävä osoittautuu liian vaikeaksi. Ammattilaiset miettivät samaa kysymystä kiintymyssuhteen näkökulmasta. Lapsen kannalta kiintymyssuhde nähtiin tärkeänä kehityksen edellytyksenä, mutta ongelmana on sen syntymisen tai kehittymisen mahdollisuus tilanteessa, missä sijoituksen jatkumista ei voi tietää. Jos sijaisvanhempina on toisaalta koko ajan luopumassa lapsesta, niin millaiseksi voi muodostua suhde lapseen. On myös

näkemyksiä, että hyvä lapsen hoito voisi olla riittävää, mutta onnistuuko se ilman kiintymistä. Tässä herää kysymys siitä, pitäisikö sijoituksista tehdä pysyviä, jos biologisten vanhempien kuntoutuminen tietyn ajan sisällä ei ole mahdollista. Perheneuvola-ammattilaiset näkisivät tärkeänä sijaisvanhempien kyvyn reflektoida omaa toimintaansa ja perhesuhteita. Lapsen biologisella taustalla on merkityksensä, mutta niin on myös vanhemmuus- ja sisarusuhteilla sijaisperheessä. Toisaalta sijoitetuilla lapsilla on päällekkäisiä perhesuhteita, jotka vaikuttavat toisiinsa. Sijaisperheestä on siksi vaikea muodostua ydinperheen kaltaista eheää lojaliteettiyyksikköä. Perhesuhteissa merkittäviä asioita ovat menneisyys ja tulevaisuus. Sijaisperheessä nykyisyys on ajallinen ulottuvuus, koska menneisyydestä ei aina ole tietoa ja yhteisen elämän jatkuminen voi olla epävarmaa. Lapsen kanssa ei voi miettiä yhteistä tulevaisuutta.

Perhesuhteisiin liittyy ristiriitaisia normeja, jotka vaikuttavat myös suhtautumistapoihin sijaisperheisiin. Sijaisperhe on liikkeessä oleva ja muuttuva kokoonpanoltaan. Tutkimuksessani lapset olivat perheissä pitkäaikaisissa sijoituksissa. Sijaisperheissä perhesuhteet ovat monitasoisia ja vanhemmuussuhde jakaantuu; juridista vanhemmuutta hoitaa sosiaalityöntekijä, sosiaalinen vanhemmuus liitetään lapsen hoitamisesta huolehtivaan sijaisvanhempaan ja psykologinen vanhemmuus voi liittyä ensisijaisesti joko sijais- tai biologiseen vanhempaan. Biologiseen vanhemmuuteen liittyy vahva suoja ja oikeudet. Sijaisperheessä perheen rajojen määrittely voi olla vaikeaa. Tutkimuksessani tuli esille, että sijaisvanhemman voi olla vaikea määrittellä perhettään. Biologisen perheen mukanaolo lapsen elämässä saa lapsen suuntautumaan kahtaalle ja se vaikuttaa sijaisperheen kiinteyteen ja perhesuhteisiin. Sijaisperheet ovat rakenteeltaan erilaisia perheitä. Perheessä voi olla kiinteämpi ydinperhekokoonpano eli vanhemmat ja biologiset lapset ja siihen eri tavoin liittyvät sijoitetut lapset. Sijoitus muuttaa kahden perheen rakennetta ja perhesuhteita. Lapsen kannalta merkitystä on sillä miten sijaisperhe, biologinen suku ja sosiaalityöntekijä pystyvät yhteistyössä luomaan lapsen kannalta toimivia perhesuhteita. Tutkijat ovat nostaneet esille käsitteen kiistanalaiset perhesuhteet ja huomanneet, että konfliktitilanteissa nostetaan esille lapsen edun näkökulma, jolle esitetään hyvin erilaisia sisältöjä. Biologisten vanhempien tapaamisiin voi sijoitettujen lasten kohdalla liittyä kiistanalaisuutta. Ristiriitoja voi olla perheiden välillä mutta myös yhteiskunnallisten instituutioiden tai molempien välillä. (Forsberg & Pösö 2009, 160 – 161.) Työkokemukseni kautta minulle on muodostunut näkemys, että silloin kun ristiriitaisuutta on perheiden välillä, niin sosiaalityöntekijän toiminnalla on suuri merkitys. Sosiaalityöntekijä voi tarvita tuekseen tällöin moniammatillista asiantuntijuutta.

Sijaisperheiden asema avunhakijana näyttää tutkimuksen valossa hyvältä. Apua järjestyy ja sen saaminen ei ole rahasta kiinni. Sijaisvanhemmuus toimii suojana ja avun hakeminen on

hyväksytyä. Vanhemmuus ei biologisen vanhemmuuden tavoin kosketa syviä häpeän ja syyllisyyden tunteita ja mahdollistaa suuremman puhumisen asioista. Avun hakeminen koetaan vastuullisena vanhemmuutena tilanteessa, missä ei voi ymmärtää lapsen käyttäytymistä.

Sijoitettu lapsi mahdollistaa sijaisperheen syntymisen ja tuo mukanaan monenlaisia muutoksia perhesysteemissä. Sijaisperhe tulee osaksi lastensuojelua ja se vaikuttaa perheeseen. Sijoitettu lapsi tuo perheen usein perheneuvolaan. Lapsen oirehdinnan taustalla on usein ristiriitaisia ja monitasoisia perhesuhteita. Perheneuvolassa lapsen kuuleminen ja näkeminen ovat keskeisessä roolissa. Moniammatillisuus mahdollistaa asioiden tarkastelun niin lapsen kuin vanhemman näkökulmasta. Eri ammattikuntien läsnäolo haastaa neuvottelemaan ja yhdistämään tietämisen tapoja työntekijöiden ja asiakkaiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

Sijaisvanhempien asiakkuuskokemukset perheneuvolaan liittyen olivat hyvin myönteisiä. Perheneuvolan moniammatillisen tiimin kokonaisvaltainen tuki koettiin toimivana. Asiakkaan tarpeista lähtevä vuorovaikutteinen toimintatapa nähtiin hyvänä. Perheneuvola koettiin lasten ja perheiden paikkana, missä asioita voidaan tarkastella lapsen edun näkökulmasta. Sijaishuollon ulkopuolinen asiantuntijuus nähtiin tärkeänä. Varsinkin jaetun vanhemmuuden vaikeissa tilanteissa ulkopuolisuus on osoittautunut tärkeäksi. Asiakkaiden kuuleminen ja aito ja lämmin kohtaaminen olivat merkityksellisiä asioita. Perheneuvolasta haetaan apua lapsen ja perheen ongelmiin ja sijaisvanhemmat kertoivat saaneensa ratkaisun avaimia ja uusia oivalluksia.

Perheneuvola-ammattilaisten kokemuksia perheasiakkuudesta tarkasteltiin sijoitetun lapsen ja sijaisvanhempien kohtaamisten kautta. Sijoitettu lapsi tulee perheneuvolaan asiakkuuteen monista eri syistä. Lapsilla on taustallaan traumaattisia - ja kaltoinkohtelun kokemuksia. Heillä on pettymyksiä suhteessa aikuisiin. Lapset oireilevat monin eri tavoin ja vaikeudet voivat näkyä käyttäytymisessä, oppimisessa ja vuorovaikutuksessa. Lapsen maailma muuttuu monin tavoin sijoituksen myötä ja sopeutumiselle uuteen perheeseen täytyy antaa aikaa. Kontaktin saaminen lapseen voi olla vaikeaa, lapsen ei ole helppo luottaa sijaisvanhemiinsa ja ammattilaisiin. Lapsen omia kokemuksia voi olla vaikea tavoittaa. Sijoitetut lapset ovat monin tavoin alttiita lojaliteettiristiriidoille ja pyrkivät sopeutumaan. Lapset ovat tarvitsevia ja alttiita stressille. He ovat joutuneet kohtaamaan pahoja asioita, joita ammattilaisten ja sijaisvanhempien tulisi voida kohdata. Perheneuvolassa on erilaisia tutkimus- ja hoitajaksoja lapsille ja niissä oleellista on vanhempien mukanaolo. Sijoitettujen lasten kohdalla aikuistason työ on jaetun vanhemmuuden vuoksi erityisen tärkeää. Aikuisten tulisi pystyä yhdessä rauhoittamaan lapsen elämäntilanne. Jatkuvat taistelut ja oikeusprosessit ovat kaikille osapuolille, mutta erityisesti lapsille raskaita. Sijaisvanhemmat

tarvitsevat näissä tilanteissa tukea. Lapsen käyttäytymisen ymmärtäminen ja tunnesuhteen luominen lapseen voivat muodostua hankaluudeksi sijaisperheessä. Sijaisvanhemmat hakevat usein lapselle yksilöllistä hoitoa ja perhesuhteet voivat jäädä vähemmälle huomiolle. Perheneuvola-ammattilaiset näkevät yhteyttä sijaisvanhemmaksi ryhtymisen motiivien ja suhteiden syntymisen sekä luopumisen välillä. Lapsettomilla pariskunnilla luopuminen voi olla raskainta, koska sijoitus on mahdollistanut lapsiperheen elämän. Toisaalta jos lähtee tietoisena hoitotehtävään ja tietää lasten olevan vain tietyn ajan perheessä, niin luopuminen on helpompaa.

Perheneuvolan toiminta liittyy perheen tulemiseen yhteiskuntapolitiikan keskeiseksi lähtökohdaksi 1980-luvulla. Perheenjäsenten väliset suhteet ovat yhteiskunnallisen tuen ja ohjauksen kohteina. Aikaisemmin puhuttiin kasvatusneuvoista ja silloin painottuivat lapsen yksilölliset ongelmat ja lasten ja nuorten psyykinen kehitys. Sosiaalihuoltolaissa (710/82) perhekeskeisyys ja perhekokonaisuus saivat keskeisen merkityksensä ja yksilöllisiä ongelmien lähtökohtana nähtiin perhe. Perheterapeuttisella näkemyksellä on ollut suuri merkitys perheneuvolassa. Tutkimuksessani lähes kaikilla haastatteluissa mukana olleilla työntekijöillä oli perheterapeutin koulutus. Perheterapian taustalla on kiinnostus ihmisten välisiin suhteisiin ja pyrkimys yhdistellä eri tieteenalojen lähestymistapoja selittämään ihmisen käyttäytymisen kokonaisvaltaisuutta.

Perheneuvolassa asiantuntijuuden ydin on moniammatillinen tieto ja kokemus yhdistyneenä sijaisvanhempien tietoon ja kokemukseen. Perheneuvolassa on paljon terapeutista osaamista ja kiintymyssuhdetietoutta. Sijoitettujen lasten ja sijaisperheiden auttaminen edellyttää myös perehtymistä tiettyihin erityiskysymyksiin kuten traumaan ja suruun sekä pahan kohtaamiseen. Hiljaisen tiedon reflektointi, mihin kuuluu kokemusten näkyväksi tekeminen, on merkityksellistä asiantuntijuuden kehittymiselle perheneuvolassa. Reflektointi koskee yksilöitä ja koko työyhteisöä. Perheneuvolassakin on paljon toimintatapoja, joista osa on julkilausuttuja ja osa hiljaisesti jaettua. Itsestään selvänä pidetyn hiljaisen tiedon merkitystäkin tulisi voida arvioida. Perheneuvolatyötä voidaan tehdä monella eri tavalla asiakkaan tarpeista ja työntekijöiden kokemuksesta ja koulutuksesta riippuen ja se jättää tilaa luovuudelle. Fokusryhmissä mietittiin onnistuneita sijaisperheiden kohtaamisia perheneuvolassa. Keskeisenä nousi esille monimuotoinen työskentely ja jaetun vanhemmuuden eri osapuolien yhteinen vastuunotto lapsen tilanteen parantamiseksi. Yhteisen ymmärryksen ja kielen löytäminen asiakkaan kanssa ja terapeuttiseen työhön liittyvä tunnekokemusten jakaminen ovat palkitsevia kokemuksia. Onnistuneen yhteistyön tuloksena voi syntyä uudenlaista tarinaa ja sijoitettu lapsi saa osakseen hyväksyntää.

Tutkimuksen tekemiseen omassa työyhteisössä liittyy seikkoja, joista on oltava tietoinen. Refleksiivisyyden liittyen käytäntöihin ja rutiineihin on katsottu useissa tutkimuksissa olevan edellytys tutkimuksen tekemiselle tutussa ympäristössä. Tässä tutkimuksessa on pyritty tarkastelemaan reflektiivisesti perheneuvolaa sijaisperheiden kohtaamispaikkana, mutta myös ammattilaisten käsityksiä ja sijaisperheiden kokemuksia perheenä elämisestä. Käytännön työhön verrattuna tutkijana olen voinut tarkastella työkenttääni analyttisemmin. Ulkopuolinen tutkija olisi varmasti lähestynyt aihetta eri tavoin. Omaan työyhteisöön ja tutkimusaiheeseen liittyvä tuttuus auttoi minua aineiston kokoamisessa ja haastatteluteemojen valinnassa. Tutkimukseen osallistuneilla sijaisvanhemmilla oli kokemuksia perheneuvolan asiakkuudesta ja perheneuvola-ammattilaiset ovat reflektoineet omaa työtänsä ja käsityksiänsä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Aineisto on ollut minulle keskustelukumppani ja olen lähestynyt sitä uteliaana ja kiinnostuneena. Riskinä omien joukossa tutkimisessa on etäännyttämisen vaikeus eli tutkijan tapa ajatella asioista voi vaikuttaa siihen, että ei kykene näkemään, että asiat voisivat olla toisin. Sosiaalityössä on paljon itsestään selvänä pidettyjä ennako-olettamuksia ja siksi käytäntöjä on hyvä tutkia ja niistä keskustella. Sijaisperheen elämää on tarkasteltu vanhempien näkökulmasta ja lasten kokemuksia ei ole tässä tutkimuksessa kartoitettu.

Perhetutkimus tarjoaa mielenkiintoisen viitekehyksen sijaisperheen tarkastelulle suhteessa muihin erilaisiin perheisiin. Suurin ero perhenäkökulmasta katsottuna sijaisperheiden kohdalla on päätäntävällän keskittyminen lapseen liittyvissä asioissa sosiaalityöntekijälle, jolla on juridinen vastuu. Vanhemmuuden jakamista tapahtuu myös muissa perhemuodoissa. Sijaisperhe on aikuisten hanke ja siihen sopii näkemys liikkeessä olemisesta. Sen toivotaan olevan lapsen edun mukainen, lapset kuitenkin myös tekevät omia valintojaan perheen suhteen. Sosiaalisen vanhemman roolin kiteytymättömyys yhteiskunnassamme näkyy mielestäni myös sijaisvanhemmuudessa. Tutkimuksessani esiin noussut ympäristön kiinnostus sijaisperheitä kohtaan voi johtua ydinperheajattelun perustavuudesta ja siitä, että erilaiset perheet nähdään helposti pulmallisina.

LOPUKSI

Kiitän lämpimästi tutkimukseeni osallistuneita sijaisvanhempia ja työtovereitani perheneuvolassa. Erityisen kiitoksen haluan osoittaa professori Tarja Pösölle arvokkaasta tuesta ja ohjauksesta koko tutkimusprosessin ajan.

LÄHDELUETTELO

- Aaltonen, Jukka (2009) Artikkelit Perheterapiat 6.7.2009. Duodecim: Terveyskirjasto.
<http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti>
- Andersson, Gunvor (2001) The motives of foster parents, their family and work circumstances. *British Journal of Social Work* 10, 235 – 248.
- Andersson, Gunvor (2005) Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and Family Social Work* 10, 43 – 56.
- Andersen, Margaret (1993) Studying Across Difference. Race, Class and Gender in Qualitative Research. Teoksessa John H. Stanfield II & Rutledge M. Dennis (toim.) *Race and Ethnicity in Research Methods*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 39 – 52.
- Arnkil, Tom & Seikkula, Jaakko & Eriksson, Esa (2001) Avoimet dialogit ja ennakoitdialogit. Sosiaaliset verkostot psykososiaalisessa työssä. *Yhteiskuntapolitiikka* 2 (66), 97 – 109.
- Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa tai perhehoidossa. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Helsinki: WSOY, 47 – 82.
- Barrat, Sara & Harris, Rita (2005) The Changing Context of Permanency. Unifying Stories in the Context of Divided Loyalties. Teoksessa Arlene Vetere and Emilia Dowling. *Narrative Therapies with Children and their Families. A practitioner's guide to concepts and approaches*. London: Rotledge, 140 – 154.
- Baumrind, Diana (1971) Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs* 4 (1). American Psychology Association.
- Baumrind, Diana (1991) The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence* 11, 56 – 95.
- Bateson, Gregory (2000) *Steps to an ecology mind*. University of Chicago Press.
- Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002). *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Cambridge, Oxford & Malden: Polity Press.
- Becker-Weidman, Arthur & Shell, Deborah (2008) Johdanto. Teoksessa Arthur Becker-Weidman & Deborah Shell (toim.) *Auta lasta kiintymään*. Tampere: PT-kustannus, 31 – 36.

- Belsky, Jay (1984) The determinants of parenting: a process model. *Child Development* 55, 83 – 96.
- Bernardes, Jon (1997) *Family studies. An Introduction*. London: Rotledge.
- Bowlby, John (1969) *Attachment and loss. Vol.1* London: Hogart Press.
- Bowlby, John (1982) *Attachment and loss. Vol.1, 2 ed.* London: Hogart Press.
- Brookfield, Stephen (1995) *Becoming a Critically Reflective Teacher*, San Fransisco; Jossey Bass.
- Bäck-Kiianmaa, Raili & Hakkarainen, Pirjo (2008) Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Juva: PS-kustannus, 121 – 144.
- Castrén, Anna-Maija (2001) *Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa. Elämänpiirit ja yhteiskunta opettajien sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: SKS.
- Castren, Anna-Maija (2008) Päätyykö sukulaisuus? Verkostonäkökulma perhe- ja sukulaissuhteisiin eron jälkeen. Teoksessa Eija Sevon & Marianna Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: University Press. 233 – 256.
- Castrén, Anna-Maija (2009) *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Gaudeamus Helsinki: University Press.
- Coffey, Amanda (1999) *The Ethnographic Self*. Thousand Oaks, London Sage
- Coulter, Angela & Magee, Helen (2003) *The European patient of the future*. Picket institute Europe and University Of Oxford. London: Open University Press
- Edwards, Rosalind; Gillies, Val & McCarthy, Jane (1999) Biological parents and social families: legal discourses and everyday understandings of the positions of step-parents. *International Journal of Law, Policy and the Family* 13, 78 – 105.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2010) *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juva: PS-kustannus, 26 – 44.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen Johanna & Raitakari, Suvi (2006) *Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: fakta, selontekoja ja kokemuksia*. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritola-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Juva: PS-kustannus, 21 – 44.
- Flink, Sanna & Saarinen, Susanna (2002) *Yksin näkee asiat yhdestä suunnasta, yhdessä vähän laajemmin: moniammatillisen yhteistyön jännitteet*. Tampereen yliopisto <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu001111.pdf>. Viitattu 15.11.2010.

- Fonagy, Peter & Target, Mary (1997) Attachment and reflective function: their role in self-organization. *Development and Psychopathology* 9, 679 – 700.
- Fook, Jan & Ryan, Martin & Hawkins, L (2000) *Professional Expertise: Practice, Theory and Education for Working in Uncertainty*. Whiting & Birch, London.
- Fook, Jan (2002) *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications.
- Fook, Jan (2005). Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista. *Sosiaalialan menetelmien arviointi*. *FinSoc* 1/2005, Stakes, 4 – 10.
- Forsberg, Hannele (1998) *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2009) *Valvottujen tapaamisten näyttämö: vieraan ja perhesidoksen rajankäyntiä*. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: University Press, 146 – 161.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) *Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä*. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Juva: PS-kustannus, 5 -18.
- George, Carol & Solomon, Judith (1996) *Representational models of relationship: Links between caregiving and attachment*. *Infant Mental Health Journal*, Vol. 17, 198 – 216.
- Giddens, Anthony (1992). *The transformation of intimacy. Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Gillis, John (1996). *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge & Massachusettes: Harvard University Press.
- Gilgun, Jane (1994) *Hand in glove: The grounded theory approach and social work practice research*. Teoksessa Edmund Sherman & William.J. Reid (toim.) *Qualitative Research in Social Work*. New York: Columbia University Press.
- Gold, Natalie (2005) *Teamwork. Multi-disciplinary Perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Gould, Nick (1996) *Introduction: Social Work Education and the crisis of the Professions*. In Gould Nick & Taylor, Imogen (eds), *Reflective Learning for Social Work*, Arena, Aldershot.
- Granfelt, Riitta (1993) *Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä*. Teoksessa Riitta Granfelt; Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Anna-Leena Matthies & Anneli Pohjola. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 175 – 227.
- Hakkarainen, Kai & Paavola, Sami & Lipponen, Lasse (2004) *Tutkiva oppiminen*. Helsinki: WSOY.

- Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Laaksonen, Camilla. Yhteistyöinterventioiden vaikuttavuus lapsiperhepalveluissa. Raportti 10/2010. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.
- Hautamäki, Airi (2000) Kiinnittymisteoria. *Psykologia* 1, 4 – 29.
- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. *Stakesin työpapereita* 30/2007.
- Hetherington, Mavis & Stanley-Hagan, Margaret (2002) Parenting in divorced and remarried families. Teoksessa Marc Bornstein (toim.). *Handbook of parenting. Volume 3: Being and becoming a parent.* Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum, 287 – 315.
- Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun ja sijaishuollon kehittäminen Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla-hanke. *Stakesin työpapereita* 21/ 2008.
- Hirsjärvi, Sirkka, & Hurme, Helena(2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirvonen, Merja (2008) Perusta tulevaisuuden tarinoille. Systeminen lähestyminen sijoitetun lapsen psykoterapiaan. *Perheterapia* 2/2008, 15 – 28.
- Holstein, James A. & Miller Gale (1993) Social Constructionism and Social Problems Work. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (toim.) *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory.* New York: Aldine de Gruyter, 151 – 172.
- Honkanen, Kati (2009) Lapsiperheiden sosiaalityön kehittämissyksikkö Päijät-Hämeessä hanke 1.8.2007 – 31.9.2009. Hankkeen loppu- ja arviointiraportti. Verso, Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus.
- Hughes, Daniel (2006) Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT-kustannus.
- Hughes, Daniel (2007) Esipuhe: vuorovaikutteisen kehityspsykoterapian kehittäminen. Teoksessa Arthur Becker-Weidman & Deborah Shell (toim.) *Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityspsykoterapia traumaperäisen kiintymyssuhdehäiriön hoidossa*, 19 – 30.
- Hurtig, Johanna (1999) Huvitusta, hyvitystä vai hyödyllistä. Lastensuojelullisen perhekuntoutuksen arviointia. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala- Koskinen & MarittaTörrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia.* Juva: PS-kustannus, 167 – 193.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2006) Pahan kosketus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Huttunen, Jouko (2001). Isänä olemisen uudet haasteet. Hoiva-isä, etä-isä ja ero-isä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete.

Höjer, Ingrid (2007) Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life. *Child and Family Social Work* 12 (1), 78.

Häggman, Kai (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.

Isoherranen, Kaarina (2004) *Moniammatillinen yhteistyö*. Porvoo - Helsinki: WSOY.

Isomäki, Veli-Pekka (2002) *The Fuzzy Foster Parenting – a Theoretical Approach*. *The Social Science Journal* 39(4), 625 – 638.

Jacobson, David (1987) Family type, visiting patterns and children's behavior in the stepfamily: a linked family system. Teoksessa Kay Pasley & Marilyn Ihinger-Tallman (toim.) *Remarriage & stepparenting. Current research and theory*. New York: Guilford press, 257 – 272.

Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika*. Helsinki: Otava.

Jallinoja, Riitta (2009) *Vieras perheessä : suhteen hahmotus*. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Gaudeamus Helsinki University Press, 11 – 31.

Jokinen, Arja (1995) *Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsti Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat – konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9 – 31.

Juhila, Kirsi (1999) *Tutkijan positiot*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino, 201 – 232.

Juhila, Kirsi (2004) *Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historia ja nykysuuntauksia*. *Janus* 2/2004, 155 – 183.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi & Pösö Tarja (2000) *Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat*. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 35 – 64.

Kalland, Mirjam (2002) *Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa*. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.), *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY, 198 – 233.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari (2007) *Adoptoitujen ja sijoitettujen lasten psykoterapiasta – ”tarve muistaa, tarve unohtaa”*. Teoksessa Marja Schulman & Mirjam Kalland & Anna-Maija Leiman & Pirkko Siltala (toim.) *Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Therapie-säätiö*. Helsinki, 438 – 447.

- Karila, Kirsti & Nummenmaa, Anna (2003) Osaamisesta moniammatilliseen osaamiseen. Teoksessa Jorma Puhakka, & Johanna Selkee (toim.) Hyvän elämän alku kunnallisessa palvelutuotannossa. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 128 – 148.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005). Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen- Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 73 – 96.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Juva PS-kustannus, 131 – 159.
- Kerola, Merja (2010) ” No kyl mä piän sitä sillee niinku siskona”. Sijaisisaruuksien perheen biologisten lasten näkökulmasta. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Ketola, Jari (2008) Lasten ja nuorten perhehoito. Teoksessa Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Juva: PS-kustannus, 27 – 60.
- Kiviniemi, Kari (2007) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Juva 2007, 70 – 85.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa (toim.) (2004) Sukulaissijaisvanhemmuus, perhekohtainen työskentelymalli sukulaissijaisvanhempien valmennukseen ja valintaan. Sosiaalityöntekijän käsikirja. Pesäpuu ry.
- Krueger, Richard & Casey Mary (2000). Focus Groups. A practical guide for applied research. Sage Publications. Thousand Oaks. London. New Delhi.
- Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus Helsinki University Press, 103 – 120.
- Känkänen, Päivi (2006) Taidelähtöiset työmenetelmät lastensuojelussa. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: PS-kustannus, 129 – 147.
- Kärki, Jarmo (2010) Kasvatus- ja perheneuvonnan asiakastiedot. Teoksessa Anni Väinälä & Jarmo Kärki & Ari Suhonen & Riikka Väyrynen (toim.). Selvitys palvelukohtaisista asiakastiedoista. Lastensuojelun, kasvatus- ja perheneuvonnan sekä koulun sosiaalityön tehtävissä, 158 – 201.
- Kvale, Steinar (1996) InterViews. An introduction to qualitative research interviewing. Thousand Oaks, Sage.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009) InterViews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing. Thousand Oaks, Sage.
- Laine, Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle

tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28 – 45.

Launis, Kirsti (1997) Moniammatillisuus ja rajojen ylitykset asiantuntijatyössä. Teoksessa Juhani Kirjonen, Pirkko Remes & Anneli Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Lastensuojelun käsikirja: <http://www.sosiaaliportti.fi/lastensuojelunkasikirja>. Viitattu 25.3.2011.

Law, Ian (1994) Organizing Modernity. Oxford: Blackwell.

Lehmuskoski, Antero & Kuusisto, Sirpa (2007) Sosiaalialan sanasto asiakastietojärjestelmää varten. Sosiaalialan tietoteknologiahanke. Kuopion yliopisto, Terveystieteiden ja –talouden laitos.

<http://www.sosiaaliportti.fi/File/4bb58e7e-c18a-4906-acdd-c285937ff812/Sanasto.pdf>

Lehtomaa, Merja (2008) Fenomenologisen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 163 – 194.

Lincoln, Yvonna.S & Guba, Egon.G (1985) Naturalistic Inquiry. Beverly Hills: Sage.

Linnavuori, Hannariikka (2007) Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylän yliopisto.

Lofland, John & Lofland, Lyn.H (1995) Analyzing Social Settings: a guide to qualitative observation and analysis. Belmont: Wadsworth.

Maccoby, Eleanor; Depner, Charlene & Mnookin, Robert (1990) Coparenting in the second year after divorce. Journal of Marriage and the Family, 52 (1), 141 – 155.

Maccoby, Eleanor; Buchanan, Christy; Mnookin, Robert & Dornbush, Sanford (1993) Postdivorce roles of mothers and fathers in the lives of their children. Journal of Family Psychology 7 (1), 24 – 38.

Malinen, Ben (2003) Häpeän monet kasvot. Kirjapaja.

McLeod, John (1999) Practitioner Research in Counselling. London: Sage Publications. Thousand Oaks.

McLeod, John (2006) Qualitative Research and Psychotherapy. London: Sage Publications. Thousand Oaks.

MacGregor, Tracy; Rodger, Susan ; Cummings, Anne & Leschied, Alan (2006) The needs of foster parents. A qualitative study of motivation, support, and retention. Qualitative Social Work 5, 351-367.

Meyer, Anneke (2007) The Moral Rhetoric of Childhood. Childhood 14:1, 85 – 104.

Mezirow, Jack (1991) How Critical Reflection Triggers Learning in Mezirow, J (ed) Fostering Critical Reflection in Adulthood, San Francisco: Jossey –Bass

- Moilanen, Pentti & Rähkä, Pekka (2010) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 46 – 69.
- Morgan, David (1997) Focus groups as qualitative research. Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Morgan, David H.J. (1999) Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life. Teoksessa Elisabeth Bortolaia Silva & Carol Smart (toim.) The 'New' Family. London: Sage, 13 – 30.
- Neale, Bren (2002) Dialogies with children. *Childhood* 9 (4), 455 – 475.
- Newbigging, Karen (2004) Multidisciplinary teamworking and the roles of members. Teoksessa Tony Ryan & Jackie Pritchard (ed.) Good Practice in Adult Mental Health. London. Jessica Kingsley Publishers.
- Nicholson, Linda (1986) Gender and history. The limits of social theory in the age of family. New York: Columbia University Press.
- Niemi, Heli (2003) Mihin kuulun, kuka olen. Lapin yliopisto, työpapereita 44.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus Helsinki University Press, 16 – 38.
- Nätkin, Ritva (2009) Alkoholiongelmainen perheessä – vieras ja sopimaton. Teoksessa Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) Vieras perheessä. Gaudeamus Helsinki University Press, 63 – 82.
- Oranen, Mikko. (toim.) (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Padgett, Deborah. K (1998 a) Does the glove really fit? Qualitative research and Clinical Social work practice. *Social Work*, 43 (4), 373 – 381.
- Padgett, Deborah. K. (1998 b) Qualitative Methods in Social Work Research. Sage : Thousand Oaks.
- Pajulo, Marjaterstu (2004) Vauvan tunnetila ja sen säätely. Äidin reflektiivinen kyky ja sen merkitys turvallisessa kiintymyssuhteessa. *Doudecim* 120, 2543 – 2548.
- Patterson, Gerald (1986) Performance Models for Antisocial Boys. *American Psychologist* 41, 432 – 444.
- Perhehoidon tietopaketti 2008. Perhehoitoliitto ry.
- Pohjolainen, Auli (2004) Moniammatillisen työskentelyn perusteita etsimässä. *Perheterapia* 2, 6 – 17.
- Pulju, Maria (2004) Sos-lapsikylä uuden kiintymyssuhteen mahdollistajana. Sosiaalityön gradu. Lapin yliopisto.

- Pynnönen, Jaana (2010) (toim.) *Opas sukulaissijaisvanhemmuutta harkitseville*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Pösö, Tarja (2003) *Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjetelynä*. Teoksessa Hannele Forberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 141 – 157.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Rabb, Harriet (2008) *Mitkä ovat perhehoitajien ja sosiaalitoimen yhteistyön mahdollisuudet ?* Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona*. Juva: PS-kustannus, 145 – 166.
- Raunio, Kyösti (2004) *Olellainen Sosiaalityössä*. Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2008) *Ammatillisen asiantuntijuuden perustana olevat näkemykset tiedosta*. Sosnet, erikoistumiskoulutus, luento, Turku 11.4.2008.
- Rautio, Paula (2004) “Kyllä se varmaan silleen välittää..” *Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa*. *Pelastakaa Lapset*, julkaisusarja 2.
- Redding, Richard; Fried, Carrie & Britner, Preston (2000) *Predictors of placement outcomes in treatment foster care: implications for foster parent selection and service delivery*. *Journal of Child and Family Studies* 9, 425 – 447.
- Rhodes, Kathryn; Cox, Mary; Orme, John & Coakley, Tanya (2006) *Foster parent’s reasons for fostering and foster family utilization*. *Journal of Sociology and Social Welfare* 33, 105 – 126.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista*. Väestötutkimuslaitos D38. Helsinki: Väestöliitto.
- Ritala-Koskinen, Aino (2003) *(Uus)perhe lapsen silmin*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe muroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 121 – 139.
- Rönkä, Anna & Lämsä, Tiina & Malinen, Kaisa (2009) *Pikkulapsiperheiden arjen paletti*. Teoksessa Anna Rönkä & Kaisa Malinen & Tiina Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti*. Juva: PS-kustannus, 11 – 43.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) *Mitä on sosiaalityön käytäntötutkimus*. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen- Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 9 -19.
- Schmitt, Florence & Piha, Jorma (2008) *Vanhemmuudesta – vanhempana oleminen ja vanhempana toimiminen*. *Perheterapia* 2/2008, 6 – 13.
- Schön, Donald (1983) *The Reflective Practitioner*. London: Temple Smith.

- Schön, Donald (1987) *Educating the Reflective Practitioner*, San Fransisco: Jossey-Bass.
- Scourfield, Jonathan (2001) *Interviewing Interviewers and Knowing about Knowledge*. Teoksessa Ian Shaw & Nick Gould. *Qualitative research in social work*. London: Sage, 60 – 72.
- Seikkula, Jaakko & Arnkill, Tom (2005) *Dialoginen verkostotyö*. Helsinki: Tammi.
- Shaw, Ian (1996) *Evaluating in practice*. Aldershot: Arena
- Shaw, Ian & Gould, Nick (2001) *Qualitative Research in Social Work*. Thousand Oaks. Sage Publications.
- Siekkinen, Kirsti (2010) *Syvähaastattelu*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1*. Juva : PS- kustannus, 45 – 60.
- Sipilä, Jorma (1989). *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi.
- Slade, Arietta; Belsky, Jay; Aber J. Lawrwnce & Phelps, June (1999) *Mother's representation of their relationship with their toddlers: links to adult attachment and observed mothering*. *Developmental Psychology* 35, 611 – 619.
- Smart, Carol & Bren Neale (1999) *Family Fragments*. Cambridge: Polity Press.
- Steier, Frederick (1991) toim. *Research and Reflexivity*. London: Sage.
- Sosiaali- ja terveystieteiden tiedote 92/2011 <http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/view/1558312#fi>
Viitattu 2.2.2011.
- Sulkunen, Pekka (1990) *Ryhmähaastattelun analyysi*. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen analyysin tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 264 – 285.
- Thompson, Charis (2001) *Strategic naturalizing: kinship in an infertility clinic*. Teoksessa Sarah Franklin & Susan McKinnon (toim.): *Relative values: reconfiguring kinship studies*. Durham: Duke University Press, 175 – 202.
- Toikko, Timo (1997) *Psykososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä*. *Janus* 5 (2), 169-188.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi
- Tuovila, Pirjo (2008) *Menetykset ja lapsen kehitys*. Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. Juva: PS -kustannus, 29 – 75.
- Tynjälä, Päivi (1999) *Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa*. Teoksessa Anneli Eteläpelto ja Päivi Tynjälä (toim.) *Oppiminen ja asiantuntijuus*. WSOY: Juva, 160 – 179.
- Valkonen, Leena (1995) *Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet*. *Tutkimuksia* 52. Helsinki: Stakes.

Valkonen, Leena (2008) Mitä tiedetään perhehoidosta tutkimusten perusteella? Teoksessa Jari Ketola (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Juva: PS-kustannus, 99- 120.

Varilo, Esko (1993) Ottolapsisijoitus arviointi- ja toimenpideprosessina. Psychiatria Fennican Monogarafiasarja nro 18. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiö.

Varilo, Leena (2007) Perheen merkitys lastenpsykoterapeuttisessa hoidossa. Teoksessa Marja Schulman & Mirjam Kalland & Anna-Maija Leiman & Pirkko Siltala (toim.) Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Therapie-säätiö. Helsinki, 378 – 397.

Vuori, Jaana (2003) Äitiyden ainekset. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus Helsinki University, 39 – 63.

White, Sue (2001) Auto-Ethnography as Reflexive Inquiry: The Research Act as self-surveillance. Teoksessa Ian Shaw & Nick Gould (toim.) Qualitative Research in Social Work. Thousand Oaks. Sage Publications.

Yesilova, Katja (2009) Ydinperheen politiikka. Gaudeamus.

Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Helsinki: Stakes, FinSoc, työpapereita 2/2000.

Yliruka , Laura (2005) Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen- Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 124 – 143.

Yliruka, Laura (2006) Kuvastin. Reflektiivinen itse- ja vertaisarviointimenetelmä sosiaalityössä. Työpapereita 15/2006. Stakes. Helsinki: Valopaino Oy.

Yones, Maha & Harp, Michele (2007) Addressing the impact of foster care on biological children and their families. Child Welfare 86 (4), 25.

LAIT:

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.

Lastensuojelulaki 417/2007

Perhehoitajalaki 1992

Sosiaalihuoltolaki 710/1982

Sosiaalihuoltoasetus 607/1983

TILASTOT:

Kauppinen, Sari & Forss, Anne & Taskinen, Sirpa (2003) Kasvatus- ja perheneuvonta 2002. Tilastotiedote 15/2003. Stakes.

Kauppinen, Sari & Forss, Anne (2008) Kasvatus- ja perheneuvonta 2007. Tilastotiedote 26/ 2008. Stakes.

Kasvatus- ja perheneuvonta: [http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2008/Tt 2608.pdf](http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2008/Tt_2608.pdf). Viitattu 23.8.2010

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset: Lastensuojelu 2009. Tilastoraportti 29/2010
Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2010. THL.

LIITTEET**LIITE 1**

Lahti 22.10.2009

Hyvät sijaisvanhemmat

Olen Päijät-Hämeen perheneuvolan sosiaalityöntekijä ja Pride-kouluttaja. Erityisenä kiinnostuksen kohteena minulla on ollut sijaisperheiden asema ja olen aikaisemmin tutkinut sijaisvanhempien kokemuksia jaetusta vanhemmuudesta.

Nyt lisensoitustyössäni tarkastelen sijaisvanhempien perhekokemuksia ja kokemuksia tuen/ avun saamisesta, erityisesti liittyen perheneuvolaan.

Kokemuksenne ja toiveenne ovat arvokkaita kehittäessämme perheneuvolatyötä vastaamaan sijaisperheiden tarpeisiin.

Toivon, että voisin haastatella teitä tutkimustani varten. Pyydänkin teitä ystävällisesti ilmoittamaan minulle tekstiviestinä tai e-mailina halukkuudestanne osallistua tutkimukseeni. Otan teihin sitten yhteyttä sopiaksemme haastatteluajasta ja paikasta.

Ystävällisin terveisin

Eija Pirskanen

LIITE 2

Arvoisa asiantuntija,

Toivoisin, että voisin kuulla näkemyksiänne sijaisperheiden kohtaamisesta perheneuvolassa. Teen aiheesta lisensiaattitutkimusta osana erityissosiaalityöntekijän koulutusta. Haastattelisin teitä ryhmänä. Ennen haastattelua toimitan teille haastattelurungon tutkimukseni kannalta keskeisistä teemoista.

Esitän vaihtoehtoisia haastatteluajoja ja toivon, että joku näistä sopisi teille kaikille ja voisimme noin tunnin, puolitoista pohtia sijaisperheiden kohtaamista perheneuvolassa.

Asiantuntijahaastattelut ovat tutkimukseni toinen puoli ja toinen on sijaisvanhempien yksilöhaastattelut.

Terveisin

Eija Pirskanen

LIITE 3

Sijaisvanhempien haastatteluteemoja

Elämä sijaisperheenä

Miten kuvailisitte elämäännne sijaisperheenä?

Kokemuksia avun / tuen saamisesta

Millaisissa asioissa olette hakeneet apua/tukea?

Mistä olette hakeneet apua?

Onko asemanne erilainen kun haette apua sijaisperheenä kuin jos hakisitte apua biologisille lapsille?

Millaisia kokemuksia teillä on avun ja tuen saamisesta?

Kokemuksia perheneuvolasta

Millaisia kokemuksia teillä on perheneuvolasta?

Millaisissa asioissa olette kääntyneet / kääntyisitte perheneuvolan puoleen?

Miten teidät on perheneuvolassa kohdattu?

Millaista asiantuntijuutta mielestänne on perheneuvolassa?

Miten perheneuvolan palvelut vastaavat sijaisperheiden tarpeisiin ja millaisia toiveita teillä on perheneuvolalle

LIITE 4

Perheneuvolan työntekijöiden haastatteluteemoja**Fokusryhmä**

1. Kuinka paljon ja millaisissa asioissa olet kohdannut sijaisperheitä?
2. Millaisia resursseja /haasteita mielestäsi on sijaisperheillä?
3. Millä tavalla sijaisperheet ovat samanlaisia/erilaisia verrattuna muihin perheisiin?
4. Millaisia kokemuksia sinulla on vanhemmuustyöskentelystä?
 - Ketä tässä työskentelyssä tulisi huomioida?
5. Mitä erityisiä asioita tulee esille sijoitettujen lasten kanssa työskentelyssä?
 - Millaisia ovat heidän ongelmansa?
6. Millaista asiantuntijuutta tarvitaan sijaisperheiden kanssa työskentelyssä?
7. Millaista koulutusta / kokemusta sinulla on tähän asiantuntijuuteen liittyen?
8. Millaisia ovat olleet hyvät kohtaamiset sijaisperheiden kanssa?
9. Miten perheneuvolan palvelut mielestäsi vastaavat sijaisperheiden tarpeisiin ja miten niitä tulisi kehittää?